

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
INSENERITEADUSKOND

Maarja Gustavson

VÄLJAKUTE ANATOOMIA: ANTIIGIST NÕMME PEAVÄLJAKUNI

ANATOMY OF SQUARES: FROM ANTIQUITY TO THE MAIN SQUARE OF NÕMME

Magistritöö

Juhendajad:
Andres Levald
Ülle Grišakov

Tallinn 2018

Sisukord

SISSEJUHATUS	5
1 ANDMED JA METOODIKA	6
2 MIS ON VÄLJAK	7
3 VÄLJAKUTE OMADUSED JA TÜPOLOOGIA	9
4 VÄLJAKUTE AJALOOLINE KUJUNEMINE	12
4.1 Vanaaeg – Vana-Egiptus, Antiik-Kreeka, Antiik-Rooma	12
4.2 Keskaeg – romaani, gooti, renessanss, barokk.....	15
4.3 Klassitsism ja töösturevolutsioon	18
5 LINNAASUMITE JA VÄLJAKUTE KUJUNEMINE EESTIS	21
5.1 Linnade eellugu	21
5.2 Keskajast tööstusrevolutsioonini	21
5.3 20. sajand	23
5.4 Eesti Vabariik II	26
6 TALLINN – LINN JA VÄLJAKUD	27
6.1 Tallinn ajalooline kujunemine	27
6.1.1 Esmane asustus.....	27
6.1.2 Keskaegne Tallinn.....	27
6.1.3 Suurlinn Tallinn	28
6.1.4 Nõukogude Tallinn	29
6.2 Tallinna peaväljakud - minevik, olevik, tulevik	30
7 PARADIGMA MUUTUS	36
7.1 Tänapäeva postmodernistlik väljak.	36
7.2 Kaasaegne linnaväljakute maastikuarhitektuurne praktika Eestis.....	37
8 TEOREETILISE OSA JÄRELDUSED	40
9 TALLINNA LINNAOSADE PEAVÄLJAKUD	43
10 NÕMME PEAVÄLJAK	48
10.1 Nõmme ajalugu.....	48
10.1.1 Nõmme teke.....	48
10.1.2 Glehni aeg.....	49
10.1.3 Nõmme linn.....	51
10.1.4 Nõmme linnaosa	53
10.2 Nõmme keskus täna.	54
10.2.1 Territoorium ja asukoht.....	54
10.2.2 Transport ja liikumisteed	57
10.2.3 Rohealad ja looduslikud tingimused	59

10.2.4	Rahvastik	60
10.2.5	Teenused ja vaba aeg.....	60
10.2.6	Hoonestus.....	62
10.3	Kontseptsiooni lähtekohad	63
10.4	Ideelahendus	65
10.4.1	Asendiplaaniline tzoneerimine.....	65
10.4.2	Glehni kanal	66
10.4.3	Väljakud	67
10.4.4	Liiklus	69
10.4.5	Haljastus	70
10.4.6	Mälupuud	73
10.4.7	Valgustus	74
10.4.8	Materjalivalik	76
10.4.9	Väikevormid	78
	KOKKUVÖTE	79
	SUMMARY.....	80
	KASUTATUD MATERJALID	81
	JOONISED.....	87
	Asendiplaan.....	88
	Kujundusplaan.....	89
	Lõiked.....	90

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö uurimisobjektiks on väljakud. Töö peamiseks eesmärgiks on uurida laiemalt väljakute tekkelugu, kujunemist ja arengut läbi aja ning analüüsida erinevatele väljakutele iseloomulikke karakteristikuid, parameetreid ja tüüpe.

Teoreetilise osa jätkuna on töö rakendusliku osa eesmärgiks leida lahendus Nõmme peaväljakule.

Anatoomia kui mingi organismi ehitust ja kuju uuriv teadus, viitab antud kontekstis pühendumist väljakute kui organismi ja selle oluliste koostisosade kui elundite ülesehituse, funktsioneerimise ja olemuse uurimisele. Pealkirja laiend „antiigist Nõmme peaväljakuni“ määratleb väljakute analüüsi ajalised ja kohalised piirid, liikumissuuna ning lõpp-punkti.

Töö uurib, millised on linnaväljakud läbi erinevate koha- ja ajavööndite olnud, millised on peamised väljakutele iseloomulikud karakteristikud nii mentaalses kui füüsilises plaanis ning kuidas väljakute olemus, funktsioonid ja ideaalid on ajas muutunud. Üheks peamiseks ülesandeks on uurida, millised omadused võiksid ideaalselt väljakul olla ning saadud tulemusi rakendada praktilises osas Nõmme peaväljakut projekteerides.

Töö koosneb teoreetilisest uurimuslikust osast ning konkreetsest projektlahendusest. Esimeses osas uuritakse erinevaid väljaku tüüpe, parameetreid, tähendusi ja ideoloogiat. Antakse kirjanduslikele allikate ja ajalooliste plaanimaterjalide põhjal üldine ülevaade linnade keskväljakute ajaloolisest kujunemisest, muutustest ja peamistest arengusuundadest. Üleüldise väljakute arenguloole järgnevalt analüüsitakse Eesti ja Tallinna linnaasustuse tekkimise taustal siinsete (pea)väljakute linnaehituslikke kujunemisprotsesse. Kuna Tallinna linnaosad on suuremad kui enamik Eesti linnasid, millel kõigil on mingis vormis oma keskväljak, võiks ka igal Tallinna linnaosal olla oma peaväljak. Seetõttu pakutaksegi uurimustööle järgnevas praktilises osas Tallinna ühe linnaosa – Nõmme peaväljaku maastikuarhitektuurne lahend.

Töö ülesehitus on selline, et liigutakse varasemalt uuemale, kaugemalt lähemale, suuremalt väiksemale, üldisemalt detailsemale. Alustades laiapõhjalisest üldpildist muutub teemakäsitus aina kitsamaks, andes vajalikud eelteadmised iga järgneva kitsama teema jaoks ning fokuseerides teemavalikud järjekindlalt lõpptulemina valmiva Nõmme peaväljaku poole. Et ajalooliselt mitte liialt laiali valguda, on seda kirjeldavates peatükkides keskendunud peamiselt aspektidele, sündmustele ja mõjutustele, mis on olulised just väljakute kujunemist silmas pidades.

1 ANDMED JA METOODIKA

Magistritöös on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit. Töö teoreetiline osa on üles ehitatud kuuele peatükile, kus objekti, aja ja kohapõhiselt uuritakse ning kirjeldatakse väljakute kujunemisprotsesse läbi aja. Töö uurimusliku osa analüüsid ja teoreetiline taustinformatsioon põhinevad usaldusväärsetele kirjandusallikatele, mis on pärit teemakohasest kirjandusest, teadusartiklitest, planeeringutest ja internetilehekülgedelt. Uuritavaid perioode iseloomustatakse erinevatest koha- ja ajavöönditest pärit näidetega. Näidisobjektide juures on kasutatud peamiselt raamatutest ja muuseumite arhiividest pärit ajaloolist plaanimaterjali ning fotosid.

Ühe olulise alusmaterjalina on väljakute ajaloo uurimisel kasutatud Eesti linnateoreetiku Paul Härmsoni (1922-1995) 2-osalise käsikiri teemal „Ansamblikujundus linnaehituses“. 1984. ja 1985. aastal ENSV Ehituskomitee tellimisel valminud põhjalik monograafia oli kavandatud raamatute „Linnad läbi aegade“ (1984) ja „Tänavad läbi aegade“ (1989) järjena. Mingil põhjusel - tõenäoliselt seoses riigikorra muutusega – jäi see aga ilmumata.

Projektala analüüsi läbiviimiseks on kasutatud dokumendi- ja kaardianalüüsi. Projekteeritava ala kohta on tehtud põhjalik ajalooline ülevaade, kus kaardimaterjalide, kirjanduse ja fotoarhiivide põhjal joonistub välja piirkonna areng läbi aegade. Kaardistatud on hetkeolukord ning võimalikud tulevikuperspektiivid. Samuti on tutvutud eelnevate projektide ja arengukavadega. Projekteerimisel arvesse võetud kehtestatud ja koostatavad planeeringud, nagu Nõmme üldplaneering (vastu võetud 2017) ja Nõmme Keskuse detailplaneering (Entec AS, 2005). Kontaktala liiklusskeemi juures on arvestatud ka 2017. a oktoobris avalikustatud Nõmme keskuse ristmiku liikluslahenduse eskiisiga (Teedeprojekt OÜ, 03.10.17). Taustinformatsiooni on saadud ka läbi isikliku ruumikogemuse, kohapealsete vaatluste tulemusi ning pildimaterjali läbi töötades.

Projekteeritava lahenduse haljastuslikust aspektist on konsulteeritud dendroloog Aino Aaspõlluga.

2 MIS ON VÄLJAK

Eesti keele seletava sõnaraamatu (EKSS) järgi on väljakul kaks peamist tähendust:

1. **Väljak kui lage hoonestamata avalik ruum linnas vm. asulas, plats.** Sellest tähendusest on tuletatud liitsõnad nagu kesk|väljak, linna|väljak, paraadi|väljak, pea|väljak, rae(koja)|väljak.
Nimetatud tähenduses ja töö temaatikaga haakuvaid liitsõnaseid seletab EKSS liitsõnaseid täiendavalt:
Peaväljak: tähtsaim, keskne väljak. Linna peaväljak. Asula peaväljakuks oli turuplats.
Keskväljak: keskel asuv, tihti ka tähtsaim väljak. Nt: Linna keskväljak.
2. Väljak kui kindlaks otstarbeks kavandatud tasandatud ala, plats. Sellest definitsioonist on tuletatavad liitsõnad: harjutus|väljak, katsetus|väljak, kontserdi|väljak, laulu|väljak, lipu|väljak, maandumis|väljak, mängu|väljak, näituse|väljak, stardi|väljak, turu|väljak, vaatlus|väljak, võitlus|väljak, õppeväljak; golfi|väljak, hoki|väljak, jalgpalli|väljak, korvpalli|väljak, kurni|väljak, laptuu|väljak, maadlus|väljak, palli|väljak, spordi|väljak, tennise|väljak, uisu|väljak, võistlus|väljak, võrkpalliväljak; muru|väljak, tartaanväljak.

Keelelises tähenduses kasutatakse antud magistritöös väljaku mõistet esimese definitsiooni - väljak ehk lage hoonestamata avalik ruum linnas – kontekstis. Peaväljak ja keskväljak on põhimõtteliselt samatähenduslikud. Samamoodi on eesti keeles sünonüümid väljak ja plats. Platsi nimetus on laensõnana olnud kasutusel varem ning väljak on uuem sõna. Väljakul on rohkem tänapäevasem ja ametlikum kõla, kuid nende tähendus ja olemus on põhimõtteliselt samad.

Väljak kui linna tsentrum on vastava asustussüsteemi naba – koht, kus ristub kõige enam (suhtlemis)teid ja mida kõik linnas mingil määral tajuvad ning teavad. Unikaalne väike ala, millele ükskõik kustpoolt lähenedes, kasvab teabe tihedus igas võimalikus vormis ning suureneb elupinge ja intensiivsus.¹ Väljakud organiseerivad ruumi - suunavad, viitavad, koondavad ja eraldavad tegevusi ning informatsiooni. Nende olemusesse on sisse kirjutatud teatav esinduslikkus. Nad annavad ettekujutuse linnaasulast ning võimaldavad määrata selle identiteeti ja ideaale.

Linna mõistele pole universaalset definitsiooni olemas ning seda tunnetatakse ning määratletakse erinevas kultuuriruumis erinevalt. Siiski on linna, kui neljast vaatenurgast – füüsilisest, poliitilisest, kultuurilisest ja sotsiaalsest - defineeritava nähtuse juures, linna (pea)väljaku olemus selgemini tajutav. Peaväljak võib olla nii otseselt kui kaudselt linna keskpunkt. Selle ümber on ajalooliselt koondunud ühiskondlik elu ning poliitiline võim realiseerunud oma võimsust ning ideoloogiat². Väljak on läbi ajaloo olnud seotud avalike hoonete ja rahvahulkade kogunemistega ning on oluline linnamaastiku ja -elu kvaliteedinäitaja.

Töös mõistetakse väljakut linnaruumi ühe tänavastruktuuri osana, mida iseloomustavad füüsilised ja mõttelised piirid, avalike hoonete lähedus-ümbritsetus, mastaapsus, sümboolsus ning väljakujunenud proportsioonid. Väljakut võib käsitleda kui kontsentreeritud ja kompleksset läbilõiget linna (eeldusel et väljak asub linnas) olemusest – nii selle iseloomust, ajaloost, kultuurist, looduskeskkonnast, rahvastikust, poliitikast, majandusest kui esteetikast.

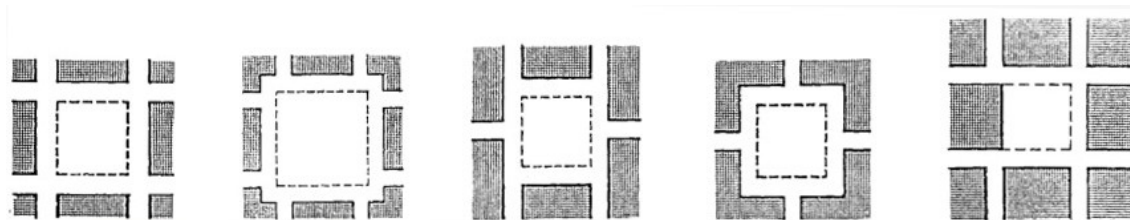
¹ Härmsen, P. (1984). Linnad läbi aegade. Tallinn : Valgus. lk 162

² Mauer, P. (2000). Võim ja väljak. – *Sirp*, 24. märts, 11.

Kuna väljak on linna süda, sõlmpunkt ja kontsentreeritud läbilõige, siis mängib linna areng väljakute kujunemise juures väga olulist rolli. Olles lahutamatud linnas toimuvatest arengutest, on väljakud tugevalt sõltuvad ja mõjutatud linnaplaneerimisest ja arhitektuurikeelest. Seega annavad linnaehituse ja -kujunemise protsessid vajaliku konteksti väljakute olemusele ja kujunemisele ning neid ei saa vaadelda üksteisest eraldi.

3 VÄLJAKUTE OMADUSED JA TÜPOLOOGIA

Eesti Linnatänavate standardi EVS 843:2016 alapeatükis “Väljakud. Parklad. Terminalid”³ käsitletakse väljakuid tänavavõrgu osana, millel peale liikluse kulgemise tagamise võib olla ka mõni muu põhifunktsioon (Joonis 1). Eesti ehitusteabe normdokumentide kogus⁴ on väljakud liigitatud peaülesannete järgi ning peaväljaku funktsioonideks oli märgitud „jalakäijate ja sõidukite juurdepääs väljakut ääristavatele üldkasutatavatele hoonetele, paraadide ja rahvakogunemiste korraldamine“. Kuigi see definitsioon on kõige ligilähedasem käesolevas töös vaadeldavate väljakute mõistele, käsitletakse töös väljakuid laiemalt. See tähendab, et väljakud võivad olla segafunktsiooniga ning neil võib leida, kasutades ET-normdokumentide liigitust, lisaks peaväljakule ka turu-, memoriaal-, liiklusväljaku, suurte üldkasutatavate hoonete ees ja/ või ajalooliste hoonete juures olevate väljaku funktsioone.

Joonis 1. erineva lahendusega väljaku tüüpide skeemid EVS 843:2016 standardist.

Linnaruumi sõlmpunktina iseloomustavad väljakut peamiselt järgmised tunnused: avalike-ühiskondlike hoonete lähedus, rahvahulkade kogunemine ning kompositsiooniprintsiipidest ja proportsioonidest lähtuvalt kujundatud piirid. Väljakute kujunduslikeks põhialusteks on kompositsiooniline selgus, mastaabiühtsus ning kavandit läbiv ühtne rütm ja moodul.

Väljakute oluliseks linnaehituslikeks tunnusteks on piirid – kusjuures piir ei ole miski, mille veerel peatutakse, vaid nagu kreeklased mõistsid, piir on see, millest alates miski algab oma olemist⁵. Piiridest tulenevad väljaku proportsioonid. Väljaku piirideks on enamasti tähtsad ehitised ja/ või avalikud hooned.

Enamlevinud proportsioonid väljakukujunduse juures on seotud väljaku laiuse, pikkuse ning seda ümbritsevate hoonete kõrguse omavaheliste suhtega. Väljaku visuaalsete parameetrite vahel peaks otsima optimumi kahe äärmuse vahel – liiga kõrge ning kitsa ja liiga lameda ning laia vahel. Väljaku ruumimõju peetakse inimese (nägemis)taju ja kuldloikest lähtuvalt kõige soodsamaks väljaku laiuse ja ümbritseva hoonestuse kõrgus suhtes 1:2-1:3, olenevalt vertikaaldominantidest ja detailirohkusest ka 1:1-1:6⁶. Hoonete kõrguse ja väljaku pikkuse omavaheline suhe võiks olla 1:4-1:10 ning väljaku laiuse ja väljaku pikkuse suhe 1:1,5-1:4⁷. Analüüsides erinevaid väljakuid läbi erinevate aja- ja kohavööndite (vt peatükk 4), võib järeldada, et väljakute füüsilised mõõtmed ja vorm varieeruvad väga laiades piirides, kuid

³ Linnatänavate standard EVS 843:2016. (2016). Osa 9 : Väljakud. Parklad. Terminalid - *Eesti Standardikeskus*. lk 258

⁴ Eesti ehitusteabe normdokumentide kogu ET-1 0315-0218. (1999). Linnatänavad. Osa 7. Väljakud. Parklad. Terminalid – *ET-kartoteek, Eesti Ehitusteave*. lk 2(16)

⁵ Framton, K. (2011). *Moodne arhitektuur : kriitiline ajalugu*. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 295

⁶ Härmson, P. (1985). *Ansamblikujundus linnaehituses*. Kõide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339. lk 568

⁷ Linnatänavate standard EVS 843:2016. (2016). Osa 9 : Väljakud. Parklad. Terminalid - *Eesti Standardikeskus*. lk 258

kujunduslikud ideaalid on samad – harmooniline mitmekesisus ning tervikuna tajutav mõjukas ja kordumatu kompositsioon⁸.

Nii kaasaegse inimsõbraliku linnaruumi teoreetik Jan Gehl⁹ kui linnaehituse spetsialist Paul Härmson¹⁰ on mõlemad tõdenud avaliku ruumi planeerimisel inimese silmanägemisest ja tajuruumist tingitud mõõtkava olulisust^{11,12}. Mõlemad rõhutavad kuni 25 m distantsti, mille ulatuses on inimene võimeline nägema teise näoilmeid ja emotsioone. 25-40 m kauguselt peenemate detailide „loetavus“ küll hägustub, kuid isik veel siiski 60-70 m kauguselt tuvastatav. 25st 100 meetrini on nägemistajus muutusi vähe, kuid alla 25m kasvab detailitaju iga meetriga märgatavalt. P. Härmson viitab Üleliidulise Arhitektuuri ja Linnaehituse Teooria ja Ajaloo Teadusliku Uurimise Keskinstituudi vaatlusandmetele, mille järgi paikneb arhitektuursete väikevormide kolmemõõtmeliseks tajumiseks kõige soodsam ruumiline vöönd vaatelejust 3-15 meetrit¹³. 100 m peetakse sotsiaalse vaatevälja piiriks ning sellest „rusikareeglist“ johtuvad ka paljud linnaruumi kujunduse mastaabid. Et inimene ennast väljakul mugavalt tunneks ning ruumi hästi tajuks, on ajalooliselt väljakute inimese mugava nähtavusulatusega arvestatud. Ka linnade kasvades, püüti inimese nägemisulatust arvestades sellist mastaapi säilitada, lisades kompositsiooni fookuspunkte ja vaheorientiire. Alles eelmisel sajandil hakkasid levima neist „piiridest“ oluliselt suuremates mastaapides lagedad väljakud.

P. Härmson soovitab (1985) 25-40 m vaatevälja väljaku peamistest käiguteedest kavandada peenelt modelleeritud detaile ja vaatamisväärsusi, edasi on tajutavad rohkem kontuurid. Kontrastne siluett võib olla nähtav ka kilomeetrite kaugusele. Sama käib ka haljastuse kavandamise kohta, mille juures peaks väljakuansambli silmas pidades järgima soovitusi: lilled paigutada peamistest käiguteedest kuni 25 m laiusesse vööndisse, põõsad kuni 50 m ning (soolo)puud kuni 0,5 km raadiusesse¹⁴.

Inimene hindab ja kogeb väljakuruumi nii objektiivselt kui subjektiivselt - sünteesides ruumi füüsilisi parameetreid läbi oma isiksuse, teadmiste, kogemuste, (eel)arvamuste ning majandusliku, poliitilise, kultuurilise ja sotsiaalse olukorra. Ja kuigi väljakud koosnevad ehituslikest elementidest, tunnetatakse sealse ruumi mõju ja olemust pigem subjektiivsetest parameetritest lähtuvalt – paradoks, millega tuleb arvestada nii ajaloolisi väljakuid uurides kui uusi kavandades.

Läbi aegade on linna keskväljakutel olnud erinevad funktsioonid, mis on enamasti omavahel kombineeritud. Väljakute olemus võib avalduda äbi füüsilise, mentaalse või sotsiaalse ruumi, mida omakorda defineerib ühiskond läbi oma majandusliku, poliitilise, kultuurilise ja sotsiaalse tausta.

Poliitiline väljakuruum on seotud ühiskondliku (olu)korraga ja iga väljak kannab endas teatud poliitilist sõnumit. Väljaku politiseeritusega on võimalik olemasolevat ühiskondlikku kuvandit suunata, muuta või kinnistada. Parempoolse maailmavaatega liberaalse väljaku ülesehitus

---

⁸ Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339. lk 572

⁹ Jan Gehl, J. (2015). Linnad inimestele. Tallinn : Yoko oma.

¹⁰ Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

¹¹ Samas. lk 550

¹² Jan Gehl, J. (2015). Linnad inimestele. Tallinn : Yoko oma. lk 33-43

¹³ Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339. lk 553

¹⁴ Samas. lk 554

on kindlasti vabam ning keskendunud üksikindiviidile. Totalitaarne väljak, mida tavaliselt sümboliseerib range sümmeetriline korrapära, põlistab aga riigi võimu.

Paraadväljak on tavaliselt linna esindusväljaku üks funktsioonidest, mis vastavalt riigikorrale võib olla esikohale seatud või on üheks paljudest väljakul aset leidvatest tegevustest. Paraadväljakud hakkasid levima laiemalt peale tööstusrevolutsiooni ja neile on iseloomulik militaarsus ja tihti ka (möödukalt) totalitaarne ühiskond.

Ausamba ja monumendi väljaku (ka memoriaalväljaku) dominandiks on skulptuurne vorm oma ajaloolise, kunstilise ja kultuurilise taustaga. Kusjuures monument mängib väljaku kompositsioonis ja ideoloogias märkimisväärset rolli.

Liiklusväljakul on põhitähelepanu liiklusel. Tavaliselt transpordisõlmena toimival väljakul kuulub valdav osa sõidukitele, mille juurde on sobitatud kergliiklus, ühistranspordi peatused ja jalakäijate liikumisteed.

Hajumisväljak on suurte avalike hoonete (tihti kirikute, meelelahutusasutuste jmt) esised platsid, kus toimub suurte rahvahulkade liikumine ja kogunemine ning väljakult johtuva tänavavõrgu kaudu ümbritsevatele aladele laiali hajumine.

Raekojaväljaku, ka raeväljak nimetus viitab väljakul asuvale (kunagisele) linnavõimu organile - raele.

Turuväljak on kahtlemata kõige klassikalisem väljakutüüp ja funktsioon. Ajalooliselt on turg olnud linnasüdameks, kus lisaks kauplemisel toimusid palju erinevaid linnakorralduslikke, meelelahutuslikke, informatiivseid ning linnakodanike elusündmusi puudutavaid toiminguid.

Väljak kui kohtumispaik on iga väljaku üllamaid ning peamiseid väärtuseid, mis tegelikult loob väljakuruumile nii füüsilise, vaimse kui sotsiaalse kvaliteedi.

4 VÄLJAKUTE AJALOOLINE KUJUNEMINE

Teadolevalt vanima ideogrammina on linna kohta kasutatud ringi ja selle sees olevat risti (egiptuse hieroglüüf), mis kätkeb endas linnade põhimõttelist tekke ja funktsiooni lugu. Rist sümboliseerib kohtumist ja ring kogukonna kompaktsust ja nii vaimset, füüsilist kui moraalselt piiri võõra ja oma vahel. Mõlemad koos aga ringmüüri kaitstud risttee asumiskohta. Ühendades omavahel ring- ja ristteedest sündinud linnasid kui kohtumispaiku, tekivad omakorda võrgustikud. Nii kannavadki semiootilise kui kartograafilises mõistes võrk, rist ja ring linnalise asustuse ning sealsete väljakute filosoofiat.¹⁵

Linnaväljakud on peaaegu eranditult kujunenud pika aja vältel. Ilmselt sai inimese loov vaim esimesed impulsid väljakukujunduselt ikka looduselt, mis paistis olevat ülivõimas, igavene ja seletamatu. Ehitiste osatähtsus jäi tühiseks väga kaua.¹⁶

Olles tihedalt seotud ümbritseva (loodusliku) keskkonnaga on väljakute atraktiivsuses mitmeid paralleele loodusega, mida inimene tajub kõikide meelte abil, üheaegu millegi elava ning muutuvana. Iidsetel aegadel, kui inimese jaoks oli eluruumiks loodus, aitasid maastikus domineerivad objektid eristada olukordi ja ruume, määrata asukohta, kaugust, kõrgust, suunda ja eelseisvaid suunamuutusi. Vaatepiltides ja ruumides olid alati omad orientiirid ja vaatekeskmed – ülemine ja alumine; lähem ja kaugem; keskne, vasak ja parem; kutsuvad, neutraalsed ja tõrjuvad – mille abil inimene (ruumi)olukorda tunnetas ja hindas. Kõige kuulsamate ja mõjusamate väljakuansamblite juures on samuti lähtutud samadest, loodusmaastikele omastest pidepunktidest, mida inimese silm koos teiste meeltega ruumiga suhestumiseks ja hindamiseks ümbritsevast keskkonnast otsib.¹⁷ Nii olidki vanaajal tõenäoliselt ehituskunstis mõõtuandvad looduslikud eeskujud, seda enam, et kummardati loodusjõududega tihedalt seotud jumalaid.

4.1 Vanaaeg – Vana-Egiptus, Antiik-Kreeka, Antiik-Rooma

Vanimaks teadaolevaks kivist suurehitiseks, millel on teadliku väljakukujunduse tunnusjooni, on Vana-Egiptuse vaaraode III dünastia Džoseri (2778. -2723. a.e.m.a.) hauaehtiste kompleks Kairo lähedal Sakkaros (tolleaegne pealinn Memphis). Selle suuremahulise ehituskompleksi, millesse oli kätketud hulk tänapäevani kasutusel olevaid väljakukujunduse kompositsiooni- ja kujundusvõtteid, dominandiks (m.h. järgnevate püramiidide prototüübiks) oli kuue-astanguline püramiid (Joonis 2). Kivist kavandatud kompleks väljendas rahvamassidele vaarao jumalikkude ja igavikulist seisust, jäädes samal inimlikesse proportsioonidesse. Pikaks ajaks ansambli ehituskunsti suunanäitajaks jäänud kompleksi juures on ajaloolased üles loendanud rida väljakute põhitunnuseid: kavandi terviklikkus ja originaalne lahendus, väljapeetud monumentaalsus, ehitise põhiosade ühtne liigendusrütm, ilmekas ning kiviehitusele sobiv detailikäsitus ja kvaliteetne teostus. Kunstilise pingelise lisamiseks ning vältimaks ainsa pilguga haaratavat lihtsust ja skemaatilisust, kasutati ka võtet, kus sümmeetrilised üksikehitised paigutati üksteise suhtes ebasümmeetriliselt. Suurejoonelises ja korrapärases kompleksis domineeris sirgjoon ja täisnurk, mis looduse meelevallas ning muutlikus maailmas olid niivõrd erandlikud, et mõjusid lausa jumalikult.¹⁸

¹⁵ Lehari, K (2000). Tee viib ja viitab. - Koht ja paik. Place and location. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia. Lk 48

¹⁶ Härmson, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projektseerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 7

¹⁷ Samas. lk 8-10

¹⁸ Samas. lk 13-17

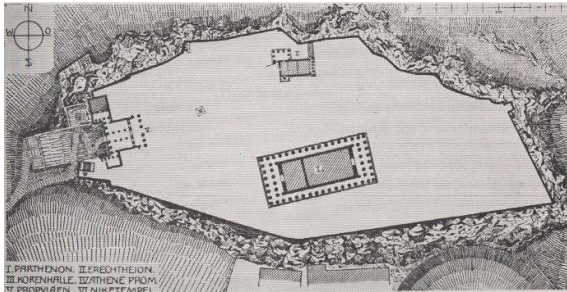

Joonis 2. Sakkaro hauaehitiste rekonstruktsioon.

Vanimaid linnalisi asulaid ja koos nendega väljakute algeid tuleks otsida Mesopotaamiast jm Edela-Aasiast (IV-I a.t. e.m.a), kuid Egiptusega võrreldes heitlikuma ajaloo tõttu saab arheoloogiliste uurimustööde tulemusel selle perioodi kohta vaid teatud ettekujutuse. Võib oletada, et Mesopotaamia suuremad keskused koosnesid enamasti erineva hoonestuslaadiga ringvõnditest: mingi valliga julgestatud eeslinnad, kesklinn linnamüüri sees, selle sees omakorda kaitsemüüri ümbritsetud tsitadell¹⁹ ning kõige keskel tsikuraat²⁰. Need töid ansamblikujundusse laiad paraadtrepid. Südamikku tähistav tsikuraat oli kogu tolle tsivilisatsiooni naba – olles kõrge, domineeriv ja igalt poolt nähtav. Linna kui koostoitimise mehhanismi ülesehitusele põhinedes tõuseb seal ruumiline kontsentratsioon ja tiheduse tsentri suunas, olles ka 5000 aastat hiljem üks linnaruumi mudeli aluseks.²¹

Egiptuse kivehituskunst sai eeskujuks ka Kreeka linnriikides ideaale kehastavate akropolide²² ja agoraadele²³, mis loodust ülistades teadlikult maastikku rikastasid ning pilku püüdsid. Antiikaja arhitektuuriansamblitest on ehituskunsti kõige enam mõjutanud 5. saj. e.m.a rajatud Parthenon Ateena Akropolil (Joonis 3). Ilmselt taheti Akropoli abil luua pilkupüüdvat orientiiri juba kaugelt merelt. Lisaks mõjusale visuaalile toimis see ka maamärgina, andes kompleksile lisamõõtmel. Ateena ja Lähis-Ida ansamblikujunduse ühtivaks tunnuseks lisaks valitsevale horisontaalsele joonele võib pidada saalidena mõjuvaid väljakuid, mille kujundamist iseenesest pole oluliseks peetud – pigem on pearõhk liikumisel või kõnede kuulamisel.²⁴

Joonis 3. Ateena Akropolise plaan.

Aleksander Suure valitsemise ajajärgul (4. saj. II pool e.m.a.) said hellenistlikes riikides uued linnaehituslikud ideaalid tuult tiibadesse ja askeetlike akropoliste asemele astusid kuninglikud

¹⁹ Tsitadell – astanguline tehismägi, mille tipus peatus aegajalt riigi ja maailma looja ja isand.

²⁰ Tsikuraat – peajumala elukohaks püstitatud püha mägi - riikliku võimu tugiala, peajumala templi, kuningapalee ja kõige tähtsamate ladude asupaik.

²¹ Härmson, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 32-35 ja 96-97

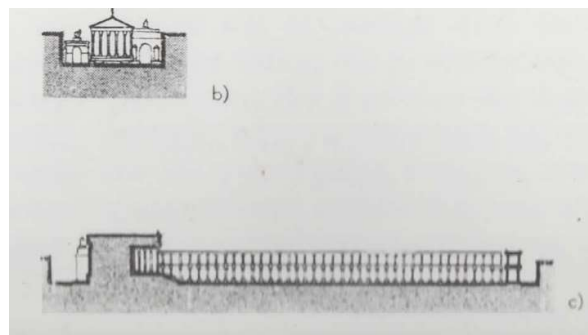
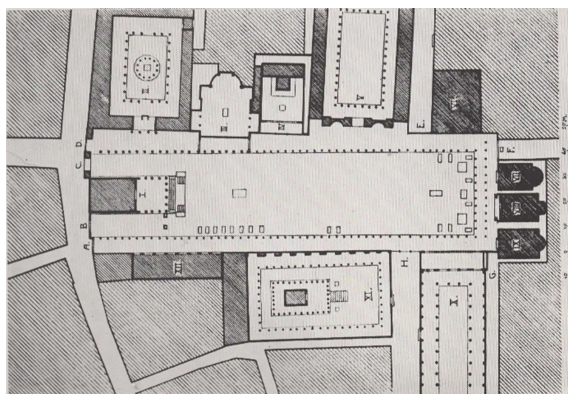
²² Akropol – Vanas-Kreeka linnades kõrgendikul asetsev kindlus.

²³ Agoraa - vabade kodanike rahva-, kohtu- ja sõjaväe kogunemiskoht

²⁴ Samas. lk 54-55 ja 98-99

residentsid ning linnu hakati välja ehitama regulaarsete planeerimiskavade alusel – et võimu ülevus oleks kohe näha²⁵. Kuningate võidutsemine pidi silma paistma igal pool, isegi looduse üle. Mööda sai looduslähedaste komplekside ehitamise aeg, enam ei seatud sihiks ehitistega loodust kaunistada, vaid taotleti hoopis vastupidist ehk looduse ja loodusmotiividega ehitise kaunistamist. Agoraadel hakati lisaks kaubitsemisele ja riigiasjade lahendamisele tegelema ka kommunaalküsimustes. Tekkis Joonia agora ehk kolmest küljest kolonnaadiga²⁶ ümbritsetud väljakute süsteem, mis sai aluseks roomlaste foorumile - paraadsele sammassaalile, mille laeks oli taevas.²⁷ Roomlased ei käinud foorumitel ainult selleks, et uudiseid kuulda, filosoferida ja kaubelda, vaid see oli kohaks ka vaatamängudele. Kõikvõimalikke etendusi sai aga korraldada ainult kinniste kontuuridega väljakutel (või väiksemaid üritusi ka siseruumides). Roomas ei olnud miski püham kui võit ja sellele oli muuhulgas ka kogu väljakute ansamblikujundus ning ideoloogia orienteeritud.

Hellenistliku linnaehituskultuuri järk-järgulist romaniseerimise ja kahe kultuuri kokku sulamise kohta annab hea ülevaate 79. aastal tuha alla mattunud Pompei foorum (Joonis 4). Nagu teisteski Kreeka linnades, oli selle elutegevuse fookuses agora, mis roomlaste mõju all (al.146 a.e.m.a.) ehitati regulaarseks ja rangelt välja peetud esinduslikuks peaväljakuks ning selle ümber kujunenud väiksemate väljakute ja hallide süsteemiks. Foorum (endine agora) oli kahekorruselise külg-kolonnaadidega ja avara sammastikualusega, mis varjas hästi tänavaseinte ebaregulaarsust. Universaalne kohtumispaigana toimival foorumil polnud küll kreeka elegantsi, kuid nii riskülikukujuline keskväljak (117x33m) kui kogu kompleksi üksikosad olid ruumimõjult suletud, funktsionaalse struktuuriga ja ideaalselt inimese vaatepunkti mahtuvad.²⁸

Joonis 4. Pompei foorumi plaan ja lõiked.

Kaugelt üle inimhõõtmete, märksa toretsam ning nüüdisaegse maailma üks kõige tähtsamaid mälestusmärke oli Rooma Forum Romanum (Joonis 5). See roomlaste rahvuslik pühamu kujunes alates 6. sajandist e.m.a., kui ümbruskauded sõjakad asukad hakkasid seal lageda taeva all kogunema ja üheskoos asju arutama. Sellest kujunes sajandite jooksul ca 600 + 250 m pikkune ja keskmiselt 160 m laiune väga mitmekesine ning rikkalik kompleks ehitistest, monumentidest, väljakutest ja tänavatest²⁹. Ajaarvamise alguseks ei olnud seal enam suur osa linna elanikkonnast seotud maaharimisega. Tekkis uus linnalik eluviis, mis võõrdus loodusest. Linnlaste peamisteks tegevusteks said meelelahutus (tsirkustes, teatrites, stadionidel, foorumitelgi), kauplemine, poliitika ja seltskondlik elu ning sellest johtuvalt said

²⁵ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 52, 64-66

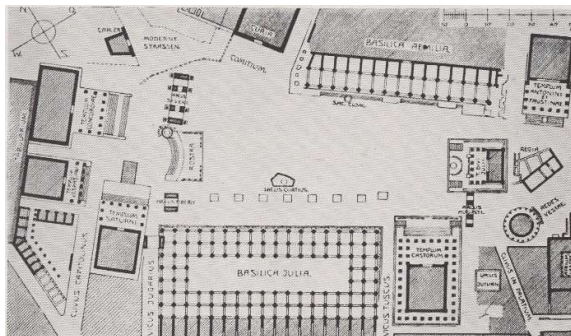
²⁶ Kolonnaad – talastikuga sammaskäik

²⁷ Härmsen, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 56-58

²⁸ Samas. lk 71-73

²⁹ Härmsen, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

hoonestuses määravaks hallid, basiilikad, amfiteatrid ja kinnise hoonestusega väljakud. Avatud ja lagedate väljakute osakaal muutus minimaalseks – seda tendentsi võis näha isegi roomlaste elamu juures, kus ruumid avanesid ainult ümber kinniste siseõuede.

Joonis 5. Forum Romanumi plaan.

4.2 Keskaeg – romaani, gooti, renessanss, barokk

Rooma impeeriumi kokkuvarisemise järel 5.sajandil muutus oluliselt (põhimõtteliselt kadus) linnalik elulaad ja seetõttu soikus linna- ja ka väljakuehitus pikaks perioodiks. Inimeste eluviis pöördus tagasi maale ja antiikkunsti radadele. Ainsana impeeriumi kokkuvarisemise üle elanud külad said sajanditeks peamisteks asustusüksusteks, olles mitmete kaalukate uurijate (H. Planitz, W. Radig) hinnangul eelkäijaks feodaalsele linnale. Feodalismi tugevnedes hakati külade lähedusse, kõrvale, asemele ehitama linna kujundavaid komponente nagu linnuseid ja kloostrid, hiljem losse ja mõisu. Nii sai 9.-10. sajandil tuule tiibadesse romaani ja 12. saj II pool-16. saj algus gooti kunst³⁰.

Feodaalse Euroopa linnades erines romaani ja gooti perioodil ansambli- ja väljakukujundus antiiksetest eeskujudest, seda eelkõige nii füüsilise kui mentaalse olukorra oluliste erinevuste tõttu. Põhilised kujundusvõtted olid välja töötatud maal. Iluideaalid pärinesid valdavalt loodusest, linnakujundusega tegelesid peamiselt tsunfti meistrid - sedagi rohkem intuiitiivsel tasandil. Küll aga avastati taas ja võeti kasutusele antiikajast tuntud võte – väljaku äärde ja lõpetuseks paigutati suured ning kaunilt kujundatud siseruumid, et suurendada väljaku psühholoogilist mõju. See väli-ja siseruumide ühildamine õnnestus eriti hästi katolikul kirikul, kus pidevalt avatud hallid pakkusid rahuldust rahvamasside pea kõigile meeltele.³¹ Varagootiperioodil (12.saj.) olid tekkivad linnad suhteliselt vaesed ja tegeleti rohkem kindlustustöödega kui väljakute loomisega. Peamiselt saab väljakutest tollel perioodil rääkida kui turuplatsidest, mis olid tekkinud mitme olulise tee ristumiskohta või arenenud välja nn turutänavast. Turutänavate pikisuunaline laienemine tõi rohkem ruumi kauplemiseks juurde, kuid miinuseks olid seda läbivad korraldamata liiklusvood ning fakt, et ebaproportsionaalselt pikaks väljavenitatud platsi ei saanud suletud linnaplatsina kujundada³². Esiolgu hoidus kõige jõukam kiht turu ümbrusesse ehitamast (tingituna turu ennelõunastest ebamugavustest nagu lärm, alamrahvas jne). Linnades, kus oli mitu turuplatsi, ehitati raekoja platsi äärde esinduslikke paraadseid gildihooneid ja patriitsimaju. Väljakute kujunduse juures hakkasid arhitektuuris domineerima ilmekad siluetid, mille tingisid uued motiivid tornide, püstakate katuste ja viilude näol.

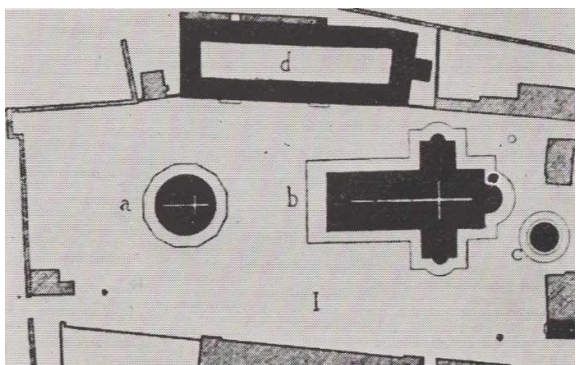
³⁰ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 103, 113

³¹ Härmson, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 109-118, 177-178

³² Pärn, A. (2007). Tallinna Ülikool: Linnatopograafia: linnatüübid. Plaanipärased ja -päratud linnad. www.tlu.ee/UserFiles/.../Anton%20Pärna%20loeng%20linnatopograafiast.pdf

Koos linnadega arenesid ka kloostrid ja feodaallinnused, mida püsivate kivehitistena hakati rajama alates 10. sajandi lõpust. Esiolgsed linnused olid võrreldes järgnevate perioodide vastavate ehitistega suhteliselt lihtsad, kujutades endast müüri piiratud ala (sisuliselt kunstlikult loodud tõke linnuse valdaja ja selle vaenlase vahel), mis kasutab maksimaalselt ära looduslikke kaitsevõimalusi – linnuseid rajati kungaste peale, jõekäärudesse, saarekestele. 15. sajandil toimus kindlustusarhitektuuris oluline murrang seoses tulirelvade kasutusele võtuga. Müüride ja tornide kõrguse kõrval muutus tähtsaks ka müüride paksus.³³ Ja kuigi linnuste kuju juures oli määravaks looduslikud tingimused, pürgiti siiski sümmeetria poole. Linnusete- ja kloostrioued olid põhimõtteliselt oma olemuselt ka väljakud – piiritletud suure asustusüksuse südamed, mille proportsioonid moodustusid ümbritsevate kaitseehitiste põhjal.

Keskaegsetest väljakutest üks silmapaistvamaid on Pisa Katedraali väljak Itaalias (*Joonis 6*). Mitme sajandi (11-14.saj) vältel üles ehitatud väljakuansambel oli justkui kogukondlik pühamu, kus toimusid feodaalse linnriigi ja selle kodanike kõik olulised ettevõtmised ja pidulikud elusündmused. Sümbolisel ja neutraalsel väljakul puudusid aga rahvakoosolekute ja turu kui kauplemise funktsioonid. Esimesena paika saanud toomkirik on väljakujunenud tänavavõrguga linnasüdamikust pisut eemal, mis võimaldas kompleksile suurejoonelist akropolile iseloomulikku lähenemist. Kogu ülejäänud linnast erineva avara ja suurejoonelise väljaku kujunduslikud ideaalideks said antiikaja mälestised. Selliseid leidis Pisa ümbruses ehk kunagise Lääne-Rooma südames hulganisti. Ehitisi iseloomustab rahulik siluett, arkaadide konstruktiivses sammus „liikumine“ horisontaalsuunas ning pilastrite ja sammaste kasutamine. Mahult ja mastaabilt on kõik väljaku ehitused erinevad, kuid nende fassaadid on sarnases kujunduslaadis, mille raames on püütud luua võimalikult suurt vaheldusrikkust. Ansambli tervikkuse seisukohalt on suur tähtsus ka värvil, materjalil ja faktuuril - roheline muru, valge marmor, punane tellis, sinine taevaski jne. Kompleksi kujundades pole silmas peetud ühte peamist vaatepunkti, vaid seda tehes on arvestatud muljetega, mida pakub väljakule lähenemine ning sealsete ehitiste vahel ja sees liikumine. Pisa katedraali väljakukompleks pälvis ka renessanssiteoreetikute imetlust. Tänu millele sai peale Pisa langemist Firenze võimu alla (14. saj) ja linna kogukonna hääbumist, sellest üks varaseim arhitektuurimälestis.³⁴ Pisa ansamblikujundusele on sarnane näiteks Gedeminase väljak Vilniuses. Samadest kaalutlustest lähtuti ka Moskva Kremli, kui seal 15.-17. saj. loodi katedraalile väljak.

Joonis 6. Pisa katedraali väljaku plaan.

Kõrgkeskajal, kui linnades kujunesid välja raeinstitutsioonid, muutus tavaliseks raekodade planeerimine koos sellega tihedalt seotud turuelu ja -väljakuga. Euroopa kuulsamad raekojaväljakud tekkisid 13.-14. saj. Selleks ajaks oli läbi lõõnud regulaarne

³³ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 109. 119-121

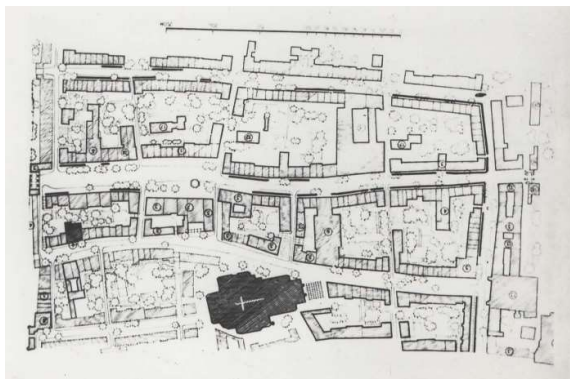
³⁴ Härmsõn, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 182-191

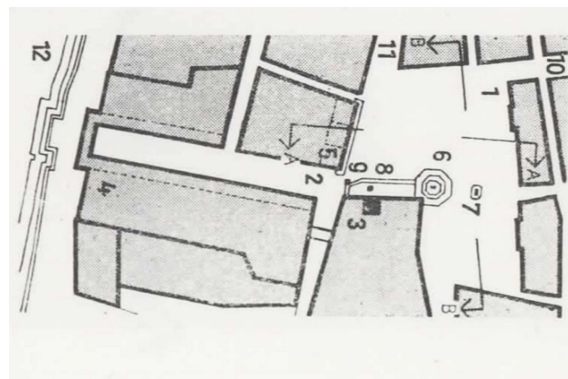
planeerimismudel, millele omakorda andsid eeskuju ilmselt suured kloostrikompleksid oma nelinurksete õuedega ning linnused oma ringmüüri ja tornidega. Gootiperioodi ideaalne linn koos raekoja platsiga pidi mõjuma ühtse tervikuna, mille jõukust ja usaldusväarsust (kaubanduspartnerina) iseloomustasid juba kaugelt linnamüüri, kirikute ja raekoja tornid, kohapeal aga elanike kasutada olevad turuhallid ning gildihoonete ja kodanikemajade uhked fassaadid. Lõuna-Euroopas oli väljakuid ümbritsevate hoonete arhitektoonika juures tunda jätkuvalt antiiktraditsioonide mõju. Seal olid võrreldes Kesk-Euroopa vertikaalse ja dramaatiliste kontrastidega siluetikäsitlusega tooniandvamad astanguliselt korrastatud horisontaaljooned ning tihedam liigendusrütm.³⁵

Kui gooti perioodil ei olnud väljakute kujundus veel omaette eesmärgiks – need eksisteerisid peamiselt rahutu miljöoga turuväljakute näol, siis koos renessansiga kerkis linnaehituse keskpunkti väljakute ansambiline kujundamine. Enamikus Hispaania ja Itaalia linnades jätkati teadlikult antiiktraditsioone ja töötati välja väljaku tüüp, mis tegelikult ainult detailides erineb gootiperioodi kloostriouedest. Kui renessansi (14.-16. saj. I pool) harmoonia, loomulikkus ja ideaalsus tõstis tähelepanu keskmesse inimese tunded, siis poliitiliste ja ühiskondlike olude muutudes tekkinud baroki perioodil (17.-18. saj I pool) sai oluliseks mõistuse mõjutamine³⁶. Et inimesi rabada ja hämmastada, pakkus barokk kõiges üle - rõhutas elu, liikumist ja dünaamikat ning püüdis näidata kõike suuremana ja võimsamana, kui see tegelikult oli. Ruumiliste illusioonide oskuslike loojatena töid barokimeistrid väljakute kompositsiooni linnaruumi loominguilise lähenemise, vaatepildi selge suunitluse, rikastasid kujundusvõtteid ja plaanilahendust ning lisasid värvi ja üha suuremat kaalu omama hakkavat haljastust (!).³⁷ Selle perioodi linnaplaanidele oli iseloomulik täisnurga all ristuv tänavavõrk keskel asuva peaväljaku ja bastionitele suunatud peatänavatega³⁸. Julgelt uut vanaga kõrvutades on loodud enneolematult ilmekaid väljakuid, mille eeskujulikeks näidetena võib välja tuua Veneetsia Markuse väljak, Rooma Peetri väljak, Gdanski Dlugi Targ (Pikkurg), Brüsseli, Amsterdami Antwerpen jpt raekoja väljakud (Joonis 7-10).

Renessansi mõjutustega alustades ja baroki vaimus lõpetades rekonstrueeriti massiliselt Euroopa suurlinnade tänavaid ja väljakuid. Raekoja platsidest said linnade ühiskondlikud keskused, mis täitsid kõiki keskväljaku funktsioone – olles turuplatsiks, lossi eelväljakuks, katedraali hajumisväljakuks ning keskseks kohtumispaigaks inimestele.

Joonis 7. Gdanski Dlugi Targ asendiplaan.

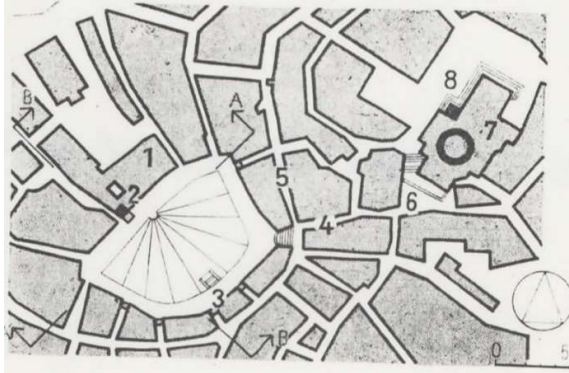
Joonis 8. Firenze keskväljaku plaan.

³⁵ Härmsen, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. lk 253-255, 300

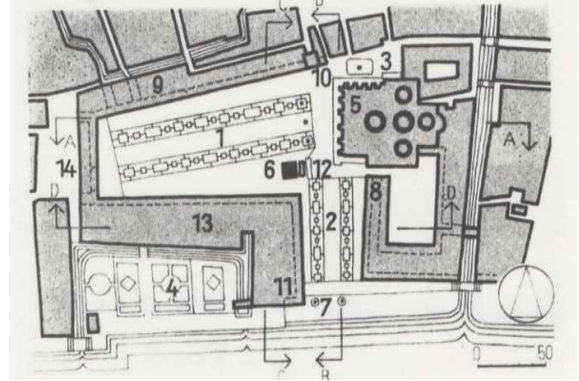
³⁶ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 167

³⁷ Härmsen, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Kõide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339. lk 300-301

³⁸ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk 26

Joonis 9. Sienna peaväljaku plaan.

Joonis 10. Veneetsia Markuse väljaku plaan

4.3 Klassitsism ja töösturevolutsioon

Linnakujunduses on klassitsism (~18. saj II pool – 19. saj) suure murrangu perioodiks. Sel ajal tekkinud esimesed suurlinnad ja -riigid koos oma bürokraatliku riigiparaadi ja armeedega eeldasid suuremamahulisi hooneid ja ruumikaid väljakuid, mis paraadide ja pidustuste ajal mahutaksid kümneid või lausa sadu tuhandeid osalejaid. Just klassitsism tõi endaga linnaehituses kaasa üliinimlikud mastaabid. Uutele ideaalidele vastasid märksõnad nagu lihtsus, rangus, reeglipärasus, suurejoonelisus, sümmeetria ja ratsionaalsus. Enam ei usaldatud nn oma silma ja tundeid, vaid taheti toimida reeglistiku järgi – sobivad põhitõed leiti Antiik-Rooma arhitektuuri praktikast ja teoriast. Siiski ei tähendanud klassitsism otsest antiigi jäljendamist, vaid seal kasutati antiikkunstist (peamiselt roomlastelt) tuletatud reegleid³⁹. Klassitsism surus tahaplaanile loomingulise fantaasia ja vabaduse ning tõstis ausse range korra ja arheoloogilised teadmised, läbi mille asendus varasem majesteetlik vormirikkus ja ilu monumentaalsusega. Vastandina baroki kõigi üksikosade ühte sulandumisele hakati ehitisi sümmeetriliselt ja plokiviisiliselt liigendama⁴⁰. Klassitsistlikud ideaalid sobisid kokku ka järjest arenevate industriaalsete võimaluste ja tehnoloogiliste vajadustega. Ja kuigi nendes tingimustes ehitati enam kui kogu eelnevate perioodide jooksul kokku ning janu mõjusate väljakute järgi aina kasvas, ei pakkunud too periood otseselt väljakukujunduses uusi kontseptsioone ja lähenemist. Pigem lähtuti baroki pärandist, mida uutele ideaalidele vastavaks mugandati.

Tänu mitmesugustele uutele tehnoloogilistele, ühiskondlik-majanduslikele protsessidele, tootmisalastele uuendustele sai alguse tööstusrevolutsioon, mille esimesed ilmingud kerkisid esile 18. saj. lõpul Inglismaal⁴¹. Kindlates piirides püsinud linn, mis oli sellisena kujunenud viimase viiesaja aasta jooksul, muutus 19. saj. jooksul kapitaalselt. Peale 1848. a. revolutsioone lammutati hulk Euroopa traditsioonilisi kaitsevalle ning linnad hakkasid laienema eeslinnadesse. Rööbastranspordi kasutuselevõtt ja masstootmise levimine koos paranenud toitumistingimuste ja meditsiinitehnikale tõi kaasa linnade elanikkonna mitmekordistumise - Euroopas kasvas linnade elanikkond aastatel 1800-1914 180 miljonilt 460 miljonile. Niisiis suunasid eelmisel sajandivahetusel linnaehituse ideoloogiat vajadus luua keskkonda massidele. Suurenevate töölis- ja keskklassi ruumivajadused põhjustasid tänavavõrkude laienemise ja väljakute suurenemise⁴².

³⁹ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 202

⁴⁰ Samas. lk 202-203

⁴¹ Framton, K. (2011). Moodne arhitektuur : kriitiline ajalugu. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 24

⁴² Framton, K. (2011). Moodne arhitektuur : kriitiline ajalugu. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 27

Usk tehnika kõikvõimsusesse aina kasvas ja tööstusrevolutsiooni oli linnades sõna otseses mõttes silmaga näha. Väljakute mastaapsus, range esinduslikkus, ühenäolisus (Härmsoni sõnul isegi nürimeelsus ja kroonulikkus) tõi õige pea endaga kaasa vaimustuse hääbumise. Võrreldes vanade linnaväljakute, mida iseloomustasid inimlik mastaap ja soojus, mõjusid grandioossed paraadväljakud külmalt ja kõledalt. Uutel väljakutel puudus motiivirikkus, ootamatud kontrastid, vahelduvad valguse-varjumängud, maalilised vaated ja vahelduv siluett (selle asemel olid ühekõrgused karniisid)⁴³. Ühesõnaga jäi inimlik mõõtkava tahaplaanile ja inimeste meeled ei tajunud ruumi enam loomulikult. Järjest süveneva tööstusrevolutsiooni kontekstis hoogustus see massidele suunatud monumentaalsuse tendents veelgi.

Peale klassitsismi, aga mitmel pool ka paralleelselt sellega tekkis 19. sajandil rida kunstivoolusid. Esmalt romantism, mille põhitunnuseks oli keskaja imetus, kuid seda rohkem ellusuhtumise kui sarnase vormikäsitlusena ja linnaehituslike lahendustena ⁴⁴. Edasi tulid realism, impressionism, postimpressionism, historitsism, eklektika, mis suhteliselt lühiealistena üheselt ja tuntavat mõju pikema aja jooksul kujunevate väljakute kujundusele ei jätnud.

Üheks suunaandvamaks jõuks linnaehituses ja ka väljakukujunduses sai tolaeagne Pariis, mille puhul ei olnud keiser Napoleon III ambitsiooniks midagi vähemat kui maailmapealinna kujundamine. Parun Haussmanni (1809-1891) juhtimisel võeti ette Pariisi põhjalik rekonstrueerimine, mille käigus loodi muuhulgas hulk esinduslikke peatänavaid ja nende ristumiskohtadesse uusi väljakuid ja ühiskondliku elu sõlmpunkte. Rajatud väljakutest üks kuulsaimaid on Ooperiväljak (Joonis 11-Joonis 13). See kujutab endast keerulist tänavatesõlme väljaku keskel asetseva hiiglasliku ja toretseva ooperiteatri ümber, kuhu suubub kokku 16 tänavat, mida omakorda palistavad üsnagi sarnase kujundusega lühikeste kvartalite frondid. Tollel perioodil sai valmis ka teine oluline Pariisi sümbolväljak - 70m laiuse Champs Elisées'il asuv Charles de Gaulle'i väljak (Joonis 14-Joonis 15), kuhu suunas jookseb kokku 12 avenüüd. Väljakul, mille läbimõõt on 270m siseringi hoonestusest arvates ja 170m haljastuse raamides, domineerivad hiiglaslik võidukaar (50m kõrge) ning sajad autod. Nii on seda, ühte Pariisi peaväljakut, kõige parem vaadelda hoopis õhust – maa peal mõjub see ruumikompositsiooniliselt laialivalgavana, kus on raske orienteeruda ja ümbritsevate hoonete vahel on nõrk funktsionaalne seos.⁴⁵ Haussmanni linnaplaneerimise ideed ja Pariisi mõjutused levisid igal mandril. Ka E. Saarineni Suur-Tallinna projektis 1913.a. oli tunda haussmannlikku suurlinna vaimu.

---

⁴³ Samas. lk 347

⁴⁴ Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 213

⁴⁵ Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.lk 348-351

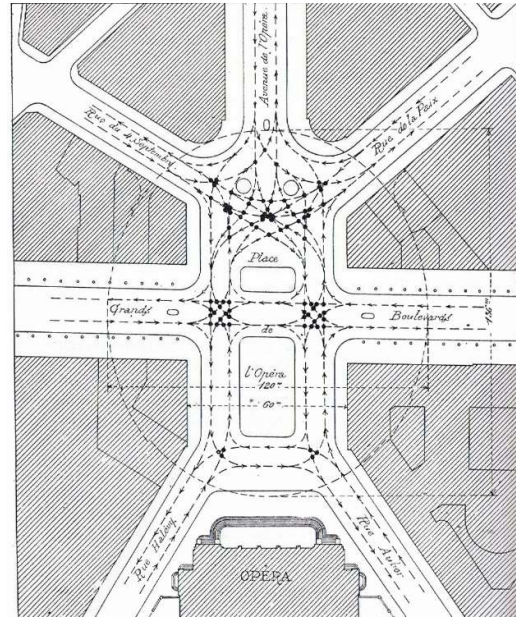

Joonis 11. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris tänapäeval.

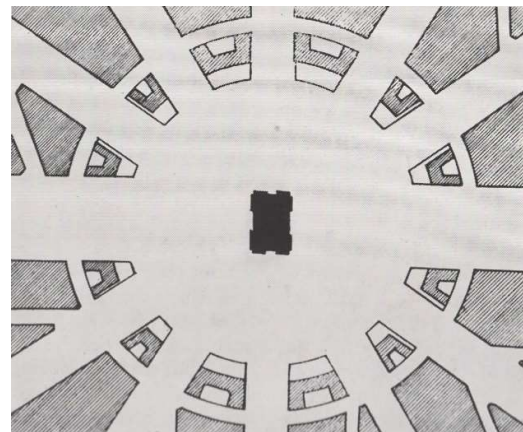
Joonis 12. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris 1909.a.

Joonis 13. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris plaan.

Joonis 14. Charles de Gaulle'i väljaku vaade täna.

Joonis 15. Charles de Gaulle'i väljaku plaan.

5 LINNAASUMITE JA VÄLJAKUTE KUJUNEMINE EESTIS

Et uurida väljakute kujunemislugu Eestis, tuleks vajaliku konteksti saamiseks lisaks väljakute ajaloole nii siin kui mujal maailmas, vaadelda ka siinsete linnade kujunemisprotsesse. Eesti linnad on arenenud looduslikult sobivatel aladel loomulikult, suhteliselt aeglaselt ning ilma kapitaalsete vahele sekkumisteta. Paljudest linnade peamiste (kauba)teede ristumiskohtadesse tekkinud turuplatsidest on linnasüdametena tänapäevaks välja arenenud linna peaväljakud.

5.1 Linnade eellugu

Eestimaa esimeste linnade teke ulatub tagasi rohkem kui seitsmesaja aasta tagusesse aega. Nendest paljude eellugu muinasaegse asumina on aga veelgi vanem⁴⁶. Vanimad asulate jäljed Eesti aladel ulatuvad tagasi III-II at e.m.a. Ajal mil kaugel lõunas asuvates tsivilisatsioonides (nt Babüloonias, Egiptuses, Assüürias) rajati juba suuri malelauataolise tänavavõrgu ja väljakujunenud tsentritega linnu, pakkusid meie kiviaja primitiivsed asulad oma elanikele kaitset külma, tuule, vihma ja kiskjate eest ning soodustasid omavaheliste suhete ja tehniliste oskuste arengut⁴⁷.

Paljude aastatuhandete vältel elasid meie esivanemad peamiselt kitsaste järvede ja jõgede äärsetel metsarikastel aladel, elatudes taimedest, marjadest, kalapüügist ja küttimisest. II-I at e.m.a. ilmsid asulaehituses seoses karja- ja viljakasvatuse arenguga uued jooned. Asulastik laienes sobivamatele aladele, kus kõrgematel ja lagedamatel aladel oli põllumajanduseks piisavalt vett allikate, ojade või järvede näol. Paremad maad olid hinnas ja nende tõttu peeti võitluseid, mis omakorda sundis mõtlema asulate kindlustamisele. I at e.m.a. – samal ajal Ateena kujunemise ning Partheoni jt antiik-Kreeka templite ehitamisega hakati Eestis (enamasti mäekallakute jätkuks) muldvalle üles kuhjates rajama esimesi muinaskindluseid. Muinaslinnused paiknesid varasemate oluliste liikumiste ääres. Nende asukohad valiti looduses väga arukalt, et maksimaalselt ära kasutada looduslikke kaitsevõimalusi (nt kõrgendikud, jõeneemikud jmt). Kindluste ja linnuste siseõuesid võib pidada Eestimaal esmasteks väljakute prototüüpideks, millel võib leida väljakutele omaseid elemente ja tunnusjooni.

Esimese aastatuhande I pooleks oli maaviljelusest saanud Eesti territooriumil majanduse põhiala. Asulastik oli muutunud tihedamaks ning välja hakkasid kujunema pidevalt asustatud piirkonnad. Viljarikastes piirkondades said alguse praegused Rakvere, Paide, Viljandi ja Tartu alad. I at keskel hakati asulate kindlustamiseks nende juurde ehitama ka kivilinnuseid. Keskajaks (XIII saj.) katsid sadakond kivilinnust ühtlase võrgustikuna kogu maa⁴⁸. 13 neist on olnud aluseks tänapäeva mõistes linna tekkele – Tallinna, Narva, Tartu, Viljandi, Rakvere, Haapsalu, Kuressaare, Põltsamaa, Uus-Pärnu, Vana-Pärnu, Paide, Lihula ja Otepää⁴⁹.

5.2 Keskajast tööstusrevolutsioonini

9.-12. sajandi sotsiaalne ja majanduslik diferentseerumise tõi kaasa käsitöö ja kaubandusega tegelevate inimeste mõningase eraldumise põllundusest ja karjakasvatusest. Kaubavahetusest tingituna hakkas osa elanikkonda koonduma tähtsamate kaubandusteede

⁴⁶ Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 9

⁴⁷ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk 10-11

⁴⁸ Eesti kunsti ajalugu : I osa. (1975). / toim: B. Bernštein, E. Jansen, J. Kahk, K. Kirme, E. Pihlak, I. Solomõkova, V. Tiik ja V. Vaga. Tallinn : Kirjastus Kunst. lk 13

⁴⁹ Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 34

sõlmedesse. Nii eristusid feodalismiperioodil Eesti aladel omavahel külad ja linnad. Määratledes toonast linna asulana, kus rahvaarv on märksa suurem kõige rahvarikkamast külast ning kus lisaks põllumajandusele tegeletakse olulisel määral ka kaubanduse ja käsitööga, võisid sisuliselt linna nime väärida tolleaegsed Tallinn (siis Koluva), Tartu ja Viljandi umbes 12. sajandi lõpuks⁵⁰. Vormiliselt oli linna õiguste saamine seotud Saksa ja Skandinaavia vallutajatega, kes enda hõivatud territooriumil suurem osa varafeodaalseid asulaid hävitas ning nende asemele või mujale uued ehitas.

Kaubandusel oli keskaegsete linnade asukoha kujunemisel määrav roll – linnad arenesid ainult kauplemiseks sobivates ja piisavalt kaitstud asupaikades. Linn arenes „iseenesest“ ilma eelneva planeerimiseta, kuid siiski loogikast ja ratsionaalsusest lähtuvalt. Ilu ei olnud linna kujundamise juures omaette nõue, vaid põhirolli mängisid kohalikud majandusgeograafilised ja maastikulised tingimused nagu teedevõrk, reljeef, veekogud, pinnas, taimkate jne. Asula ruumiline kuju ja tema planeeringu struktuur kujunes kolme põhilise välifaktori – looduse, ühiskonna ja tehnika koosmõjul. Eesti linnaehituse plaanistruktuuride kirjeldamisel on valdavalt kasutatud ebaregulaarsuse, reeglipärasuse või radiaalsuse mõisteid⁵¹. Linnaplaani geomeetrilisi omadusi ja tänavamustrit silmas pidades võib eristada lineaarseid struktuure, kus linnaplaani teljeks on asulat läbiva ajaloolise (maan)tee järgi tekkinud peatänav ning linna kasvades sealt edasi arenenud keerulisemaid radiaalkontsentrilisi (nt Tallinn, Rakvere, Tartu) ja lintskeeme (nt Võru, Pärnu)⁵². Eesti keskaegsed linnad arenesid suuremate kaubateede ääres ning jõgede ja mereranniku läheduses. Olenevalt asukohast, mis oli kas mitme tähtsa tee sõlmpunktis või tekkis paika, kus kõrvaltee jooksis kokku suure teega, kujunes ka linna tänavavõrk.⁵³ Mitmete oluliste tänavate ristumiskohad, kus inimesed igapäevaselt rohkem toimetasid ja liikusid, laienesid ajapikku platsideks, millest kujunesid ajapikku linnaväljakud.

Linnu ühendasid ümbritsevaga kitsad väravad ning eraldas ümbrusest kõrge ja tugev müür. Et kahe kultuuriruumi piirimail asuv Eesti on pidanud pidevalt tähelepanu pöörama rünnakute tõrjumisele ja elanikkonna kaitsmisele ning ainult tugevad kindlused suutsid vaenlase eest kaitset pakkuda⁵⁴. Keskaja Eesti linnadel olid kõigil võimsad ja arhitektuurisel üldpildil domineerivad linnused. Mõned (nt Tallinn, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi) olid täiendavalt ümbritsetud oma kaitsevöönditega – müüride, tornide, vallide, kraavidega, mõned aga olid piiratud ainult taraga (nt Rakvere, Paide). Neisse kindlatesse piiridesse surutud linnade territoriaalne kasv oli samade kaitseehitustega piiratud, mistõttu olid linnad väga tihedalt hoonestatud-asustatud. Et ruumikitsikust leevendada hakati kasutama kõrgustesse pürgivat arhitektuurset kompositsiooni ja gooti stiilile omast vertikaalset joont. Kaubandusele keskendunud ja tihedalt asustatud linnades sai keskseks kohaks tsentrumit tähistav turuväljak ehk tolleaegne linna peaväljak. Linnakeskmes paiknevale platsile suubus suur hulk tänavaid, selle tähtsust rõhutasid ümbritsevad ühiskondlikud hooned nagu raekoda ja linnakirik, aga ka gildid, kauplused, töökojad ja rikkaste kaupmeeste linnamajad. Väljakul oli siiski vaid praktiline (eelkõige kauplemine ja asjaajamine-suhtlemine) funktsioon ning nende sihipärase planeerimisega otseselt ei tegeletud.

16. sajandil jõudsid renessanss-stiili levides Eestissegi ideaalse linna ideed rangelt sümmeetriliselt-geomeetriliselt kujundatud linnast, radiaalselt kulgevate tänavate ja väljakuga rõhutatud tsentris. Uus käsitlus, mille suurim linnaehituslik muudatus seisnes suunatud

⁵⁰ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk15

⁵¹ Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 39

⁵² Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk94-96.

⁵³ Samas. lk16-20

⁵⁴ Nermann, R ja Viirand, T. (2006). Tallinn aeg ja muutused. Tallinn: kirjastus Kunst. lk 97

territoriaalses arengus, kajastub meil siiski peamiselt linnade siluetis, hoonete arhitektuuris ja detailikäsitluses.⁵⁵ 17. sajandil, mil kõik Eesti alad läksid Rootsi valdustesse, ei muutunud uued kindlustus- ja uuendusplaanid oluliselt keskaegseid plaanistruktuure. Elanike arv kahanes linnades märgatavalt (sõjategevus, taudid ja nälg), kuid sajandi lõpul elavnesid mõnevõrra baroki vaimus teostatavad taastamis- ja renoveerimistööd. Kuigipalju üritati idealistlikes linnauuendusplaanides domineerivad ruudustikplaane ühildada keskaegsete plaanistruktuuridega, kuid üldiselt jäädi truuks olemasolevale tänavavõrgule ja väljakutele. Ehitustööd toimusid keskaegsetes linnapiirides, jätkates väljakujunenud traditsioone. Nagu renessansski avaldus barokkarhitektuur Eesti linnaehituses peamiselt ehitiste baasil ja detailides ning väljakuehitusele suurt mõju ei avaldanud.

Eesti alade liitmine Venemaaga 18. sajandi I poolel tõi kaasa oluliste majandus-poliitiliste ning (suur)tööstuse arenguga seotud pööordeid ning suuri muudatusi ka linnaehituses. Vähem kui saja aastaga linnade elanikkond kolmekordistus.

18. saj lõpp ja 19. saj. I poolel hakkas levima klassitsism, millele sai iseloomulikuks kindla rütmiga paiknev madala hoonestusega tänavafont. Klassistlikus laadis taastati ka 1775. a. tulekahjus hävinud Tartu kesklinn ning peaväljakut ümbritsev hoonestus, mis tänapäevani moodustab suhteliselt ühtse väljakuansambli (Joonis 16, Joonis 17).

Joonis 16. Tartu peaväljak 1880.

Joonis 17. Tartu peaväljak 1910.

1870. aastatel alustati Eestis raudteevõrgustiku rajamisega, tänu millele 19. saj. II poolel oluliselt intensiivistus linnaehitus ning linnastumise protsess üldisemalt. Just tänu raudtee rajamisele tekkis suur osa uuema aja linnu ja asulaid (s.h. ka Nõmme). Raudteeliiklus mõjutas tööstusettevõtete ja töölisasulate ning kuurortlinnade kujunemist, mis omakorda hoogustas linnastumist. Alguse sai tiheda ja kõrge tänavaseinaga suurlinnadele iseloomulik hoonestusviis, mis kandus edasi ka väljakukujunduse ideaalidesse, eelkõige seda ümbritsevate hoonete arhitektuuri näol.

5.3 20. sajand

20. sajandi alguses valitses Eestis baltisaksa ja vene võim ning kultuur. Esimese maailmasõja päevil Eestimaa ja Liivimaa kubermangu liitmisel (12. aprill 1917) ühtseks autonoomseks Eesti rahvuskubermanguks tekkis esmakordselt kogu Eestit hõlmav ühtne asustussüsteem. Eesti halduslikuks keskuseks ning pealinnaks (ja ka ainukeseks suurlinnaks) sai Tallinn.

Iseseisva riigi loomisega (1918. a.) esile kerkinud eesti kodanlus ja rahvuslik vaimsus kajastus ka linnaehituses. Peale 1919. a. maareformi ja sellest tulenevalt mõisamaa riigistamisest algas linnade laienemine. Nii rahvaarvult kui territooriumilt kiiresti kasvavad

⁵⁵ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk 24-25

linnad vajasis isevoolulise kujunemise vältimiseks linnaehituslikku reguleerimist. Linnaplaneerimisega hakatigi süstemaatilisemalt tegelema 1920ndate lõpus, mil noore riigi ideoloogiast kantuna pidi linnadest saama lisaks heale elu- ja töökohale ka eestlaste väärikuse ja kultuursuse üks näitajaid⁵⁶. Selleks hakati linnasid uuendama või nende kõrvale uute keskvaljakutega uusi keskusi ja aedlinna ehitama.

Uutes linnaplaneeringutes olid keskvaljakuid silmas pidades valdavalt kaks suunda: linnad, kus säilitati keskvaljak selle algsel kohal (nt Haapsalu, Kuressaare, Võru, Valga) ja linnad, kuhu planeeriti uued suured esindusvaljakud ajaloolisest linnakeskusest eemale (nt Rakvere, Pärnu, Tartu, Viljandi). Esimene konservatiivne ja alalhoidlikum lähenemine säilitas reeglina ajaloolise turuplatsi ja tänavatevõrgu, teine kavandas (tihti vanades keskustes valitsenud ruuminappuse ja vabade kruntide puuduse tõttu) uusi paraadlikke peaväljakuid vanalinnast eemale, uutesse linnaosadesse.⁵⁷ Vanade keskvaljakute hoonestust tihendati üldjuhul uute esindushoonetega, uutes tsentrumitest püüti need ja uued ärikeskused üles ehitada. Enamasti säilis koos turuplatsi ja raekojaga uute esindusvaljakutega vanades keskustes linnaelu ning nende keskne funktsioon (nt Viljandi ja Tartu). Mõnes kohas (nt Rakvere) aga muutus uue keskuse tekkega vanalinn perifeerseks tsooniks.

II Maailmasõja puhkedes jäi vabariigi aegsed plaanid pooleli ning palju kavandatud jäigi teostamata. Nõukogude võimu ja uue ühiskonna ülesehitamisega Eestis toimusid linnade planeerimises ja ehituses suured põhimõttelised muutused. Lisaks uutele ideoloogiatele, olid paljud linnad varemetes ning kogu maa kuulus nüüd riigile. Selline olukord võimaldas uut totalitaarset linnaehituslikku lähenemist ja ideaalilähedast planeerimisstiili.⁵⁸ Uuele ühiskonnale oli tarvis uut tüüpi linnasid, mida jõudsalt arendama asuti. Üheks oluliseks linnaplaneerimise ülesandeks peeti muuhulgas ühiskondlike hoonetega keskuste, tänavaanambrite ja valjakute kujunemist. Poliitilisest ideoloogiast laetud (paljuski utoopilised) linnaehituslikud ideed väljendusid selle juures mastaapsete paraadväljakutena.

Kui vahetult sõjajärgselt planeeriti linnu suhteliselt tundlikult, justkui suuremahulisi skulptuurseid kunstiteoseid, siis 1950ndatest muutusid generaalplaanid ja linnehituslikumad ideed aina grandioosemaks (Joonis 18-Joonis 21). Iga linna kohustuslikuks elemendiks sai uus esinduslik peaväljak. Sobivaid asukohti otsiti linna peatänavate äärest, ajalooliste keskuste lähedalt, aga ka varemetes platsidelt kesklinnas. Mõnes linnas täiendati uue hoonestusega juba Eesti Vabariigi ajal kujunema hakanud valjakuid. Lemmikmotiiviks said sümmeetrilised paraadväljakud, kuhu äärde kavandati uued võimuasutused ja kust said alguse suured ja laiad puiesteed, tihti läbimurretena ajaloolistest kvartalitest, mõne olulise linnaehitusliku objekti suunas.⁵⁹ Mastaapsed ideed takerdusid siiski oma utoopilisusega ning ebaloomulikkuse ja -reaalusega nii riigi vaesuse kui Eesti rahvaarvu ja -tiheduse taha.

---

⁵⁶ Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum. lk 15

⁵⁷ Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 91 ja 99.

⁵⁸ Samas. lk 105

⁵⁹ Samas. lk 132

Joonis 18. Viljandi peaväljak 1953.

Joonis 19. Jõhvi keskväljak 1955.

Joonis 20. Tapa keskväljak 1950ndad.

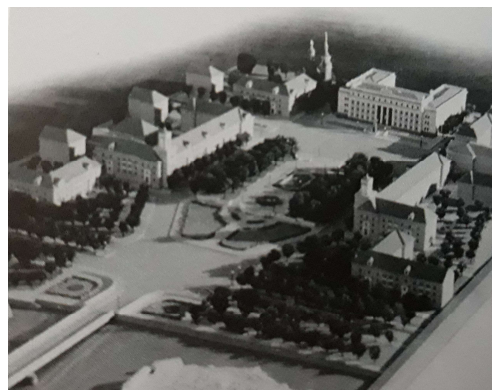
Joonis 21. Lenini väljak Haapsalus 1953.

Üheks ilmekamaks nõukogude perioodi väljakukujunduse näiteks on 1952. aastal kavandatud Pärnu oblastikeskuse projekt (idee arh. H. Arman), mis nägi ette 110m laiuse peaväljaku rajamise tulevase oblastikomitee ja Pärnu jõe vahele (Joonis 22-Joonis 23). Väljaku tarvis likvideeriti ohtralt väärtuslikku pärandit - mitu kvartalit vanalinna, varemets Nikolai kirik ja ordulinnus. Keskaegse vonkleva Pika tänava kohale rajati sirge ja 42m lai Lenini puiestee, mille pidi dominandina lõpetama kino. Mastaapne oblastikomitee jäi ehitamata ning selle asemele rajati teater. Kahjuks on viimane ning väljaku pikikülgi ääristavad kolmekordsed tüüpelamud väljaku kompositsiooni jaoks liiga väikese mahuga ja ei suuda väljaku mahtu sulgeda. Maailma miljonilinnadelt (Pariis, Leningrad, Lissabon) eeskujul võttes loodi 30 tuhande elanikuga Pärnu ühte linnaserva pompoosne ja mittevajalik paraadväljak. Et väljakut oli võimatu tiheda linnaelu ja vajalike funktsioonidega täita, kasutati väljaku sisustamiseks lausistutust.⁶⁰

Joonis 22. Pärnu keskväljak 1964.a.

Joonis 23. Pärnu oblastikeskuse maketifoto.

⁶⁰ Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus. lk 261-262

5.4 Eesti Vabariik II

Taas muutunud ning uutes turumajanduslikes ja kapitalistlikes tingimustes valitsesid linnaehituses uued suunad: peamiselt eraomand, -kapital ja -huvid. Tulenevalt nii eelnevast kui riigiparaadi piiratud rahalistest ressursidest, huvist ja kompetentsist, jäi esialgu väljakute- ja linnaplaneerimine tahaplaanile.

Üheks esimeseks väljakute olemust mõjutavaks tegevuseks vabariigi algpäevil oli nõukogude ausammaste eemaldamine. Ideoloogiliselt sobimatute sümbolite kadumine väljakute (ühe) fookuspunktina tõi nende ruumipilti suured muutused. Tekkinud tühimike kasutamiseks on erinevaid lähenemisviise – mõnes kohas on väljakuruum ümber tõlgendatud ja sinna uus kujundus loodud (nt Tartus Balti Kaitsekolledži esine väljak ja Lenini monument ning Tõnismäe „haljak“ ja pronksõdur); teistes aga on kõik endist meenutav lihtsalt likvideeritud, ala on sisuliselt tasandatud ja jäetud ümber mõtestamata (nt Kalinini ja 1. detsembri ülestõusu monumendid Balti jaama kõrval); kolmanda variandina on piiratud lihtsalt monument eemaldamisega, kõik muu on aga jäetud nii, et kuju võiks justkui kohe tagasi panna (nt Lenini monumendid Narvas Peetri väljakul ja Tallinnas Teatri väljakul)⁶¹.

Teiseks väljakutele iseloomulikuks näitajaks oli nende laialdane kasutamine parklatena. See oli nõukogude perioodi jäänuk autokesksest mõtlemisest ja linn-kui-masin mentaliteedist, mis paraku tänaseni visalt püsib. Kuigi parkimise ja liikluse otstarve on paljudel peaväljakutel (osaliselt) säilinud tänaseni, on selle osatähtsus ajas pidevalt vähenenud. Õnnestunud näiteks võib tuua Tartu Raekoja platsi ja Tallinna Vabaduse väljaku täielikult autoliiklusevabaks peaväljakuks rekonstrueerimise (vt. täpsemalt peatükk Vabaduse väljak).

Vabadusega saabunud uute võimaluste raames toimusid mitmes Eesti väikelinna keskosa ja -väljakute arhitektuurivõistlused – nt Rápina, Põlva, Võru, Jõgeva ja Rakvere. Rakvere oli üks vähestest, kus paberilt ka reaalse tegevdeni jõuti.⁶² Rakvere keskväljak (projekt 2000-2004, AB Kosmos) on tänaseni oma värske ja julge linnaruumi sekkumisega tugev sümbol ja oluline linnaline tuiksoon (Joonis 24 Joonis 25). Üheks esimeseks suuremaks realiseeritud keskväljaku projektiks võib pidada ka 2000. a. toimunud Pärnu Rütli platsi konkursi võidutööd (arh. J. Skolimowski ja A. Mark). 1998.a. toimus ka Tallinna Vabaduse väljaku arhitektuurivõistlus (projekteerimine 1999-2007), kuid see valmis 2009 (vt täpsemalt peatükk Vabaduse väljak).

Joonis 24. Rakvere keskväljak linnulennult.

Joonis 25. Rakvere keskväljaku fragment.

⁶¹ Lillepõld, R. (2014). Tühiku tõlgendamine: postsotsialistlik linnaplaneerimine pärast monumentide eemaldamist. - *Urbanistide väljaanne U*, mai, 16.

⁶² Mutso, M. (2011). Tark piilub vana varjust. – *Sirp*, 10. juuni

6 TALLINN – LINN JA VÄLJAKUD

Ainult väga üldistatult arenesid linnad ja nende väljakud Eesti aladel sarnaselt. Lähemalt vaadeldes on igaühel – sõltuvalt täpsest asukohast, valitsenud korrast, sotsiaalsest taustast jpt mõjuteguritest - oma kujunemislugu. Eesti suur(ima) linnana on Tallinnas kõige ulatuslikum väljakute võrgustik, kus on läbi põimunud erinevad linnakujunemise perioodid alates keskajast kuni tänapäevani välja.

6.1 Tallinn ajalooline kujunemine

Tallinna linna ja selle elanikkonda on teadaolevalt esimest korda mainitud 1238. aastal. 1248. a. anti Tallinnale Lübecki linnaõigused. Nendest kahest daatumist saab juriidiliselt alguse Tallinna kui Lääne-Euroopa arusaamadele vastava keskaegse linna ajalugu ja koos sellega tema linnaehituse lugu⁶³. Siiski ulatub Tallinna alade asustamise ja linnalise asula tekkelugu märksa kaugemasse aega.

6.1.1 Esmane asustus

Arheoloogilistele andmetele tuginedes võib eeldada, et Tallinna ümbrus asustati II at. e.m.a. Tallinna territoorium kui väheviljakas ja madal rannaala jäi siiski veel kaua asustamata. X saj lõpp XI alguses rajati, peale Iru linnuse maha jätmist, Toompea nime saanud paekünkale eestlaste muinaslinnus. Asukoht sai valituks hea loodusliku asendi tõttu – mereranniku lähedus ja laevade randumiskoht peamiste Põhja-Euroopa kaubandusteede ääres ning sobilik paik kaitstava linnuse rajamiseks ja selle kõrval ruumi ka linnalise asula jaoks⁶⁴. Niisiis eksisteeris Tallinnas üsna tuntud sadam ja kaubitsemiskoht ning eestlaste linnus tõenäoliselt juba enne XIII sajandit.

6.1.2 Keskaegne Tallinn

Muinaslinnus purustati vabadusvõitluse käigus, mil taanlased 1219.a. vallutatud linnuse hävitasid ja asendasid mõnevõrra moodsamaga. Võimu kinnistamiseks suurenes linna võõramaalastest elanikkond, kellele anti välja uued krundid all-linnas. Linn hakkas kasvama kontsentriselt ümber linnasüdame, tekkis nn kirikute ja kloostripärg, mille vahealad järkjärguliselt hoonestati.⁶⁵

Tallinna rajamine ei käinud plaani järgi, vaid siin säilisid juhuse, harjumuse ja peamiselt maastikuliste tingimuste tõttu tekkinud liiklemisteed ja hilisemad tänavad. Küll aga paigutati linnapilti keskaegsete üldtavade kohaselt avalikud asutused.⁶⁶

1248. aastal saadud Lübecki linnaõigus, mis oli aluseks keskaegse linnaomavalitsusele, linnahaldus ja -kohtukorraldusega, muutis aktuaalseks rae kui institutsiooni. Tallinna Raekoja plats oli võrreldes suuremate Euroopa linnadega küll tagasihoidlikuma arhitektuuriga, kuid pulbitses täisverelisest ja mitmekesisest elust. Olles Tallinna foorumina linnaelu vaimne ja füüsiline keskpunkt leidsid siin aset kõiksugu ühiskondlikult olulised tegevused - lisaks igapäevasele kauplemisele, linna juhtimisele, suhtlemisele ja lõbustustele ka tuleriidad, häbipostid ja võllad. Mitmes erinevas etapis valminud Raekoda leiab esmast kirjalikku mainimist 1322. a, kuid oli olemas ilmselt juba 13. saj. II poolel⁶⁷. Raekojale järgnesid tähtsuse poolest väljaku ääres gildihooned ja turuhallid. Kuna ükski tsunft ega gild ei tahtnud

⁶³ Zobel, R. (2009). Tallinn (Reval) keskajal : Linnaehitus 13.-14. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 15

⁶⁴ Bruns, D. (1993). Tallinn: Linnaehituslik kujunemine. Tallinn : Valgus. lk 19

⁶⁵ Zobel, R. (2009). Tallinn (Reval) keskajal : Linnaehitus 13.-14. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 64,67,74

⁶⁶ Bruns, D. (1993). Tallinn: Linnaehituslik kujunemine. Tallinn : Valgus lk 22

⁶⁷ Nermann, R ja Viirand, T. (2006). Tallinn aeg ja muutused. Tallinn: kirjastus Kunst. lk 16

teistele alla jääda, siis püüdsid nad saada suuri krunte raekojaplatsi, ühtlasi peamise turuplatsi äärde või lähedale.

Aastatel 1710-1918 kuulus Tallinn kubermangulinnana Vene tsaaririigi koosseisu. Hakati jälle rekonstrueerima vana tuumikut, mis Põhjasõjas hävis. Ehitati uusi barokkhooneid ja fassaade. 18. saj. keskpaigaks oli taastatud sarase hoonestus, suvemõisad ning tööstus. 18. saj lõpust hakkas linnapildis domineerima klassitsism ja 19. saj keskpaigast historitsism. Peale 1825. aastast kehtima hakanud uus ehitusmäärust muutus linnapilt kardinaalselt - ühtlustusid fassaadid, tehti kõnniteed, tänavad sillutati ja rajati tänavavalgustus ⁶⁸.

6.1.3 Suurlinn Tallinn

19. saj II poolel algas Tallinna industrialiseerimine, milleks andis suure tõuke 1870. a. valminud Paldiski-Tallinn-Peterburi raudteeliin. Koos sellega muudeti osaliselt ka senist siselinna planeeringut – tänu uutele ühendusteedele vanalinna ja eeslinnade vahel, tekkisid uued kontaktsoonid ja intensiivsed linnasõlmed, kus hakkasid arenema välja ka uued väljakualad.

Linna kiire kasvuga tekkisid uued hoonestusalad (Lilleküla, Pelgulinn, Sikupilli, Kelmiküla jt) ja laienesid endised, äärealadele aga tekkisid väljasõidu- ja suvituskohad ⁶⁹. Viimaste seas tõusis Pirita kõrval esile 1873. a Jälgimäe mõisa maadest eraldatud Nõmme piirkond (vt peatükk (10.1 Nõmme ajalugu).

Üleüldises tööstusrevolutsiooni linnastumisprotsessis kasvas kiiresti ka Tallinna rahvaarv, ületades 1911. aastal 100000 piiri. See omakorda tähendas suurlinna staatust nii tsaaririigi kui Euroopa mõistes ning nõudis linna üldplaani koostamist. 1913. aastal toimus Tallinna rahvusvaheline planeerimiskonkurss, mille võitis soomlane Eliel Saarinen. Tema Suur-Tallinna projekt sümboliseeris Tallinna tahet kasvada ja areneda maailmalinnade eeskujul. Projekt, mis pakkus Tallinnale visiooni 25 aastaks ja pikemas perspektiivis 2000. aastani, ei ole teostatud täies mahus, kuid on olnud läbi aegade inspiratsiooniallikaks. Projekt nägi muuhulgas ette rajada kogu linnas väljakute ja tänavate süsteem, mis kulgeks piki väljakujunenud liiklemissuundi. Saarineni lahendus oli tugevalt mõjutatud Camillo Sitte esteetikast – sümpaatia vanalinna (mille Saarinen jättis puutumata) vastu, väljakute ja monumentaalsete ehitiste hoolikas asümmeetriline kompositsioon, linnavaadete ning detailide hoolikas läbi mõtlemine. Ka pööras Saarinen suurt tähelepanu nii haljastuse rohkusele kui sobivale tasakaalule - Sittele omaselt komponeeris ta esindushoonete juurde barokist inspireeritud korrapärase haljastuse ja põetud hekid. Pidades moodsa linna suurimaks võluks monumentaalsuse ja intiimsuse harmoonilist kontrasti, kujundas ta uue *city* maaliliste väljakute, intiiimsete tänavapiltide ja mugavate sisehoovidega vahelduma hausmannilike mastaapsete väljakute, laiade puiesteede ja esindusliku hoonestusega. Linna keskusesse kavandas ta lähestikku kolm suuremat väljakut – värske ilmega Uue turu, selle kõrval uue raekoja hoonega uue Raekoja platsi (vt peatükk Viru väljak) ning Kolme-Lövi väljak obelisk-monumendiga.⁷⁰

1918. a sai Tallinn iseseisva riigi pealinnaks. Vabadussõja ajal linnaehituslik tegevus soikus ning peale sõda ei võimaldanud noore riigi majanduslik olukord esialgu suuri kapitalipaigutusi. Lisaks valitses sõjaeelse tööstusbuumi pärandina linnas ka terav korteri ja - tööpuudus. 1921. a. koostati Tallinnale arengukava (E. Habermann), millega määrati kvartalite hoonestusviis ja tänavajooned. Ühtse kavandi alusel korrastati väljakuansambleid,

⁶⁸ Eesti arhitektuur 1 : Tallinn. (1993). / üldtoimetaja V. Raam. Tallinn : Valgus. lk 10-12

⁶⁹ Samas. lk 12

⁷⁰ Hallas-Murula, K. (2005). Suurlinn Tallinn. Eliel Saarineni „Suur-Tallinna“ projekt, 1913. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum ja Soome suursaatkond. lk 6- 9, 92-93, 98

magistraale, linnaosi ja parke ning alustati linnakeskuse laienemist kagu suunal. Väljakute osas jätkati Vabaduse platsi kujundamist (vt peatükk Vabaduse väljak) ja Viru väljaku projekteerimist (vt peatükk Viru väljak). 20ndatel valitses arhitektuuripildis traditsionalism, mis tegeles saksa mõjutustega, luterlikult kaine barokipärandi moderniseerimisega⁷¹, ning hilisjuugend. Kümnendi lõpus jõudis siia ka funktsionalism, kuid see avaldus pigem üksikhoonete kui linnaplaneerimise või väljaku(ansamblite) kujunduste juures. Peale 1934. a. riigipööret ja Konstantin Pätsi mõõdukalt autoritaarse režiimi kehtestamist, asuti kesklinna teadlikult kujundama pealinlikumaks, Vabaduse väljakust kujundati esindusväljak ning teostati peamiste tänavate ruumilise mõju projektid⁷².

6.1.4 Nõukogude Tallinn

Stalinistliku arhitektuuri meelisteema – linnaehitus – võeti Tallinnas päevakorda kohe pärast sõja lõppu. 1944. a. märtsipommitamises oli hävinenud üle poole Tallinna elamufondist. Kuna kõike korrastada ei jõutud, tasandati varemed peamiselt haljasaladeks. Üheks suurimaks taastamisprojektiks Tallinnas sai märtsipommitamises hävinud „Estonia“ teatri taastamine ja laiendamine.⁷³

1952. a. kinnitatud generaalplaan ei näinud ette suuri muutusi võrreldes varasemate planeeringutega. Uueks suuremaks plaaniks oli Nõukogude väljak, kuhu oli kavas rajada Nõukogude Maja ja Võidu monumendiga Tallinna ülelinnaline ühiskondlik keskus (vt peatükk Viru väljak). Ka nähti ette oma keskväljak kõigile neljale Tallinna rajoonile. Uudsena planeeriti ka Lenini puiestee (praegu Rävala pst) ja Estonia vaheline esplanaad ning neid ümbritsev hoonestus ehk nn kultuurikeskus.⁷⁴ Vanalinna piiridest välja murtud linna keskse asukoha ja Estonia kui sümbolehitised olid sobivad ka uue riigikorra poliitiliste ideaalide põlistamiseks linnruumis. 1945-1948.a. kavandas arh. H.Arman stalinismis kohustusliku klassikalisest lahendusest inspireeritud tervikliku ja suurejoonelise kultuurikeskuse, mis pidi koondama teatri, raamatukogu, kunstimuseumi, Teaduste Akadeemia jne.⁷⁵ 1948-1949. a. valmis Estonia ja endise Lenini (praegu Rävala) puiestee vahele nn kultuurikeskuse ansambli projekti raames Punaste Küttide Väljak (praegune Teatri väljak). 1948.a. sai väljaku olulistele telgedele paika oluline kontrapunkt – Lenini monument (võeti maha 1991). Estonia vastu, piki väljaku põhitelge pidi tulema esialgu mastapne Teaduste Akadeemia peahoone, kuid hiljem leiti, et teaduslinnaku jaoks pole tsentrumi kitsastes tingimustes piisavalt ruumi. Nii kerkis väljaku arhitekturse ja ideoloogilise dominandina väljaku lõpetuseks EKP Keskkomitee hoone (1968-1968), pikikülgi ääristasid Teaduste Akadeemia hoone (1948-1953) ja raamatukogu (1958-1963) ning nende vastas Sakala keskus(valmis 1982-1985, lammutati 2007).⁷⁶

Sõjajärgselt alustati ka üleliiduliste tüüpprojektide järgi ehitamist. Esimesena valmis Pelgurand (alustati 40ndate lõpus ja jätkati 50-60ndatel). 1960ndadel algas Mustamäe elamurajooniga suurte paneelilamutega magala-tüüpi linnaosade projekteerimine ja ehitus. Industrialiseerimise vaimus järgnesid Väike-Õismäe (projekt 1968) ja Lasnamäe (projekt

⁷¹ Hallas-Murula, K. (2005). Suurlinn Tallinn. Eliel Saarineni „Suur-Tallinna“ projekt, 1913. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum ja Soome suursaatkond. lk11

⁷² Samas. lk 12

⁷³ Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus. lk 240

⁷⁴ Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum.lk 14

⁷⁵ Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus. lk 246

⁷⁶ Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum. lk 56

1969-76). Mustamäe, Lilleküla, Nõmme, Kopli, Õismäe, Lasnamäe elamurajoonidesse oli ette nähtud ka oma esindusliku rajoonikeskus⁷⁷.

1970ndad lõpul mõjutas linnaehitust suuresti ka 1980.a. Moskva Olümpiamängude purjeregatt. Valmisid Olümpia hotell, Pirita Purjespordikeskus, Linnahall, Keldrimäe asum jne. Kokku ehitati nõukogude perioodil Tallinnas rohkem kui kunagi varem. 20. saj. pikima võimuperioodi ajal kasvas linn tohutult tänu massilisele linnastumisele, immigratsioonile ja üleüldisele tehnoloogilisele võimaluste mastaapsetele arengutele.

6.2 Tallinna peaväljakud - minevik, olevik, tulevik

Keskaegsest kindlustuslinnast välja arenenud Tallinna linnaväljakud on ootuspäraselt arenenud linnaga sünkroonis. Väljakud on muutunud koos linna ning ühiskonnaga, elanud üle tõuse-möönasid ning omanud suuremat-väiksemat mõjuvõimu linnaruumis

Läbi aegade on Tallinnal olnud kolm erinevat peaväljakut. Esimeseks peaväljakuks võib lugeda Raekoja platsi. Nii vaimses kui füüsilises mõttes keskaegse linna keskpunktiks olnud väljaku olulist rolli linnaelus tagas ja rõhutas veelgi seal asuv turg ning linna tähtsaim haldusorgan - raekoda. Kui mujal Euroopas olid peaväljakud tihedalt seotud ka kirikutega ning plats toimis muuhulgas kiriku hajumisväljakuna, siis Tallinnas jäid pühakojad kuni Jaani kiriku valmimiseni (1867. a.) linnaväljakutest pisut kaugemale.

Tallinna arenemise käigus tekkisid linnamüüri äärde uued olulised sõlmpunktid. Jõudsalt arenes elu praeguste Vabaduse, Viru ja Estonia teatri (Tammsaare pargi) väljaku aladel, mis esialgu turufunktsioone kandes, panid aluse tänapäevalgi olulistele väljakutele.

20. sajandi alguses hakkas peaväljakuna tähelepanu keskmesse tõusma praegune Vabaduse väljak. Hoolimata sellest, et nii vabariigi kui nõukogude ajal nähti suurimat potentsiaali kujuneda uueks peaväljakuks Viru väljakul, ei saanud need plaanid kunagi päriselt teoks. Nii on Vabaduse väljak pea katkematult suutnud oma positsiooni esindus- ja peaväljakuna säilitada tänaseni.

Raekoja plats

Keskaegse Revali peaväljak - Raekoja plats, varasemalt Uus turg - on ümbritsetud ebaregulaarse hoonestusega ning saanud oma korrapärase kuju ilmselt 15. saj. algul. Raekoja plats on tänini Tallinnas pea ainuke nn hoonestusega suletud välisruum ning mõjub võrreldes väga täisehitatud ja tiheda All-linnaga avaralt ning terviklikult.

Tänu mitmele moderniseerimise lainele, on keskaegset Raekoja platsi arhitektuuris algupärast alles suhteliselt vähe. Väljakuseinte arhitektuur on oma ilme saanud suures osas üle-eelmisel sajandil, mil on edasi arendatud 14.-15. sajandil rajatud. Väljaku dominandiks on kavandatud raekoda, mille praegune välisilme pärineb valdavalt 15. ja 17. sajandist. Siiski on tänasel päeval vana auväärse raehoone proportsioonid dominandina uuemate suuremahulisemate hoonete konkurentsi ning platsi laienemise tõttu paigast nihkunud. Olid ju Raekoja platsi mõõtmed enne vaekoja hävimist 1944. a. palju väiksemad – ca 65x50m. See oli sobiv proportsioon ümbritseva hoonestuse kõrguse ning üldiselt linna suurusega (Joonis 26).⁷⁸

Turg on Raekoja platsil tegutsenud ilmselt juba enne 13. sajandit, mõjutades tugevalt väljaku olemust ning igapäevaelu. Lisaks kauplemisele on turg ajalooliselt tähendanud ka info

⁷⁷ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk 105

⁷⁸ Härmsen, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII. 233-235

vahetust, meelelahutust ning omavahelist suhtlemist. Kui platsil asunud turg 1896. a. praeguse Tammsaare pargi kohale koliti ja ennelõunased turutoimetusi siin enam ei aetud, muutus plats esinduslikumaks. Kaotanuna oma algse funktsiooni, ei puudu siin siiski elu – ka tänapäeva Raekoja platsil (Joonis 27) on igapäevast signat-saginat, meeleolukaid (väli)kohvikuid, hooajalisi turge ning aegajalt suuremaid pidustusi, kontserte ja etendusi. Suhteliselt hästi ja terviklikult säilinud keskaegne Vanalinn koos Raekoja platsiga on vaieldamatult ka oluline turismimagnet ning laias laastus on väljaku intensiivne kasutus ainuüksi tänu turismile tagatud. Kuna tegemist on UNESCO pärandi ja muinsuskaitse aluse, väga reguleeritud ja piiratud alaga, siis olulisi arhitektuurseid ja linnaehituslikke sekkumisi Raekoja platsil pole tulevikuski võimalikud ega ka vajalikud. Peamised ruumikujunduslikud tulevikustsenaariumid on seotud installatsioonide, ajutiste väikevormide ning ürituste kesksete dekoratsioonidega.

Joonis 26. Vaekoja hoone Raekoja platsil.

Joonis 27. Raekoja plats linnulennul täna.

Vabaduse väljak

20. saj alguseks olid sajandeid laiunud kindlused ja muldvallid likvideeritud ning tekkinud Vabaduse väljak enam-vähem praegusel kujul (Joonis 28). Ingeri bastioni mullast vallid olid tasandatud ning nende peale oli istutatud puid ja kujundatud pargiteid.⁷⁹ Plats oli küll lage, kuid täis heinakoormatega vankreid – sellest ka nimi Heinaturg. Kui 1910. a. Peeter I ausammas siia 200 aasta Venemaaga ühendamise aastapäeva auks püstitati, sai väljakust Peetri plats (Joonis 29). Peale tsaari kuju kui Vene võimu sümboli kõrvaldamist 1922. a, nimetati väljak ümber Vabaduse platsiks ja hiljem Vabaduse väljakuks (Joonis 30).

Joonis 28. Heinaturg Vabaduse väljakul 20. saj. alguses.

Joonis 29. Peeter I ausammas Peetri platsil 1910.

⁷⁹ Kadakas, V. (2009). Heinaturg - Peetri plats - Vabaduse väljak. *Eesti Ekspress*, 21. august 2009.

1930. aastatel sai sellest Tallinna esindusväljak ja paraadplats ning siia kavandati suurejoonelist väljaku väljaehitamist koos Vabadussõja monumendiga. Esinduslikke, kuid ebaühtlase ilmega maju kerkis nii väljaku põhja kui lõuna küljele⁸⁰. 1948. a sai väljakust Võidu väljak (Joonis 31), kuid nõukogude võimu suuruse ja II maailmasõja võidu ülistavatele ideedele jäi siin esialgu kitsaks - see potentsiaal leiti olevat Viru väljaku aladel (vt peatükk Viru väljak)⁸¹. Siiski jäi väljak paraadplatsi ja riikliku esindusväljaku rolli kandma ning teeb seda tänapäevani. Laulva revolutsiooni päevil muudeti ta nimi taas Vabaduse väljakuks.

Joonis 30. Vabaduse plats 1925.

Joonis 31. Võidu väljak 1975.

1997. aastal hakati Vabaduse väljakut taas ümber kujundama, soovides kaotada platsilt autoparkla ning muuta väljak puhke- ja jalakäijate alaks. 1998. a. toimunud konkursi võitsid arhitektid A. Alver ja T. Trummall. Vahekasutusena toodi autodest vabastatud platsile ajutine linnamööbel. 2003. a. paigaldati platsil asuvalle Kaarli puiestee rohealale L. Lapini kavandatud Vabaduse kell, 2009. a. avati aga Harjumäe nõlval palju poleemikat tekitanud Vabadussõja võidusammas. Taas ainult jalakäijatele kuuluv väljak toob esile ja eksponeerib väärikalt kultuuripärandit ning pakub linna/ riigi peaväljakuna tänapäevast, ja universaalest linnaruumi kvaliteeti (Joonis 32). Järgmise ja viimase osana planeeringust on plaanis avada ühendus väljaku ja Hirvepargi vahel (Joonis 33).

Joonis 32. Vabaduse väljak täna.

Joonis 33. Vabaduse väljaku tulevikuvision.

Viru väljak

Veel 13. saj. algul ulatus väljaku lähistelev rannajoon, hiliskeskajal asusid praeguse Viru hotelli kohal linna savivõtukohtad ja kalakasvatust, hiljem muldkindlused ja linlaste aiad.

⁸⁰ Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum. lk 36

⁸¹ Mauer, P. (2000). Võim ja väljak. – *Sirp*, 24. märts, 11.

Sajandeid oli Viru väljak kohaks, kus ristusid Tartu, Narva ja Pärnu maanteed. Väljak oli üsna kauge, kindlamad piirjooned omandas väljak 19. saj keskel, kui bastionite vallid ja kraavid tasandati ja rajati esimesed puisteed. Viru väljakul asus Vene turg, mis sai nime seal põhiliselt köögiviljadega kaubitsenud venelaste tõttu. Seda mainiti kirjalikes allikates esmalt 1791. a., kuid tõenäoliselt eksisteeris ta seal varasemalgi ajal. 1925. a. muudeti nimi Viru väljakuks. Peale II maailmasõda nimetati Stalini väljakuks ja 1960. a. Keskväljakuks. 1970. aastast tänaseni on nimeks taas Viru väljak.

Joonis 34. Nevski kabel Vene turul Viru väljaku kohal. 19.saj lõpp.

Joonis 35. Kalevi aed Viru väljakul 1928.

Viru väljak on pooleteise sajandi jooksul elanud üle rohkem muudatusi kui miski teine koht Tallinnas (Joonis 34-Joonis 36). Enamus siin asunud rajatisi, s.h. Vene turg koos oma turuhalliga (1873-1918), heinaturg, Aleksander Nevski kabel, Tallinna esimene kinoteater, Kalevi aed spordiplatsi ja talvel liuväljaga, Eesti Kunsti muuseum, Tervishoiumuuseum ning kõik sellega kaasnev lammutati või hävitati 1944. aasta sõjatules (Joonis 37).⁸²

Joonis 36. Viru Väljaku Vene turg 1930ndad.

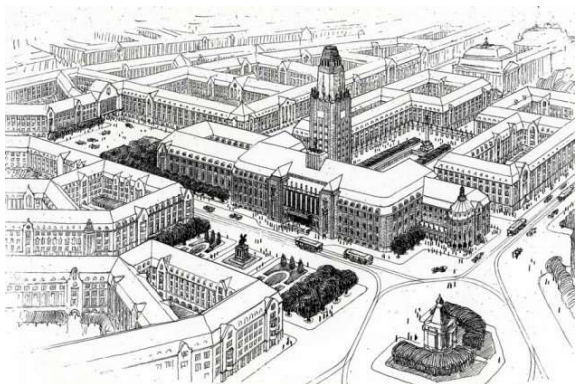
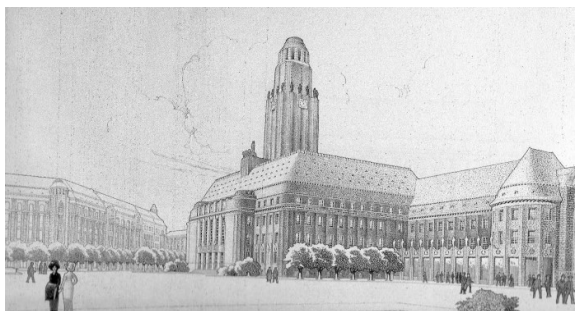

Joonis 37. Viru väljaku sõjapurustused 1955.

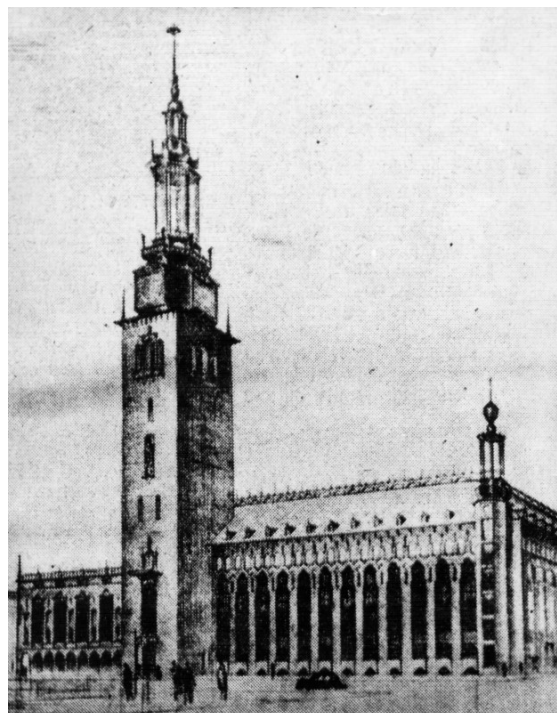
Teadlikumalt hakati Viru väljakut kujundama 1912. aastal. Toimus mitu konkurssi Tallinna raekojale (umbes praeguse Viru hotelli kohal), millest pidi saama Tallinna kasvava ärikeskuse võimsaim monument (Joonis 38-Joonis 39)⁸³. I maailmasõja puhkemise tõttu jäi projekt teostamata, kuid sellega kavandamist jätkati ka sõdadevahelisel perioodil.

⁸² Nermann, R ja Viirand, T. (2006). Tallinn aeg ja muutused. Tallinn: kirjastus Kunst. lk 163-166

⁸³ Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus. lk 37

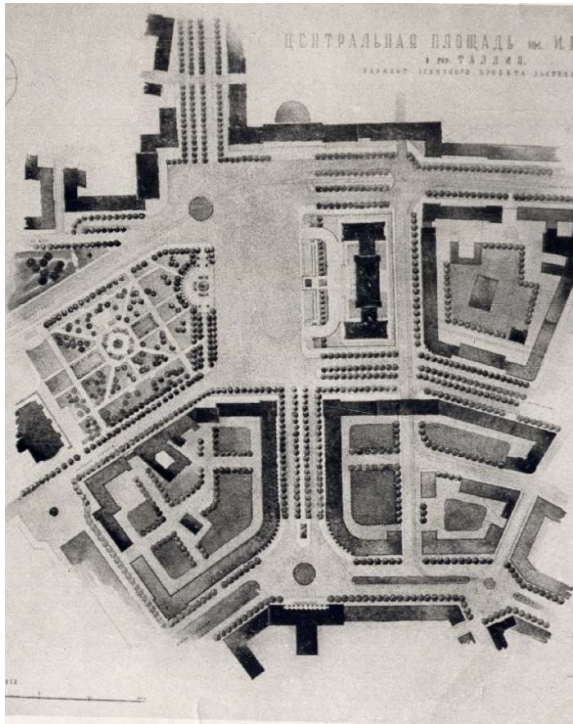
Joonis 38. E. Saarineni Tallinna Raekoja võistlustöö 1912 ja Suur-Tallinna projekt uue Raekoja platsiga 1913.

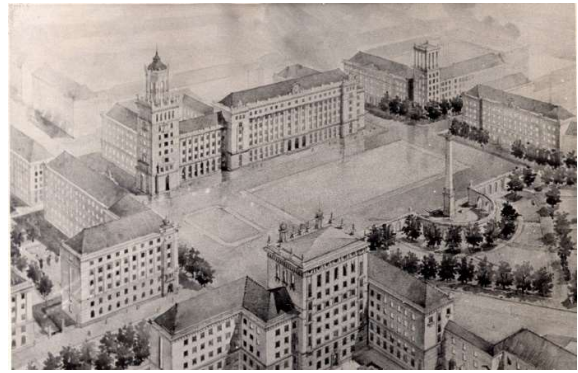
Joonis 39. E. J. Kuuskiku Tallinna Raekoja võistlustöö 1936-1937.

Nõukogude aja alguses määrati olulises sõlmpunktis asuv väljak Tallinna uueks esindusväljakuks, mis sai nimeks Stalini väljak. Selle tähtsust pidi veelgi rõhutama vanalinna ja seda piirneva haljasvööndi lähedus ning kõikide linna tähtsaimate radiaalmagistraalide algpunktiks olemine. Dominandina pidi siia tulema Stalini monument ja Nõukogude maja (umbes praeguse Viru keskuse kohale). Väljak kavandati avanema vanalinna poole, kolm ülejäänud külge pidi hoonestatama monumentaalsete administratiivhoonetega (Joonis 40). 1960ndatel töekspidamised muutusid ja paraadlik ansambel pidi asenduma intensiivse elutegevuse keskkonnaga. Kavatsust jõuti valmis ehitada järelstalinistlikus stiilis Eesti Energia haldushoone ja Kaubamaja. Kohale kus pidid eelneva kavandi järgi toimuma hakkama tallinlaste demonstratsioonid, kavandati praegune Viru hotell (valmis 1972), mis lõi väljakuruumi sisuliselt pooleks. Selle vastu ehitati Teenindusmaja ning väljaku kõrvale Postimaja (Joonis 41).⁸⁴ Platsi keskele oli planeeritud mitmekorruseline parkimismaja, mis sai paradoksaalsel kombel teoks alles uue vabariigi aegu, kui peale 1996. a. toimunud järjekordset väljaku kujundamise võistlust ehitati A. Padriku ja V. Künnapu võidutöö põhjal väljak kinni kaubanduskeskuseks ja parklaks (Joonis 42).

⁸⁴ Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat. lk 111-112

Joonis 40. Stalini väljak ja Nõukogude maja kavandid (O. Keppe) 1945-1955.

Tänaseks on üha kerkivad ehitised ja suure osa alast hõlmav liikluskorraldus Viru väljaku nii kokku surunud, et tekib küsimus, kas me saame selle puhul üldse enam rääkida linnaväljakust kui sellisest. Olukorrale peaks pakkuma lahendust ja helget tulevikku käimasolev Tallinna peatänava projekt, mille ühe osana peaks Viru väljakust järele jäänud avalik ruum läbimõeldud toimetehhanismide ning esteetika uue identiteedi saama.

Joonis 41. Viru väljak 1975.

Joonis 42. Viru keskus ja hotell 2017.

7 PARADIGMA MUUTUS

7.1 Tänapäeva postmodernistlik väljak.

Tööstusrevolutsiooni perioodil hoogustunud linnastumine ja suurlinnade teke on järjest kiirenevas tempos kestnud tänaseni ning protsessi raugemist ei ole ette näha. Inimeste suur hulk ja äärmiselt tihe kontsentratsioon linnas loob linliku tiheduse ja sellest tulenevad võimalused. Samas nõuab massidega opereerimine linnas igas valdkonnas väga keerulisi süsteeme. Selle lahendus usuti modernismi perioodil peituvat linn-kui-masin linnaehitusfilosoofias. Hakkas levima massikultuur, masstootmine, massehitus, masstarbimine jne. Inimmõõde hakkas linnaruumis järjest enam tahaplaanile jääma. Mastaapseid väljakuid planeeriti oluliselt suurematele rahvahulkadele kui varasemalt, kuid oma masinliku esteetika ja ebaproportsionaalse ruumiprogrammiga hääbus neil igapäevane aktiivne linnaelu ja -melu.

Avalikku ruumi ja s.h. väljakuid asus kujundama järjest kasvav ning kõikehaarav autostumise trend. Autokesksus ning –eelistus muutsid linnad hiiglaslikeks transpordisõlmedeks, kus jalgsi (kiirusel) liikleja on mõõtkavast justkui väljas. Hea linnaruumi peamised karakteristikud – elavus, turvalisus, säästvus ja tervislikkus⁸⁵ - kahanesid sedavõrd, kuidas autoliiklus kasvas. Linnakeskkond tervikuna aga halvenes seetõttu – suurenesid parkimisprobleemid, ummikud, õhusaaste, ebatervislikud eluviisid, valglinnastumine jne. Need ja paljud teised elukeskkonna standardiseerimise ning masinakeskne kujundamis muutused tekitasid ka palju ühiskondlikuid ja sotsiaalseid probleeme, millele on erinevatel aegadel tähelepanu juhtinud erinevad linnateoreetikud ja -aktivistid. Sellekohast planeerimiskriitikat on teinud nii C. Sitte (19. saj lõpp), J. Jacobs (60ndad), O. Newman (70ndad) kui J. Gehl (tänapäeval) jpt.

Juba 1889. a. sõnastas Austria arhitekt ja linnplaneerimisteoreetik Camillo Sitte⁸⁶ tabavalt ja kriitiliselt järjest autokesksema linnasüdame probleemistiku (mis pole kahjuks oma aktuaalsus kaotanud seniajani): „*Keskaegsetes ja renessansslinnades kasutati väljakuid sageli praktilistel eesmärkidel... nad moodustasid ümbritseva hoonetega ühtse terviku. Tänapäeval toimivad väljakud parimal juhul parklatena ning on kaotanud igasuguse sideme neid ääristavate ehitistega. ... Lühidalt öeldes puudub tegevus just nimelt seal, kus see oli vanasti kõige aktiivsem – avalike hoonete lähistel.*“

Transpordi areng tähendas muuhulgas ka seda, et kohtade tunnetuslik kaugus üksteisest pidevalt vähenes. Ruumiga seotud skaalamuutuseid on mõjutanud nii kosmosevallutused ja maapealsete transpordivahendite kasvavad kiirused kui ka see, kuidas teave hetkega ühest maailma otsast teise jõuab. Kui ajalooliselt paiknesid keskused/ linnad üksteisest umbes ühe päevatee kaugusel⁸⁷, siis tänu mainitud muutustele on toimunud justkui planeedi tunnetuslik kokkutõmbumine. Lisaks on globaliseerumist süvendanud veelgi järjest arenev virtuaalmaailm. Tänapäevaks oleme jõudnud punkti, kus tänu enneolematule tehnoloogilisele haardele valitseb meid sündmuste ja informatsiooni pidev üleküllus, tänu millele on tekkinud nn uus maailmasüsteem.⁸⁸ Nii on ülmodernses maailmas keskele kohale tõusnud üksikisikul võimalik elada korraga omaette ja samas kõikjal.

⁸⁵ Jan Gehl, J. (2015). Linnad inimestele. Tallinn : Yoko oma.

⁸⁶ Sitte, C. (1889). Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Basel : Birkhäuser.

⁸⁷ Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia. lk 86

⁸⁸ Augé, M. (2012). Kohad ja mittekohad : Sissejuhatus ülmodernsuse antropoloogiasse. Tallinn : Tallinna Ülikool.

Siiski pole inimese põhiolemus järjest virtuaalsemas ja umbisikulisemas ühiskonnas teinud läbi nii suuri muutusi kui kõik muud valdkonnad. Piiriltult mitmekesiste võimaluste ning innovatiivsetest tehnoloogilistest saavutustest hoolimata on inimese põhivajadused aegade algusest üsna samad püsinud. Nii vajab linnamaastikul liikuv *homo sapiens* endiselt lihtsaid asju nagu: sotsiaalset kontakti, turvalist ümbrust, silmale esteetilisi vaatepilte ning selgeid orientiire. Peale pikki rännakuid tüüpse masinavärgi ja autokeskse linnaplaneerimise juures, liigutakse tasahilju inimhõõtmelise linnakeskonna poole. Ideaalina on fookusesse tõusnud inimväärne linnaruum, kus rõhk on inimhõõtmelisusel, turvalisusel, jätkusuutlikkusel, säästlikkusel, ökoloogilisusel ja loomulikkusel. Sellest inimkesksest ja keskkonnatundlikust linnaplaneerimisefilosoofiast on kantud ka tänased linnaväljakud.

7.2 Kaasaegne linnaväljakute maastikuarhitektuurne praktika Eestis

Eesti Vabariigi taastamisel muutusid majanduslik ja poliitiline olukord taas totaalselt. Linnaehituslikke protsesse hakkasid suunama eraomanduslikud suhted, kapitalism, liberalism ja demokraatia. Kohanemine sellistes turumajanduslikes tingimustes jättis laiemad ja avalikku huvi arvestavad ruumi planeerimise küsimused esialgu tahaplaanile. Kuid järjest enam on liigutud erinevate osapoolte huvide tasakaalustamise poole. Väljakute jm avalike ruumide tähtsustamine on ühiskonna silmis ning nii era- kui avalikus sektoris tõusuteel. Tendents, et ruumipoliitilised otsused teenivad vaid kitsa ringi ärihuvisid on visalt, kuid siiski sihikindlalt hääbumas. Kõige suuremad takistused hea avaliku ruumi ja s.h. väljakute loome juures on tänases ühiskonnas valdavalt autokeskne mõtteviis ja ruumikvaliteeti nii otseselt kui kaudselt mõjutavate valdkondade vähene omavaheline koostöö, aga ka ajale mittevastav seadusandlus, inimeste vähene teadlikkus ning oskamatus näha suuremat pilti.

Avaliku ruumi planeerides on järjest enam tõusnud, nii nagu mujalgi maailmaski, fookusesse inimhõõtmelisus, keskkonnasõbralikkus ja loomulikkus. Stilistiliselt ei saa määratleda midagi kindlalt - põhimõtteliselt elame praegu stiilidejärgsel ajastul, mil (väljaku)ruumiga tegeledes pole ühte ainuõiget kunstilist lähenemist. Järjest enam on väljakute juures tähelepanu pöörama hakatud esteetikale, lugude jutustamisele ja erinevate tegevuse stsenaariumite välja pakkumisele. See on tingitud peamiselt sellest, et ajaloolised väljaku funktsioonid on suuresti hääbunud ning tänapäeva väljakud peaksid justkui pakkuma midagi uut. Otsitakse viise, kuidas väljakutele aktiivne elu ja inimesed (tagasi) tuua. Eesti kontekstis on ka mitmeid tegureid, mis justkui ei soodusta väljakukultuuri populaarsust - meie kliima ei soosi palju väljas viibimist, meil on madal rahvastikutihedus, meie inimesed on pigem suletud kui suhtlemisalt loomuga ning meie arenenud virtuaalmaailm ja digiriik võimaldab kaupu, teenuseid ja suure osa toiminguid teha oma laua tagant lahkumata. Sellest kõigest hoolimata, on väljakud linnapildis endiselt aktuaalsed ja atraktiivsed. Hästitoimivatesse avalikesse ruumidesse panustamise ning jätkusuutliku lähenemise tähtsust on kitsa ringi entusiastide kõrval hakanud mõistma järjest laiem ringkond.

EV 100 peaväljakute konkurss

2014. aastast Eesti Arhitektide Liidu ja „Eesti Vabariik 100“ korraldusmeeskonna eestvedamisel toimuva arhitektuuriprogrammi „Hea avalik ruum“ raames saab rääkida viimase aja mastaapsemast ja süsteemsest linna peaväljakute rekonstrueerimisest. Programmi mõte on muuta läbi peaväljakute ja tänavete korrastamise linnade keskosa taas aktiivseks ja atraktiivseks avalikuks ruumiks. Fookusesse on võetud jalakäija-sõbraliku, mitmepalgelise ja erinevaid tegevusi võimaldava tugeva identiteediga ruumide loomine

linnasüdamesse, et koondada seeläbi nii inimesi kui ettevõtteid, suurendada kogukonna vaimu ja arendada kohalikku (linna)elu ⁸⁹.

Linnakeskuste ja -ruumi korrastamiseks korraldatud avalikke konkursse on toimunud kokku 15 Eesti väikelinnas (Tabel 3). Need kõik on seotud linnade keskväljakute, peatänavate ja nende ümbrusega. Seitsme koha (Põlva, Tõrva, Võru, Rapla, Kärdla, Valga ja Elva) puhul on konkurss otseselt seotud peaväljaku projekteerimisega.

	Nimi	Konkursi tähtaeg	Võidutöö autor(id)
1	Põlva keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	01.2015	H. Rebane, E. Metusala, K. Kuldkepp, L. Uustal ja V. Enno.
2	Tõrva keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	02.2015	M. Rass, Ott Alver, A. Järving ja I. Klammer
3	Võru keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	03.2015	V. Tomiste
4	Rapla keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	03.2015	S. Vallner
5	Kärdla keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	04.2015	O. Ivarson, C. Sellbrandt, M. Allik, A. Lyckefors, J. Olsson.
6	Valga keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	04.2015	G.Franchi, C. Tesi ja R. Sepping
7	Rakvere Pika tänava ja ümbritseva linnaruumi arhitektuurivõistlus	05.2015	R.Parve ja K. Süda
8	Pärnu Rüütli platsi ja selle lähiümbruse avaliku ruumi kujundusvõistlus	08.2015	Zürii kuulutas võistluse läbikukkunuks ja võitjat välja ei kuulutatud.
9	Kuressaare kesklinna avaliku ruumi arhitektuurivõistlus	03.2015	H.-A. Tooms ja M.-L. Männik
10	Elva keskväljaku ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	03.2015	Ü. Maiste, D. Taalfeld, A. Saarniit, R.Helbre ja T. Kuningas
11	Viljandi peatänava ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	04.2016	Ü.Maiste, D. Taalfeld, A. Saarniit, R. Helbre, T.Kuningas ja M. Urmet
12	Tallinna peatänava ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	05.2016	V. Tomiste
13	Kuremäe keskosa ja linnaruumi arhitektuurivõistlus	05.2016	H. Rebane, K. Kuldkepp ja P.-S. Viiburg
14	Põltsamaa linna avaliku ruumi arhitektuurivõistlus	06.2016	O. Alver, A. Järving, M.Rass ja K. Pöder
15	Narva vanalinna südame arhitektuurivõistlus	03.2017	A. Kõresaar, R. Kotov, E. Tekko, L. Uustal, L. Kivimägi, L. Männikust, S. Siimso ja T. Malkov.
16	Jõhvi linna haridus- ja spordilinnaku avaliku ruumi ning promenaadi pikenduse arhitektuurivõistlus	05.2017	R. Luhse, T.Tuhal, J. Kljutšnik ja H. Niitvähi

Tabel 3: Hea avalik ruum arhitektuurivõistluse tulemused.

⁸⁹ Karro-Kalberg, M. (2017). Kirurgiline sekkumine väikelinna. EV100 „Hea avalik ruum. – Sirp, 11. august.

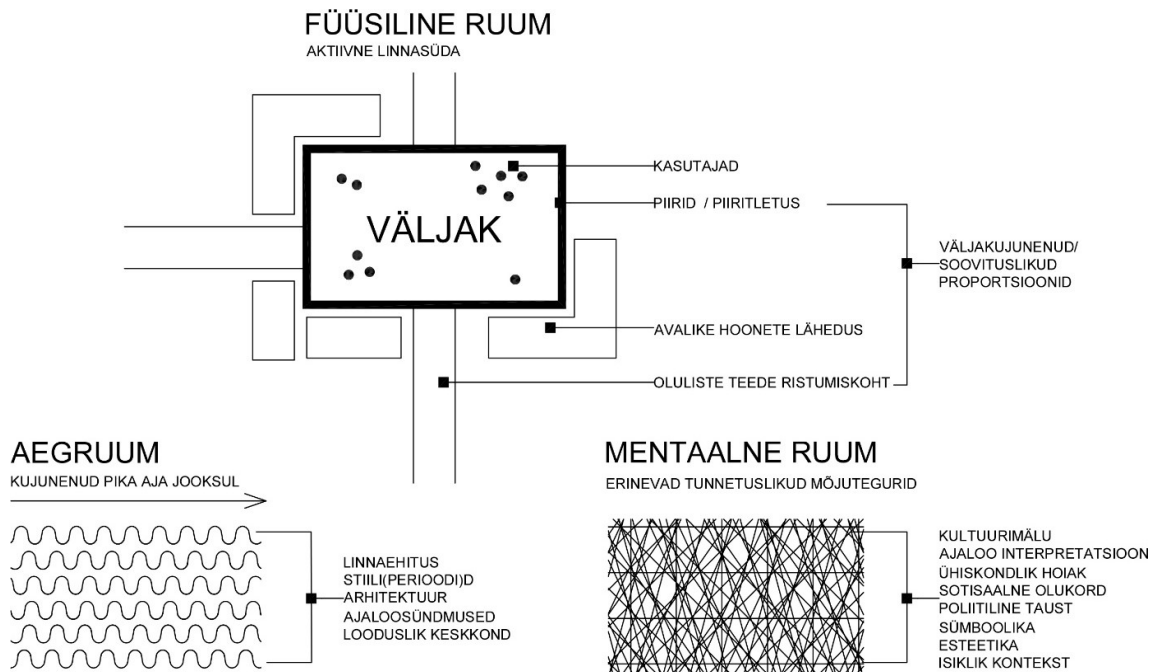
Esimene linnakeskuste kujundamise konkursi laine on küll möödas, kuid uued EL rahastusperioodid on ees ja sellega seoses on plaanis peaväljakute uuendamist jätkata. Edaspidi prognoositakse igal aastal ca 7 uut võistlust välja kuulutada. Hea avaliku ruumi seisukohast on peaväljakute ümber mõtestamine ja kujundamine ning tähelepanu alla seadmine ka väikelinnades ja väiksemates keskustes igati positiivne ilming. Ühe ohuna, on välja toodud fakt, et väga kitsal ajaperioodil uue ilme saanud väljakud, kannavad siiski kõik oma ajastu märki. Kuna „Üks ajastu toodab ühesugust ruumi”⁹⁰, on suur võimalus, et samal ajal projekteeritud linnakeskuste esteetika ja olemus muutub eriilmelisuse asemel hoopis ühetaoliseks. Seda aitavad vältida väljaku(ansambli)te väga erinevad ajaloolised kihistused ja muud linnalised karakteristikud ning uue kihi loomisel eelnenud mitmekesisusega arvestamine ja sellega teadlik suhestumine.

---

⁹⁰ Pae, K. (2017). Toomas Paaver : Avaliku ruumi saadik. – *Maja*, 3, 91.

8 TEOREETILISE OSA JÄRELDUSED

Peaväljakud asuvad linnaliselt aktiivses tsentrumis, enamasti oluliste teede sõlmpunktis ning on välja kujunenud pika aja jooksul. Läbi ajaloo on väljakutel, mille mahud ja vormid jäävad väga laiadesse piiridesse, kolm peamist ühist joont: väljakujunenud proportsioonides piiritletud plats, ühiskondlike hoonete lähedus ning väljakut kasutavad inimesed. Nendele füüsilistele karakteristikutele lisaks on väljakutel ka tunnetuslikud ja aegruumilised mõjutegurid, millest tulenevalt ühiskondlikul ja isiklikul tasandil ruumi tajutakse (Joonis 43).

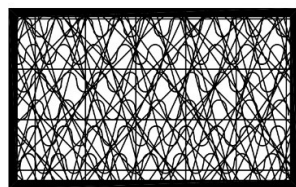

Joonis 43. Väljakuruumi karakteristikud.

Väljakute füüsilise ja vaimse ruumi struktuur on niivõrd kirju ja mitmeplaaneline, et sellest mitmekesisusest joonistub välja tihe kihistuste võrgustik, mida iseloomustab kõige enam sõnapaar: homogeensus mitmekesisusest (Joonis 44). Neid erinevaid kihte leidub väljakul niivõrd palju, et need üheskoos moodustavad harmoonilise ja tervikliku mustri.

ERINEVAD KIHISTUSED

FÜÜSILISED JA VAIMSED MÕJUTEGURID

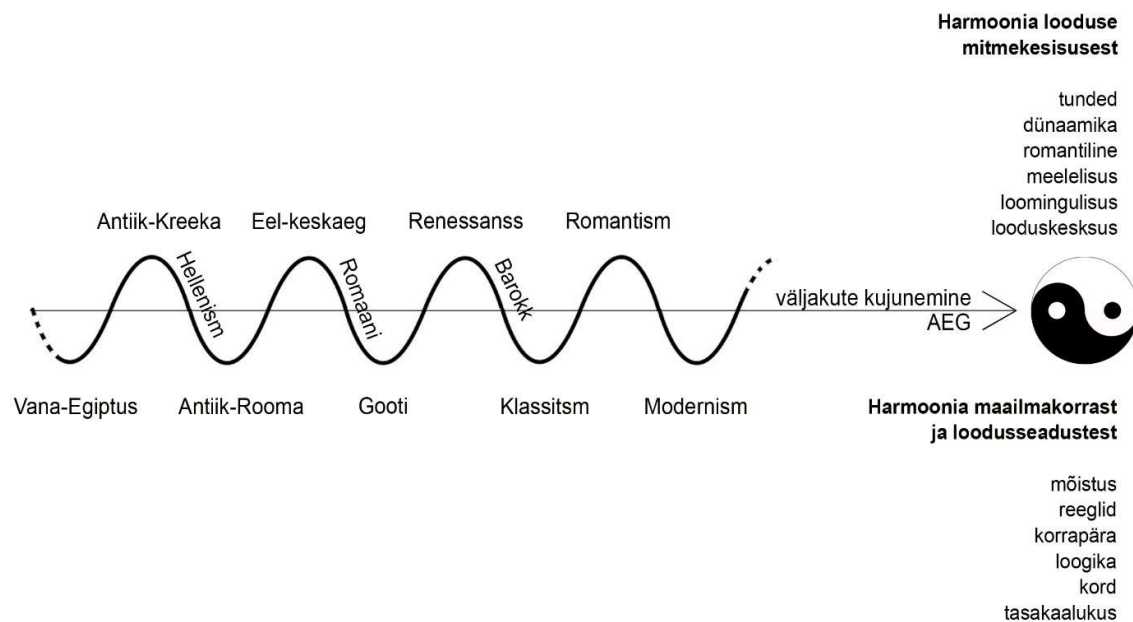
=
=
HOMOGEENSUS
MITMEKESISUSEST

Joonis 44. Väljakuruumi karakteristikute kontseptsioon.

Pole olemas valemite ja kindlaid proportsioonireegleid, mille alusel objektiivselt väljakukujunduse (kunstilist) taset mõõta. Ühtegi stiiliperioodi ei saa üksteisele vastandada - neil kõigil on omad puudused ja vourused, kuid üldiselt taotlevad kõik väljakute kujundusstiilid mõjusat ja harmoonilist ruumiefekti, lihtsalt lähenetakse erinevast suunast ja erinevate meetoditega. Väga utreeritult võib öelda, et kõikide stiilide alustõed baseeruvad

Antiik-Kreeka või Antiik-Rooma kultuurdest tuntud väljakukujunduse põhitõdedel. Nii võib jagada põhimõtteliselt kõik kunstiajaloo tuntud ja väljakukujunduses eristuvad perioodid oma olemuselt ja ideaalidelt kahte antiikajast pärit gruppi – Antiik-Kreeka või Antiik-Rooma. Analüüsid väljakute kujunemislugu läbi aja, joonistub välja erinevaid perioode iseloomustav sinusoid (Joonis 45), kuhu võib paigutada kõikide väljakukujunduses eristatavate (stiili)perioodide kunstilised püüded ja ideaalid. Kuna väljakuansamblid kujunevad välja pika aja jooksul, haaravad (pea)väljakud stiilielemente nii ühest kui teisest grupist, moodustades üheskoos hästi toimiva terviku. Määravad ei ole stiililised üksikasjad, vaid eelkõige homogeensus mitmekesisusest, väiksema allutamine suuremale ning detailiseerimine lähtuvalt tervikmõjust. Suurimaks muutujaks on ajaline mõõde, sest mida aeg edasi ja mida lühemaks jäävad ehitustsükli, toimuvad üleminekud ühelt perioodilt teisele aina kiirenevas tempos.

Antiik-Kreeka gruppi iseloomustamiseks võiks kasutada omadussõnu nagu dünaamiline, romantiline, meeleline, tundeline, loominguline, looduskeskne. Ehk üldiselt looduse mitmekesisusest tulenev harmoonia, mis baseerub pigem tunnetele kui mõistusele. Kainele mõistusele on allutatud Antiik-Rooma grupp, mille harmoonia põhineb pigem kindlale maailmakorrale ja looduseadustele. Seda gruppi iseloomustavad reeglid, korrapära, loogika, kord, tasakaalukus, ametlikkus ja rutiin.

Joonis 45. Väljakute kujundusprintsiipe iseloomustav sinusoid.

Tänapäeval, mil ehitustsükli on väga lühikeseks muutunud, elatakse justkui stiilide-järgsel ajastul. Pole valdavat kunstilist suunda, esteetika asemele on tõusnud pigem eetika. See tähendab, et nii nagu mujalgi linnaplaneerimise juures on ka väljakutel olulisteks saanud inimkeskne ning keskkonnatundlik mõtlemine. Järjest globaliseerub ja keskkonnaprobleemide käes vaevlevas maailmas pööratakse aina enam tähelepanu säästlikule tarbimisele, keskkonnasõbralikkusele, inimõõtmelisusele ja loomulikkusele. Väljakutele, mille algsed funktsioonid on oma kunagise aktuaalsuse paljuski kaotanud, otsitakse uusi elujõulisi väljundeid, mis ideaalis tooksid linnasüdamesse (tagasi) laia kasutajaskonna, pakuks neile mitmekesisid elamusi ning looksid uusi sümboleid ja ruumiidentiteete.

Väljakute ümber mõtestamise käigus on tänapäeval üheks olulisemaks väljakutseks nende mitmekesiste ajalookihistuste ja mineviku pärandi säilitamine ja interpreteerimine. Võtmetähtsusega on siin, kuidas selle nn kultuurimäluga suhestuda ja seda taas esitada nii, et minevik, olevik ja tulevik moodustaksid harmoonilise terviku. Käesoleval ülmodernsuse ja digitaalsuse ajastul on tehnoloogiline võimekus väga kõrge, kuid selle kõrval pole inimese põhiolemus ja baasvajadused nii suurt muutust läbi teinud. Lõhe inimese põhiolemuse ja tehnoloogilise võimekuse vahel järjest süveneb ning seetõttu on teiseks suurimaks väljakutseks nende kahe vahel tasakaalu saavutamine.

Eesti väljakud ja linnaplaneerimine laiemalt pole üle elanud väga radikaalseid pöördeid või sekkumisi. Linnaväljakud on enamasti arenenud loomulikult ja pika aja jooksul, jätkates väljakujunenud traditsioone ning linnalist mustrit. Ometi on meie ajaloo erinevad katkestused ja kannapöörded seal selgelt näha-tajuda. Need kihistused, tihti lausa vastuolud, toovad ruumi linnalist elu ja pinget ning loovad harmoonilise ruumi – kuniks muutuvad ideaalis mitmekesisusest tulenevaks homogeensuseks.

9 TALLINNA LINNAOSADE PEAVÄLJAKUD

Tallinna linnaosad, olles suuremad kui enamik Eesti linnasid, annavad igaüks välja linna mõõdu (Tabel 1 ja 2). Kuna kõigil linnadel on mingis vormis keskne peaväljak, võiks ka igal Tallinna linnaosal olla oma peaväljak.

Lasnamäe	119747
Mustamäe	68 263
Põhja-Tallinn	60 273
Kesklinn	63 503
Haabersti	45 418
Nõmme	39 539
Kristiine	33 328
Pirita	18 651
Kokku:	448 722

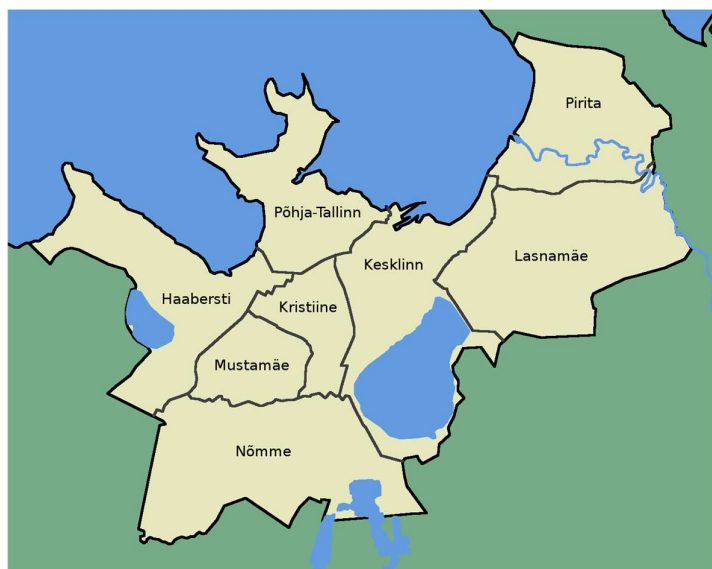
Tabel 1: Tallinna linnaosade rahvaarv seisuga 01.12.17.

Tartu	96 904
Narva	59 463
Pärnu	40 702
Kohtla-Järve	36 106
Viljandi	17 958
Maardu	15 596
Rakvere	15 737
Sillamäe	13 666
Võru	12 367

Tabel 2: Eesti suuremate linnade rahvaarv seisuga 01.01.17.

Tallinna peaväljaku mõjuala jääb kohalikule elanikule igapäevaselt liiga kaugele. Linnaosad vajaksid oma aktiivset tuumikut, mis lokaalse sõlmpunktina oleksid otsesemalt seotud ümbritseva keskkonna ning elanikega. Klassikalise väljaku põhimõtteid järgides, võiksid peaväljakud linnaosade keskustena sümboliseerida konkreetse asumi identiteeti ning pakkuda kohalikele elanikele kontsentreeritult vajalikke teenuseid ja mitmekesisest avaliku ruumi kvaliteeti. Lisaks esteetilise sümbolruumi loomisele lahendaksid linnaosade peaväljakud ka praktilisemaid küsimusi, näiteks kuhu paigaldada jõulukuusk, kus korraldada linnaosa olulisi sündmusi jne.

Tallinna kaheksa linnaosa (Joonis 46 ja Tabel 1) on nagu linnadki kõik erineva kuvandi, suuruse ning olemusega. Nende peaväljakutega seotud ootused, võimalused ning lähtekohad on samuti kõik isesugused. Mõnes linnaosas on tsentrum oma mõjupiirkonnaga juba praegu suhteliselt selgelt välja kujunenud (nt Pirita, Nõmme, Kesklinn), mõnes on kavandatud keskus välja ehitama jäänud (Mustamäe) või alles kavandamisel (Põhja-Tallinn), mõnes aga pole tänaseks päevaks vastavat kohta tekkinud (Lasnamäe, Kristiine, Haabersti).

Joonis 46. Tallinna linnaosad.

Haabersti kõige suurem asum nii territooriumilt kui rahvaarvult on Õismäe, mis määrab suuresti ka linnaosa kuvandi. Kuigi Õismäe sümmeetrilise ringplaneeringu järgi on asumi füüsiliseks keskuseks selle südamik, siis seal asuval haljasalal pole väljaku jaoks piisavalt linnalist intensiivsust. Kõige tihedam sõlmpunkt, kuhu on koondunud mitmed avalikud teenused (linnaosavalitsus, kauplused, turg, vaba aja keskus, meelelahutusasutused, mitmed ühistranspordi peatused jne) ja hooned, on ringtee ääres paiknev Nurmenuku keskuse piirkond (Joonis 47). Seal on igapäevaselt kohalikel elanikel kõige enam toimetusi ning linnaehituslikult on alal väljaku jaoks ka sobivalt ruumi.

Joonis 47. Haabersti linnaosa peaväljaku asukoht.

Kesklinna linnaosas paiknevad ka kõik kolm ajaloolist Tallinna linna peaväljakut. Kuna kõige mastaapsem - Vabaduse väljak on tänasel päeval käsitletav nii linna kui ka vabariigi peaväljakuna ja raekoja plats on museaalne ajalooline linnasüdamik, siis võiks Kesklinna linnaosa peaväljakuks saada koos Tallinna peatänavaga kavandatav Viru väljak, nn Viru ringi ümbrus (Joonis 48).

Joonis 48. Kesklinna linnaosa peaväljaku asukoht.

Kristiine linnaosal pole orgaaniliselt tsentrumit välja kujunenud. Sobiv koht võiks olla Kristiine keskuse ja raudtee(jaama) vahel asuv ala, praeguse Cirkel K bensiinjaama kohal (Joonis 49). Sellel kohal on potentsiaali tänu rohkete juurdepääsuvõimaluste, eelkõige mitmekesise ühistranspordi seisukohast, sobiva proportsiooni ning kaubanduskeskusest tulenevate teenuste rohkusele. Väljakut piirab kahelt poolt kaubanduskeskus, ühete serva ääristab raudteetamm ja teist magistraaltänav. Selline keskväljak kannab küll (kahjuks) tänapäeva autokeskse tarbimisühiskonna ideoloogiat, kuid teeb seda ausalt ja ilustamata ning esindab selliselt tegelikult suure hulga ühiskonnagruppide huvisid.

Joonis 49. Kristiine linnaosa peaväljaku asukoht.

Lasnamäe linnaosale on oma mastaapse territooriumi ning ühekülse hoonestusega kõige keerulisem vaimset ja füüsilist keskpunkti leida. Linnaosavalitsuse hoone paiknemine Lasnamäe veerel, kesklinna piirimail, suhestub oma hallatava linnaosaga ruumiliselt minimaalselt. Üks linnalise aktiivsuse poolest rohkem esile kerkinud piirkond, on Mustakivi keskuse ümbrus. See võiks sobida oma keskse asukoha, hea juurdepääsetavusega ning piisavate avalike hoonete-funktsioonidega linnaosa südameks (Joonis 50). Kuid peaväljaku loomisest kindlasti ei piisa, et tõsta oluliselt linnaosa ruumikvaliteeti - see vajab oluliselt kapitaalsemat linnalist sekkumist.

Joonis 50. Lasnamäe linnaosa peaväljaku asukoht.

Mustamäe linnaosa ühiskondlik keskus oli kavandatud juba algses planeeringus praeguse Männi pargi kohale, Sõpruse pst, Ehitajate tee ja Mustamäe tee ristumiskohta (1972.a. valmis ka sellekohane eskiisprojekt R. Karbilt). Nagu paljud teised ühiskondlikud funktsioonid jäi see omal ajal välja ehitamata. Koht on säilitanud oma aktuaalsuse ning sobiks endiselt oma asukoha ja võimalustega linnaosa tsentrumiks, kuhu ühte osasse võiks rajada ka peaväljaku ning seda ümbritsevad avalikud hooned. Samas on alale tekkinud tugev identiteediga puhkeotstarbeline haljasala, millel on lai kasutajaskond ning seetõttu pole pargi (osaline) likvideerimine täna põhjendatud. Viimasel ajal on Mustamäe keskuse loomisel võetud suund Vilde tee äärde Kaja kultuurikeskuse juurde. Kuna ala on hästi ligipääsetav ning seal toimub juba praegu mitmekülgne ja linnaliselt aktiivne tegevus, võiks areneva tsentrumi juurde, lisaks kultuuri- ning ostukeskuse vahelisele alale ka linnaosa peaväljaku kavandada (Joonis 51).

Joonis 51. Mustamäe linnaosa peaväljaku asukoht

Pirita linnaosa südamik on suhteliselt hästi ja selgelt välja kujunenud. Ehkki see ei ole veel nn lõpplikku lihvi saanud ning vajaks kaasajastamist ja läbimõeldud lahendust, on Regati maja esine plats (Joonis 52) peaväljakuks väga sobiva linnalise aktiivsuse ning potentsiaaliga.

Joonis 52. Pirita linnaosa peaväljaku asukoht.

Põhja-Tallinn peaväljak võiks asuda linnaosa kõige aktiivsemas ning mõjukamas Kalamaja asumis. Sobivate proportsioonide, linnalise intensiivsuse ning linnaosas oluliste funktsioonide ja liikumistelgedega ala asub Kotzebue ja Vana-Kalamaja tänava ristumiskohas (Joonis 53). Peaväljaku spetsiifikale vastab hästi ka antud alale Vana-Kalamaja tänavaruumi ideekonkursi võidutöös välja pakutud nn Kotzebue väljaku lahendus.

Joonis 53. Põhja-Tallinna linnaosa peaväljaku asukoht.

Nõmme linnaosa keskuse asukoht, mis on kujunenud pika aja vältel ning püsinud sisuliselt sama läbi Nõmme ajaloo, on paika pandud juba aastatel 1926-1940, kui tegutses iseseisva linnana (vt täpsemalt järgmine peatükk).

10 NÕMME PEAVÄLJAK

10.1 Nõmme ajalugu

Nõmme on väljakujunenud suhteliselt lühikese perioodi jooksul. Napi paarikümne aastaga arenes looduslikult kaunis kohas, männimetsa all tugeva identiteediga linnaline struktuur. Esimese krundi välja rentimisest 1873. a. kuni iseseisva linna õiguste saamiseni 1926. a. toimus areng tohutu tempoga – praktiliselt nullist ehitati üles tugeva ja selge infrastruktuuriga omanäoline linn, mis esimese Eesti Vabariigi lõpuks oli rahvaarvult kasvanud 5ndaks linnaks Eestis.

10.1.1 Nõmme teke

Tallinna vanalinnast Pärnu- ja Läänemaa poole suunduv tee on üks vanemaid teeharusid Tallinnas⁹¹. See Tallinnast lõunasse kulgeva Pärnu mnt nimeline tee on sajandeid läbinud Nõmme alasid. Tee kulges algelt teisel marsruudil kui praegu - mööda nüüdset Vana-Pärnu maanteed, üle liiviku Mustamäelt alla Tondi tänavale. 1689.a. Holmbergi kaardil oli tee äärde märgitud ka Nõmme alal tegutsenud kõrts nimega Mägedevaheline kõrts (Joonis 54). 1798.a. trükitud Mellini atlasel kandis see juba Nõmme kõrtsi nime.⁹²

Joonis 54. Holmbergi kaart 1689.

⁹¹ https://et.wikipedia.org/wiki/P%C3%A4rnu_maantee

⁹² Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloo. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 8

Praegune Nõmme territoorium oli veel 19. sajandi alguses praktiliselt asustamata ja valdavalt männimetsaga kaetud liivik. Seda läbisid vaid Pärnu ja Viljandi maanteed ning Saku mõisa suunduv metsatee.⁹³ Ainsa suurema asustusena oli Nõmme aladel esialgu Pääsküla küla, mida mainitakse juba 13. saj. Taani Hindamisraamatus. Aastal 1371 mainitakse ka praeguse Nõmme territooriumil asuvat Hohenhaupti ehk Kõrgepead (Glehni lossi asupaika), kuid seda vaid Tallinna sarase ühe piiripunktina⁹⁴. Orduajal kuulus Pääsküla Saku mõisale, kes müüs selle ümbritsevate maadega 1526. aastal Jälgimäe rüütlimõisale. Viimase valdused ostis 1825. a. omakorda Peter von Glehn, pärandades need hiljem oma teisele pojale Nikolai von Glehn'ile.⁹⁵

Jälgimäe mõisa uus peremees oli laia silmaringiga mees, kes oli õppinud majandusteadust ja tudeerinud lisaks nii meditsiini, filosoofiat, arhitektuuri, aiandust, puidutööd kui poeestiat. Peale õpinguid pöördus tema tähelepanu Nõmmele, kuhu tahtis rajada endale kodu ning selle ümber kujundada linna.⁹⁶

Umbes 19. sajandi keskpaigast muutusid tallinlaste seas populaarseks väljasõitude korraldamine looduskaunitesse kohtadesse. 1870. a. valminud Balti raudtee (Paldiski-Tallinn-Peterburi liin) ahvatles paljusid suvitajaid järjest enam avastama uusi väljasõidu kohti. Nii jõuti Mustamäe nõlvadele, Jälgimäe mõisa maadele, mida toona kutsuti Sinisteks mägedeks. Uus suvituskoht osutus niivõrd populaarseks, et 1872. aasta kevadel rajati Pärnu maantee ja raudtee ristumiskohta, Nõmme kõrtsi lähedusse uus raudteepeatuse. Esialgu kandis see lihtsalt nime Peatus Seitsmendal Verstal, 1874. a. nimetati aga ümber Nõmme peatuseks.⁹⁷

Raudteeühendusest tulenevaid võimalusi ja suvitus- ning väljasõidu koha populaarsust mõistes, hakkas Glehn raudteepeatuse ümbruses maid välja rentima, soodustades nii suvilate ehitamist. Esimesed suvilakrundi andis ta rendile 6. oktoobril 1873. Peale tehingut sõnas ta rahvajutu järgi oma kuulsa lause: "*Seie saagu lenn*".⁹⁸

10.1.2 Glehni aeg

Balti eriseaduse järgi ei võinud mõisamaasid tükeldada ega kruntideks müüa. Seega sai Glehn oma maid esialgu ainult rentida. 1880. a. eraldus Nõmme administratiivselt Jälgimäe mõisast ja liideti Saue vallaga.⁹⁹ Nüüd sai Glehn ka oma maid müüa ja hakata teostama unistust rajada oma maadele linn. Soosides igati Nõmme piirkonna kasvu ja arengut, võimaldas Glehn krunte soetada väiksema sissemaksu ja pikema maksetähtajaga ning vajadusel aitas ka ehitusprojekti ja -materjalidega. Kindlaks jäi ta aga nõudmises istutada iga maha võetud puu asemele uus. Nii hakkasid lisaks mändidele siin levima lehtpuud ja kuused ning säilis Nõmme roheline, mistõttu saab täna Nõmmest rääkida kui metsalinnast.¹⁰⁰ Männiku alla ehitati hajali villad, Pärnu mnt ja raudtee äärde mõned poed, kuid tänavaid esialgu veel ei olnud. Nii kujunes asula ühe keskusena 17. sajandist pärit Nõmme kõrtsi ümbrus. Teiseks keskuseks sai Glehni enda kodu ümbrus Kõrgepea (Hohenhaupti) kungastikul ja selle all. 1880ndatel rajas Glehn sinna karjamõisa, kolm õunapuuaeda ja

⁹³ Lõhm Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloost. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 6

⁹⁴ Lõhmus, L. (2006). Nõmme ajalugu. Tallinn : Koolibri. lk16

⁹⁵ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloost. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 8

⁹⁶ Samas. lk 10

⁹⁷ Lõhmus, L. (2006). Nõmme ajalugu. Tallinn : Koolibri. lk 19

⁹⁸ Lõhmus, L. (2001). Nõmme läbi aegade. Tallinn : Inreko Press.lk 12

⁹⁹ Nõmme juht. (1926). Tallinn : Nõmme omavalitsus. lk 7

¹⁰⁰ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloost. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk. 11-12

häärberi, 1886. a. valmis ka keskaegse rüütli lossi stiilis Glehni loss, edasi mastaapne park, palmimaja ning vaatetorn.¹⁰¹

Glehn püüdis koos ehituskruuntide välja andmisega mingil määral kujundada ka Nõmme põhiplaani ning suunata erinevate piirkondade välja kujunemist. Need arvestasid nii rahvuslikke kui seisuslikke vahesid. Raudteest põhja pool nn. Vana-Nõmmel (tänapäevase Pärnu maantee, Idakaare ja Glehni tänava ümbrus) elasid peamiselt rikkad eestlased ja "kadakad". Lõuna pool raudteed ehk Uus-Nõmmel (tänapäevane Valdeku, Rohelise, Õie ja Mai tänava piirkond) oli kavandatud peamiselt suvilate piirkond ja seal elasid põhiliselt sakslased. Sinna kavandas Glehn ka oma tulevikulinna raekoja. Põhjakaare ja Harku tänava ümbruses sai krunte peamiselt lihtrahvas. Seda piirkonda kutsuti Kanakülaks.¹⁰²

1893. aastal oli Nõmmel juba 50 maja. Sajandi lõpuks, mil hakati ehitama juba kapitaalsemaid elumaju, kerkis see arv 300ni¹⁰³. Tööstuse elavnemine ja linnastumise kasv tõi Tallinna tuhandeid peamiselt eesti päritolu töölisi, kes tulid odava eluaseme tõttu ka Nõmmele. Nii hakkas saksa suvitajate kõrvale tekkima eestlastest püsielanikkond.

Et pakkuda inimestele kohapeal rohkem hõivatust, püüdis Glehn olukorda parandada kohapealse tööstuse arendamisega. Glehn nägi vaimusilmas ette Mustamäe nõlva all asuvat Nõmme sadamat, kuhu mööda kanalit oleksid hakanud laevad Kopli lahest sõitma. Realistlikumast plaanidest sai teoks projekt nimega Nõmme tööstus. Lisaks kolmele valukojale alustasid selle raames tööd seebi-, liimi-, vorsti- ja köievabrik, mis kõik (v.a. köievabrik) funktsioneerisid siiski vaid lühikest aega või üldsegi mitte. Üha kasvava asumii vajadused ja nendega tegelemine hakkas Glehnile nii materiaalselt kui üldises plaanis ainuisikulisena üle jõu käima. Aeg oli küps muudatusteks.¹⁰⁴

9. veebruaril 1908 asutati Glehni eestvedamisel Nõmme Heakorra Selts, mis koondas Nõmme ärksamad ja mõjukamad inimesed, ettevõtjad ja majaomanikud. Nõmme arendamine koondus nüüd selle kollektiivse organisatsiooni kätte. Seltsi eestvõttel algatati tänavavõrgu rajamist ja haljasalade korrastamist. Samal aastal sai Nõmme ka turupidamise õigused - alguse sai Nõmme turg, mis esialgu tegutses praeguse keskväljaku kohal. Varasemalt oli mitteametlikult kaubeldud ka jaama vastas üle raudtee. 1910. a. avati apteek, ilmuma hakkas ajaleht ja asutati Nõmme Vabatahtlik Tuletõrje Selts. 1912. a. avati politseijaoskond ja postkontor. Viimase tarbeks lasi Glehn raudteejaama ja keskväljaku vahele ehitada eraldi hoone, nn Torniga maja (Joonis 55).¹⁰⁵

Joonis 55. Nõmme raudteejaama ümbrus 1910ndatel, taustal Glehni torniga maja.

¹⁰¹ Eesti arhitektuur : 1 : Tallinn. (1993). / üldtoimetaja V. Raam. Tallinn : Valgus. lk 38

¹⁰² http://www.nhs.ee/nikolai_von_glehn_n_mme_planeerijana_1872_1908

¹⁰³ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloo. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 18

¹⁰⁴ Samas. lk 19-20

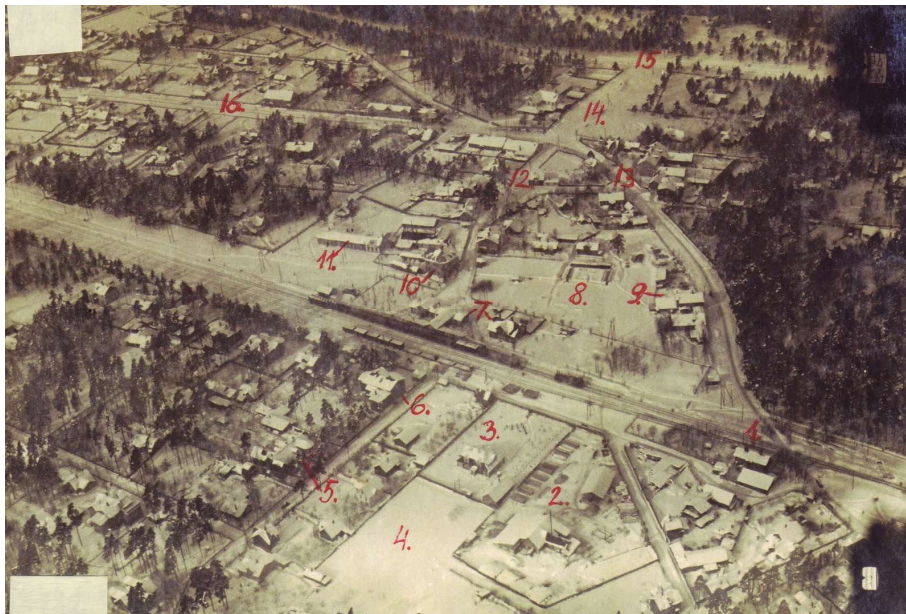
¹⁰⁵ Lõhmus, L. (2001). Nõmme läbi aegade. Tallinn : Inreko Press. lk 239–241

Vahetult enne I maailmasõda, 1912.a. alustati Peeter Suure merekindluse rajamist. Ehitustööd suurendasid piirkonna militaarsust ja jätsid suure jälje Nõmme arengusse. 1912-1918.a. rajati kaks kitsarööpmelist kindlustusraudteed (Pääsküla ja Vääna suunal), jaamahooned, Hiiu ringdepoo, kaevikud, mitu suurtükipositsiooni jt. objekte. Maa- ja mererinde ehitisi ühendas nii omavahel kui linnaga kitsarööpmeline kindluseraudtee. Selle keskus oli Nõmme kindlusejaam, mis paiknes hilisema Hiiu kaubajaama ja elevaatori kohal. Liiklus kindlustusraudtee Liiva-Vääna lõigul teenindas nõmmelasi veel 1962. aastani. 1927.a. rajati Pääsküla raudteetammile aga Vabaduse puistee. Tööjõu, kelleks kasutati sõjaväelasi, sõjavange ning Venemaalt palgatuid, tarbeks rajati Glehni valduste piirile nn Peetri aedlinn (Petrovskaja Sloboda), mis hiljem Pääskülaks ümber nimetati. Ehitustööd vajasis inimesi ja need omakorda soodsaid elukohti. Nõmmele asus järjest enam aastaringseid elanikke ning see oli soodus lähteasukoht taotlemaks iseseisva administratiivüksuse staatust. 18. märtsil 1914 sai Nõmme suvituskoha õigused, mille kohase akti tsaar Nikolai II isiklikult ka kinnitas.¹⁰⁶

I maailmasõja puhkedes, hakkas kohaliku elu korraldamisel ja juhtimisel suurt rolli mängima Nõmme Tuletõrje Ühing, kui kõige organiseeritum ning samas ka eestimeelne jõud. Seltsi liikmed võtsid ülesandeks tagada Nõmmel turvalisus (loodi Nõmme Omakaitse) ja varustada elanike esmatähtsate kaupadega. Nii oli Nõmme *de facto* Saue vallast juba eraldunud, jäi vaid see ka *de jure* vormistada. Staatuse muutmiseks pööruti Harju maakonna miilitsaülema ja komissari poole. 12. septembril 1917 otsustatigi Harju maanõukogus Nõmmele iseseisva alevi õigused anda. Ühtlasi liideti Nõmmega Männiku ja Liiva.¹⁰⁷ 1923. lisandusid Nõmme alevi alla ka Pääsküla ja Valdeku¹⁰⁸.

10.1.3 Nõmme linn

Joonis 56. Nõmme keskus 1921. aastal.

1. Nõmme raudtee ülesõit. 2. Oit & Mäe lauavabrik. 3. Restoran Lucullus. 4. Põld. 5. Apteek. 6. Elumaja. 7. Nõmme jaamahoone. 8. Nõmme aiand. 9. Nõmme alevivalitsuse hoone. 10. Nõmme postkontor – Glehni „torniga maja”. 11. Nõmme elektriijaam. 12. Nõmme pitsimaja. 13. Nõmme Alevi algkool. 14. Nõmme turuplats. 15. Liiva-Vääna kitsarööpmeline raudtee. 16. Pärnu maantee.

¹⁰⁶ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloo. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 25-26

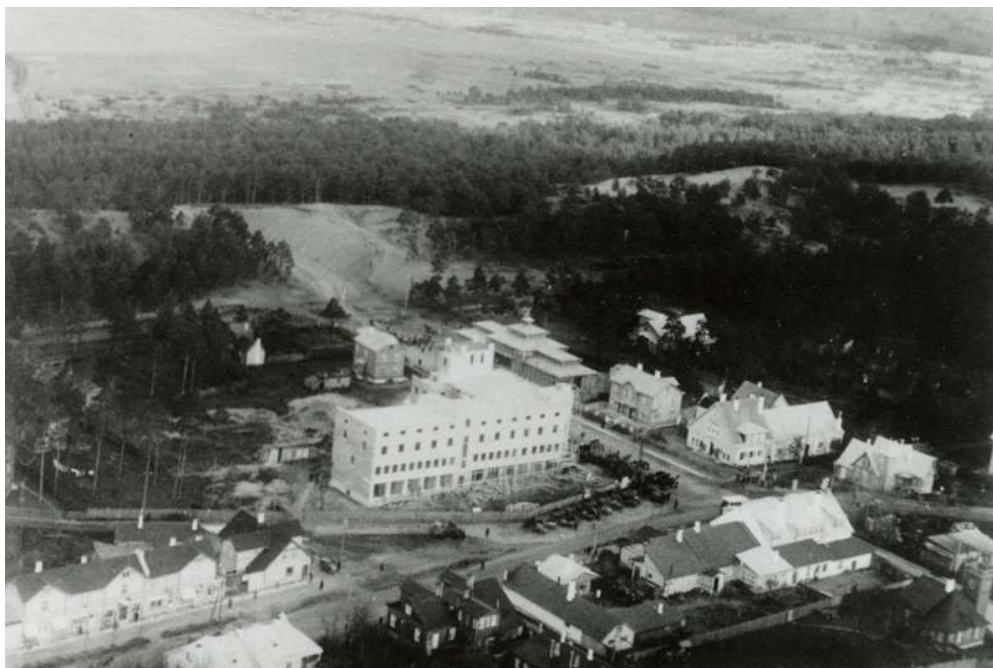
¹⁰⁷ Lõhmus, A. (2017). Sada aastat Nõmme omavalitsust. - *Nõmme Sõnumid* 12.sept.

¹⁰⁸ Lõhmus, L. (2006). Nõmme ajalugu. Tallinn : Koolibri. lk 51

1920-ndate aastate keskpaigaks hakkas Nõmme elanikkond lähenema 10tuhandele ja sai selgeks, et alevieelarve nappide vahenditega pole võimalik Nõmme majandada. Väljapääsuna teatas vabariigi valitsus 1925. a. siseministeriumi kaudu otsusest muuta rida aleveid eesotsas Nõmmega linnadeks. 12. novembril 1926 aasta saabki Nõmme linnaõigused.

Tol perioodil kujunes Nõmmel Tallinnaga välja mõlemale poolele kasulik sümbioos. Nõmme järgis seejuures kindlat põhimõtet: Tallinn annab nõmmelastele tööd, Nõmme tallinlastele puhkuse. Arvestades seda arendati kohaliku infrastruktuuri, teenindust, ravimajandust ja peamiselt kohalikuks tarbeks ka väiketööstust. Nõmme tundus oma tervendava kliima, puhta õhu, raviasutuste ja restoranide poolest aina kasvas.

Iseseisva linnana hakati Nõmmel aktiivselt tegelema ka linna keskuse teemaga (Joonis 56). Ajalooliselt oli Nõmme keskus kujunenud telje jaam-turuplats ümber. Sinna juurde olid rajatud ka kõik tähtsamad asutused nagu kõrts, turg, rongijaam, pritsimaja ja kino. Aleviperioodi lõpul tellitud Nõmme generaalplaan (autoriteks arh. R. Natus ja K. Puhvet) nägi ette keskuse rajamise Nõmme geomeetrilisse tsentrumisse - Hiiule. Hiiu jaamast kavandati linna peatänavat ja Hiiu jaamast peajaama. Raekoda oli planeeritud praeguse Hiiu ja Vabaduse pst ristumiskoha haljasalale. Praegusele tenniseväljakute kohale, toonasele paraadplatsile pidi tulema aga uus turg. Hiiu tänava lõppu, Pääsküla rabasse oli planeeringus kavas rajada lennuväli(!). Keskuse leidmiseks korraldati kahe variandi – Hiiu ja Nõmme - vahel ka rahvahääletus, kus võitjaks ostus kindlalt Nõmme. Kui 1930. a. ehtasid vennad Kahrod Nõmme keskusesse oma pangahoone ja valmis turukaubamaja, oli küsimus lõplikult otsustatud. Nõmme oli saanud tugeva potentsiaaliga aluse linnakeskuse ja peaväljaku tekkeks (Joonis 57).¹⁰⁹

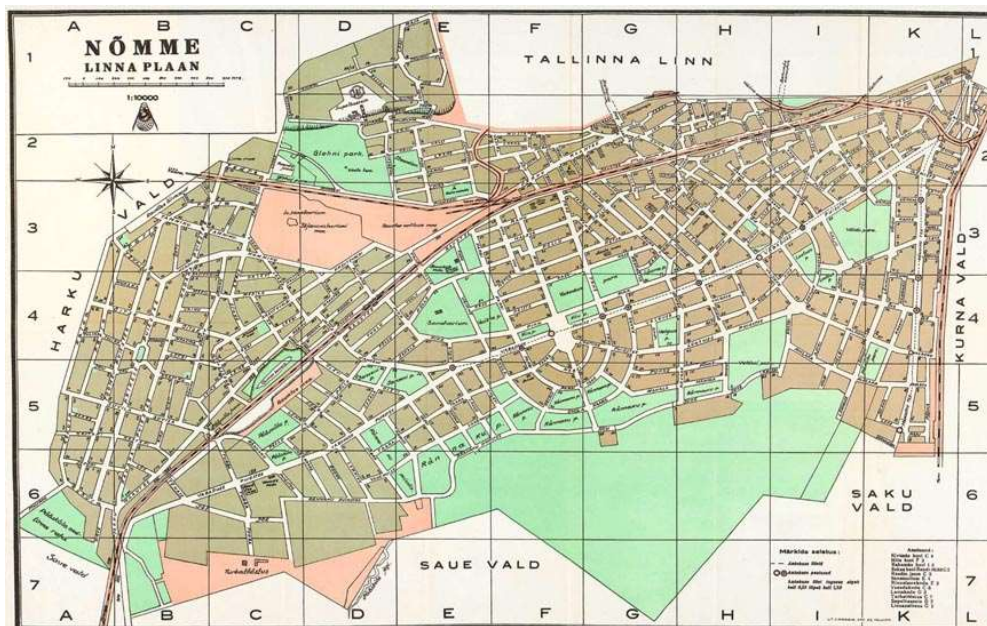

Joonis 57. Nõmme keskus linnulennul 1930ndatel aastatel.

1937. aastaks oli Nõmmest saanud väljakujunenud ja hästifunktsioneeriv linn (Joonis 58). Nõmme oli suuruselt 5. Eesti linn ning üha enam võimendus mõte muuta see Harjumaa

¹⁰⁹ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloo. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 45

keskuseks ehk maakonnalinnaks. Siin oli kõik, mis ühel linnal olema pidi: alates oma teatrist, raadiojaamast, muuseumist, ajalehest kuni toimiva infrastruktuurini välja. Kuid puudus suurtööstus ja sellega kaasnev proletariaat – asjaolu, mis saigi Nõmme linnale saatuslikuks pärast 1940. aasta juunipööret. Parempoolne ja tugev isamaaline vaim oma sotsiaalse struktuuriga ei pakkunud uuele võimule tuge ning see üritati summutada, liites Nõmme proletaarsema Tallinna külge. Vastav määrus ilmus 27. juulil 1940.a.¹¹⁰

Joonis 58. Nõmme linna plaan 1939 M1:10000.

10.1.4 Nõmme linnaosa

1945.a. sai Nõmme koos Järve, Männiku ja osa Mustamäega Tallinna rajoon. 1956. a. ühendati see Keskrajooniga, mis 1974 nimetati ümber Lenini ning 1991 Lääne rajooniks.¹¹¹

Maade riigistamise ning majaomanike jpt. küüditamise järel jagati paljud eramud ühiskorteriteks. 1950ndatel ehitati mitmele poole varasemad elukvartalid nn barakktüüpi elamute ja kahekorruseliste üürimajadega. Nõmme rahvaarv ja -tihedus suurenesid. Kuna Nõmme suuri krunte ja hõredat asutust peeti sotsialistlikus ühiskonnas sobimatuks priiskamiseks ning ühtlasi valitses suur elamispindade puudus, hakati 1970ndatel Nõmme struktuuri tihendama suuremate elamutega, mis kavandati valdavalt barakkide lähedusse.¹¹² Nõmmele kerkisid aedlinna miljösse sobimatud, kuid poliitiliselt ideoloogiaga sobivad tüüpsed kortermajad. Ühtlasi rajati Männikule ja Pääskülla suured tööstusalad ning Hiule koondati mitmesugused ravikeskused. 1970 püstitati Nõmme keskuses asunud puidust restorani asemele uus restoranihoone (ehitati 1996. a. ümber kaubanduskeskuseks)¹¹³.

Nõmme mõjutas suuresti ka 1960ndatel Mustamäe nõlva alla rajatud modernistlik Mustamäe elurajoon. Kuna nii Mustamäe kui hiljem ka Õismäe majade ehituseks vajalikud betoon(paneelid) tehti Männikul ja veeti läbi Nõmme, siis korraliku ühendustee saamiseks

¹¹⁰ Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloost. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus. lk 47-48

¹¹¹ Eesti arhitektuur : 1 : Tallinn. (1993). / üldtoimetaja V. Raam. Tallinn : Valgus. lk 39

¹¹² Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum. lk 127

¹¹³ <https://www.turismiweb.ee/et/company/nomme-keskus/13384/>

tehti Mustamäe ja Nõmme vahelisele klindile läbimurre – Ehitajate tee. Kasvas ka kahe linnaosa vahelise haljasvööndi tähendus puhke- ja sporditsoonina.

1980. aastate esimene pool oli Nõmmel sügav stagnatsiooniperiood, kuid suurem läbimurre saabus 1986.a. kui korraldati üritus Nõmme Sügis, kus peatähelepanu all oli kohalik ajalugu, selle tutvustamine ja propageerimine. Poliitilise olukorra muutuste tuules said Nõmme päevad traditsiooniks, mis kestavad senini. 1989. taastati taas Nõmme Majaomanike Selts, kelle üheks oluliseks missiooniks sai Nõmme kui ajalooliselt väljakujunenud iseseisva omavalitsusüksuse taastamine. 22.mai 1992 andis Tallinna Linnavalitsus Nõmmele taas iseseisva linnaosa staatuse. 1993.a. haldusreformi käigus võttis rajoonivalitsuse tegevuse üle Nõmme linnaosa omavalitsus.¹¹⁴

Nii piirkonna valimistulemusi kui piirkonna üldist meelsust vaadeldes, või täheldada, et rajamisest kuni tänaseni on Nõmmele iseloomulik parempoolsed maailmavaated. Ja hoolimata sellekohastest pingutustest nõukogude perioodil, pole proletariaat siin rahvuslikku vaimu ja parempoolset kodanlust suutnud alistada. Peamiselt männimetsaaluse eramute piirkonnana tuntud Nõmme on jätkuvalt hinnatud ja turvaline elukeskkond. Nõmme üheks suuremaks vooruseks ja puuduseks on tema konservatiivsus ja stabiilsus. Siin on kindel elurütm ja -korraldus, kuid seetõttu jäävad tihti teostamata innovaatilised ja lennukad mõtted. Nõmme vajaks taas glehnilikke suuri visioone ja ambitsioone, mis kasutaksid ära piirkonna tugevusi, kuid lisaksid siia ka uusi ning tulevikku suunatud linnalisi väärtusi.

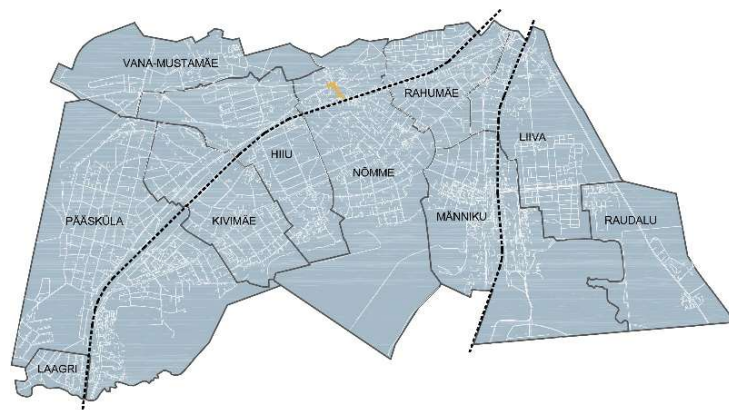
10.2 Nõmme keskus täna.

10.2.1 Territoorium ja asukoht.

Nõmme asub Tallinna edela osas liivase Mustamäe klindi ja Pääsküla raba vahel ja piirneb põhjast Haabersti, Mustamäe, Kristiine ja Kesklinna linnaosadega, lõunast Saue, Saku ja Kiili vallaga (Joonis 59). Nõmme linnaosa suurus on ~28,7km² ning sinna kuulub 10 asumit: Hiiu, Kivimäe, Laagri, Liiva, Männiku, Nõmme, Pääsküla, Rahumäe, Raudalu ja Vana-Mustamäe (Joonis 60).

Joonis 59. Nõmme linnaosa Tallinnas.

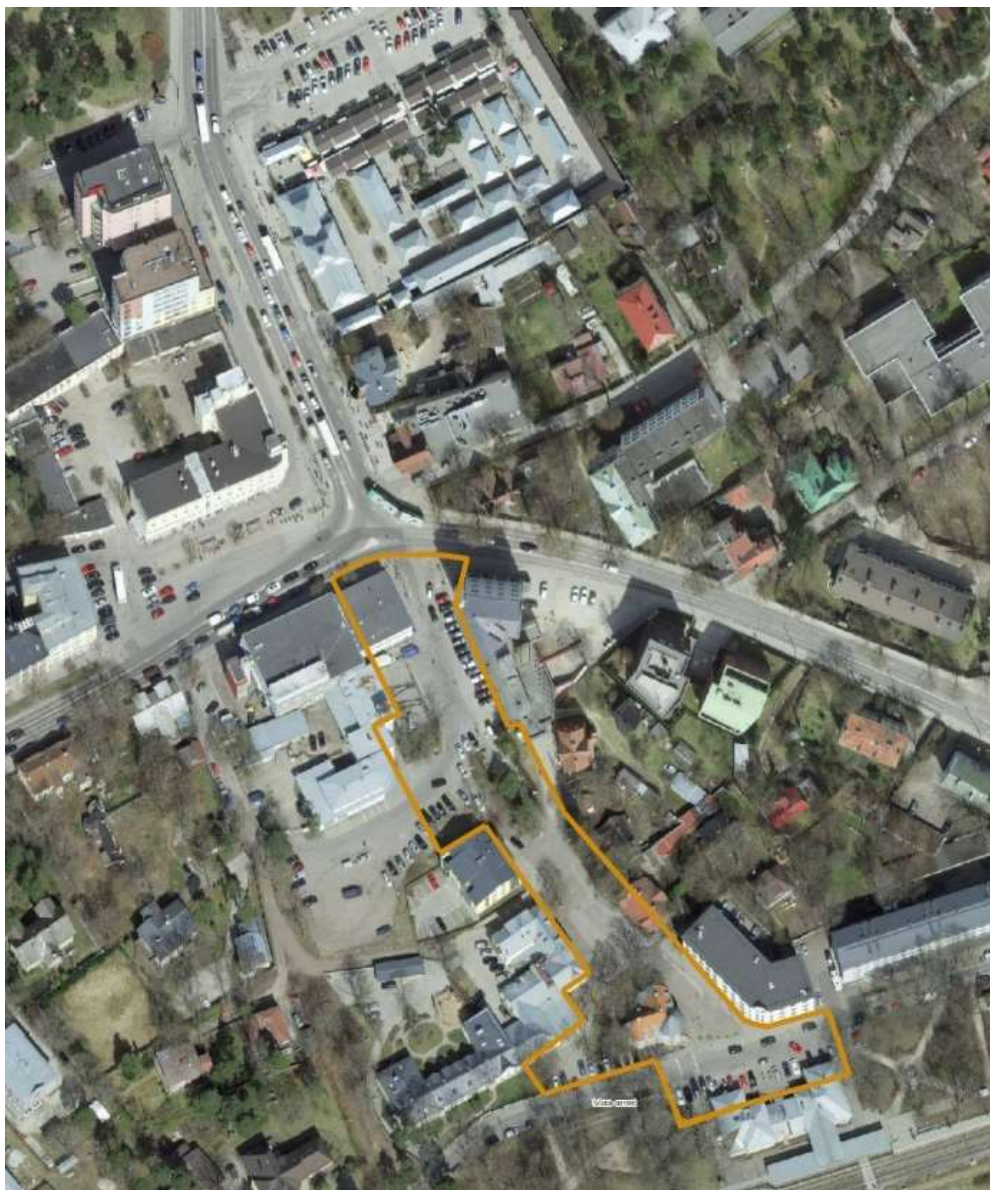

Joonis 60. Linnaosa struktuur ja projekt-ala asukoht.

Projekteeritav ala asub Nõmme asumis ja on Nõmme keskusena arenenud ja keskuseks kujunenud Nõmme rajamisest peale (vt peatükk 10.1 Nõmme ajalugu). Keskus koondab suurel hulgal erinevaid avalikke teenuseid ja funktsioone (vt peatükk Tegevused) ning asudes raudtee(jaama) vahetus läheduses ning kahe olulise magistraali – Ehitajate tee ja Pärnu mnt ristumiskohas on ka üks intensiivseimaid liiklussõlmi Nõmmel (vt peatükk Liiklus).

¹¹⁴ <http://www.tallinn.ee/nomme/Ajalugu>

Projekteeritava ala suurus on 8060 m². See moodustub praeguse Jaama tänava territooriumil ning jääb põhja poolt ala piirava Pärnu mnt ja Ehitajate tee ristmiku ning kagust Tallinn-Paldiski raudteetrassi vahele (Joonis 61 ja Fotokollaaz). Põhja-kagu suunal „välja venitatud“ ala külgi piiravad peamiselt väikeelamud, millede esimestel korrustel paiknevad äriefunktsioonid. Neist hoonetest mitmed on kõrge miljööväärtusega ja võetud ka arhitektuurimälestisena kaitse alla (Joonis 69). Pikitelje ühte otsa jääb Nõmme turg ja Nõmme-Mustamäe maastikukaitseala ning teisele poole Nõmme raudteejaam ja sealt edasi linnaosavalitsusega Nõmme Maja.

Joonis 61. Projekteeritava ala linnaline situatsioon.

Tallinna üldplaneering (2001) käsitleb Nõmme keskust ajaloolise keskusena. Nõmme keskuse maakasutuse juhtfunktsiooniks on määratud linnaosa keskuse segahoonestusala, mis on eelkõige mõeldud kaubandus, teenindus ja vabaaja harrastusega seonduvatele ettevõtetele ja asutustele.¹¹⁵

¹¹⁵ Tallinna üldplaneering (2001). Tallinna Linnaplaneerimine amet.

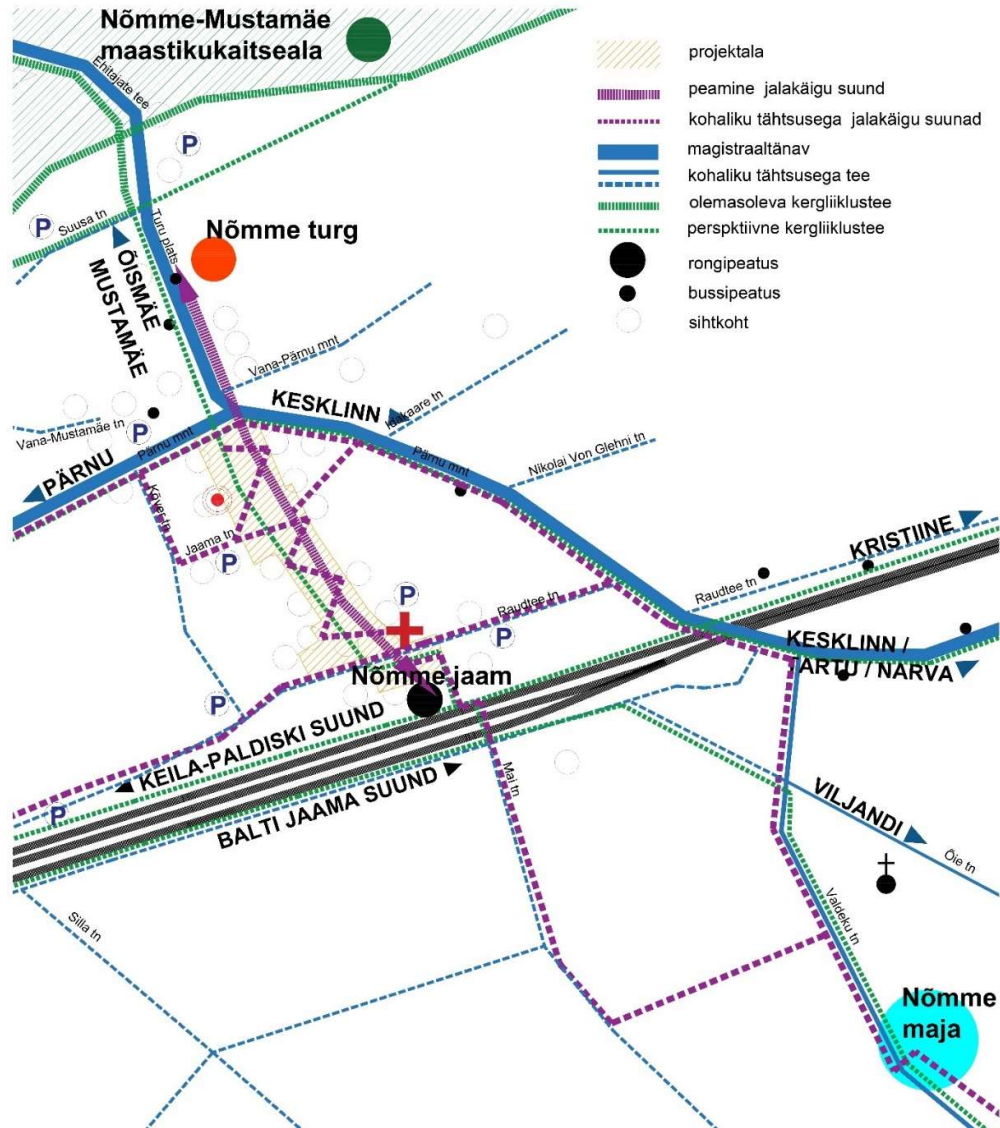

Fotokollaaz: projekteeritav väljaku ala täna.

10.2.2 Transport ja liikumisteed

Juurdepääs projekteeritavale alale on võimalik kahe magistraaltänav – Pärnu mnt ja Ehitajate tee (Turu plats) - ning kohalike tänavate – Kövera, Raudtee, Jaama tn – kaudu (Joonis 62).

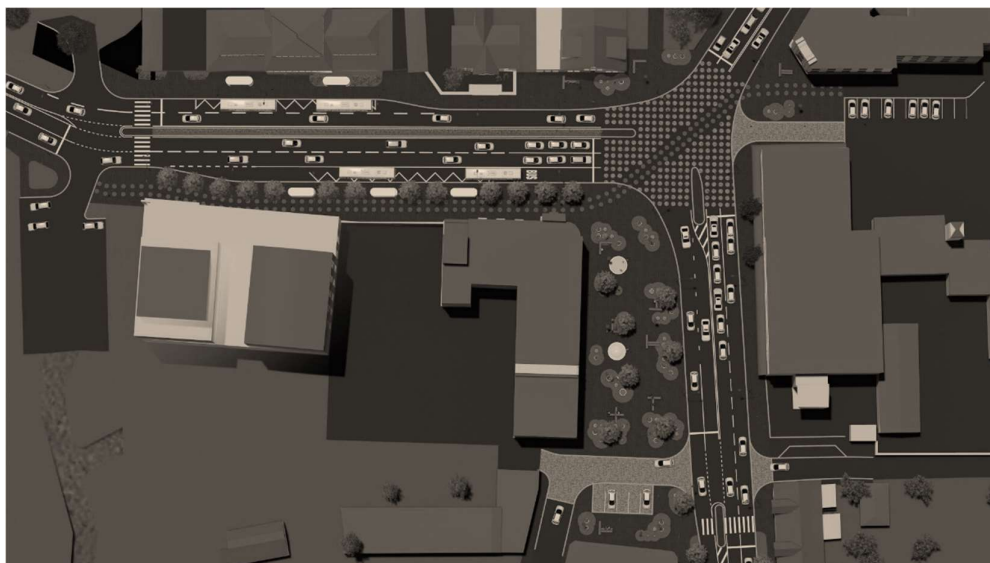

Joonis 62. Nõmme keskuse peamised liikumissuunad ja -viisid.

Tallinna üldplaneeringu järgi jaotusmagistraaltänavateks määratletud Pärnu mnt ja Ehitajate tee on kõige suurema liiklussagedusega tänavad piirkonnas. Ristmikku läbib tiptundidel umbkaudu 2200-2300 sõidukit¹¹⁶. Tänu Vabaduse pst, mis on suure osa linnaosa läbivast Pärnu suunalisest transiitliiklusest enda peale võtnud, pole Nõmme keskust läbiv liiklus viimastel aastatel oluliselt kasvanud, kuid töötab siiski läbilaskevõime piiril ning tiptundidel tekivad sinna enamasti ummikud. Sellest tulenevalt projekteeritakse käesoleval ajal Nõmme keskusesse uut liikluslahendust (Joonis 63), mis peaks olukorda leevendama ning

¹¹⁶ Nõmme Keskuse detailplaneering. (2005). Entec AS, töö nr 565/04. lk 18

liiklusvooge sujuvamaks muutma. Ristmiku uue liikluskorralduse ning keskuse detailplaneeringuga ette nähtud transpordilahendus on võetud ka antud töö liikluskeemi aluseks (nt Kõvera tn läbimurre ja Pärnu mnt-Ehitajate tee ristmik).

Joonis 63. Nõmme keskuse ristmiku liikluslahenduse eskiis.

Kvartalisised tänavad on keskmise liikluskoormusega kohaliku tähtsusega tänavad või väikese liikluskoormusega juurdepääsutänavad. Mõningates lõikudes on tänavad ühesuunalised (Raudtee, Jaama ja Kõver tn) ning osaliselt antud ainult jalakäijate kasutusse (Jaama ja Kõver tn).

Suuremad parkimisalad Nõmme keskuses asuvad praegu kaubanduskeskuse ees, turu kõrval, Pärnu mnt ristmiku ääres, Raudtee tänava ääres, jaamahoone ees ning polikliiniku hoovis. Nõmme keskuse detailplaneering näeb ette täiendavad parkimiskohad polikliiniku taha rajatavasse parklasse ja Kõvera tänava pikenduse äärde. Parkimiskohtade paiknemine on ära toodud Joonis 62.

Nõmme keskust läbivad ühistranspordina bussiliinid 10, 23, 23a, 27, 33, 36 ja 45. Raudtee liinina läbib Nõmme Tallinn-Paldiski raudtee, millel on Nõmme jaama kohal kolm haru. Päevas peatub Nõmme jaamas kahel suunal kokku pea 120 rongi (Elroni veebilehe andmetel seisuga 19.12.17 linnast välja suunal 60 ja linna poole 56 rongi).

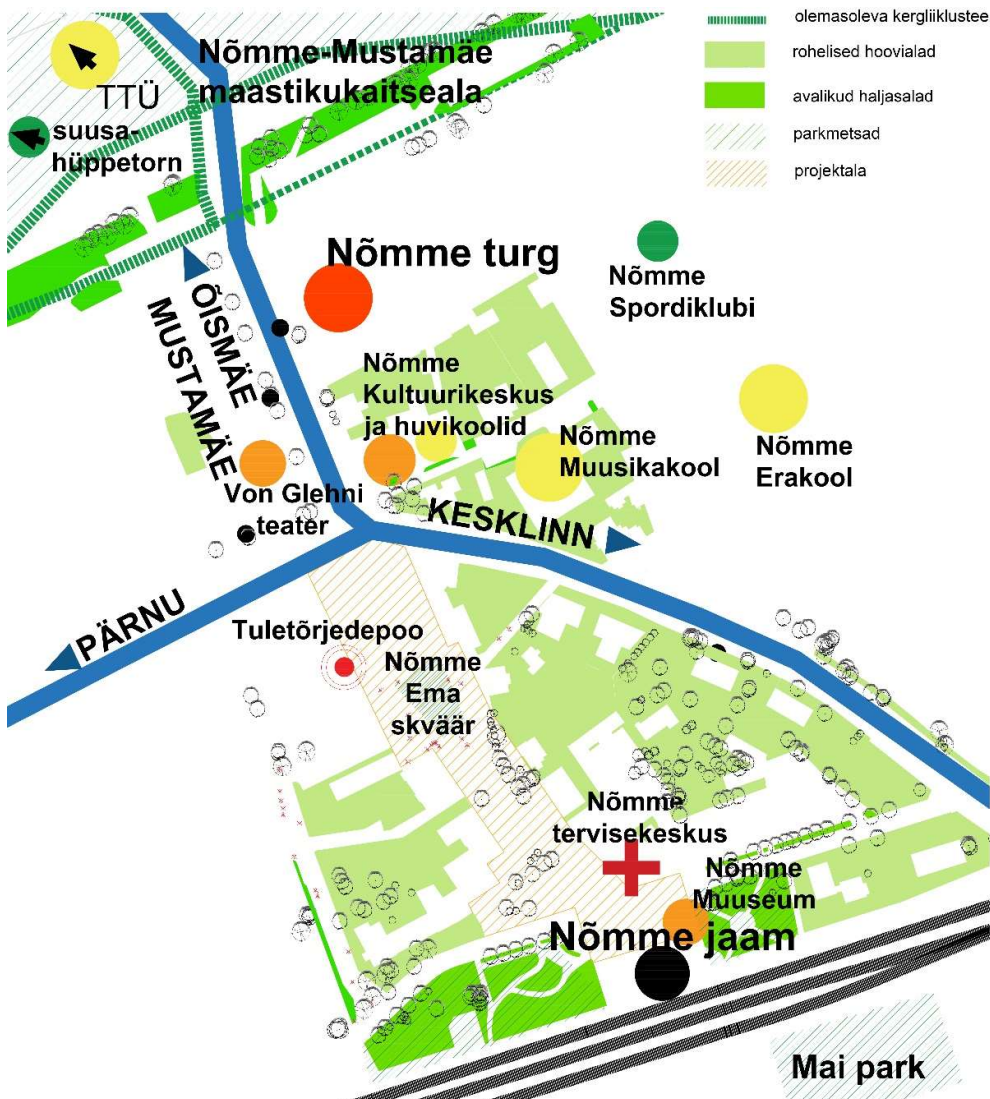
Peamised kergliiklusteed läbivad Nõmme keskust kahel peamisel suunal: ida-lääne ehk Kesklinn-Pääsküla suunal ning põhja-lõuna ehk Nõmme-Mustamäe maastikukaitseala-Nõmme raudteejaam suunal. Mõlemad peamised suunalid läbivad keskuse ristmikku. Osaliselt on kergliiklusteed välja ehitatud (endine kitsrööpme raudteetammile rajatud kergliiklustee maastikukaitsealal), kuid enamasti kasutatakse selleks praegu kõnniteesid või teepervesid. Kõige rohkem liiguvad jalakäijad suunal Turu plats-Jaama tänav ehk turg-jaamahoone. Sellele liinile on koondunud rida olulisi ühiskondlikke hooned: turg, pangakontor, postkontor, teater, kultuurimaja, muusikakool, ühistranspordi peatused, kaubanduskeskus, päästekomando, polikliinik, muuseum, jaamahoone ning mitmed erinevad söögikohad, poed, ilusalongid jmt teenindustevõtted. Seega on tegemist Nõmme keskuse seisukohalt olulise liikumissuunaga, mis ühendab omavahel mitmeid avalikke funktsioone (Joonis 67, Joonis 68).

10.2.3 Rohealad ja looduslikud tingimused

Nõmme tsentrumis pole linnaosale omast metsalinna ilmet. Keskuse ala on olnud lage ning valdav osa haljastust on rajatud sinna peale esimese Eesti Vabariigi aega¹¹⁷. Rohelise ilme annavad alale, seda ümbritsevate eramute aiad oma mitmekesise ja ulatusliku kõrghaljastusega. Ala vahetus läheduses asuvad põhja suunal Mustamäe metsapark (Nõmme- Mustamäe maastikukaitseala osana), lõunas kahel pool jaamahoonet avalikud haljasalad ja teisel pool raudteed Mai park (Joonis 64). Väljaku keskel asuval kõrgendikul on haljak skulptuuriga Nõmme Ema.

Projekteeritaval alal on looduslikult liivane pinnakate rannavallide jm moodustistega, kuid enamus looduslikke pinnavorme on linnaehituse käigus ümber kujundatud.

Planeeritava ala reljeef on suhteliselt tasane, langedes loodest kagu suunas. Väljaku absoluutkõrgused jäävad vahemikku 49.95-53.90 meetrit.

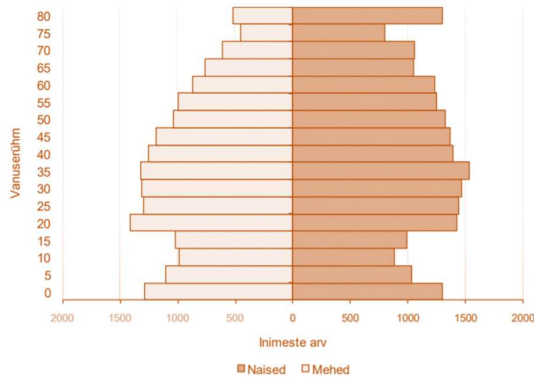

Joonis 64. Rohealad ja haljastus.

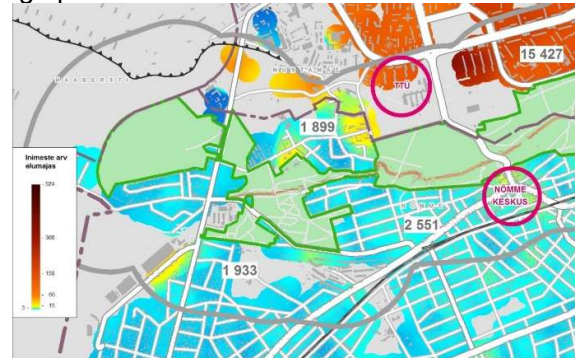
¹¹⁷ Nõmme Keskuse detailplaneering. (2005). Entec AS, töö nr 565/04.

10.2.4 Rahvastik

Nõmme elanike arv seisuga 01.12.2017 oli 39 539. Vanuseline ja sooline jagunemine on ära toodud Joonis 65 ning inimeste arv elumajas Joonis 66. Rahvastikutihedus Nõmmel on 2016.a. seisuga 1354 elanikku/km² ning Tallinna rahvastikuprognosis näeb ette, et Nõmme linnaosas jääb rahvaarv suhteliselt stabiilseks või suureneb õige pisut¹¹⁸.

Joonis 65. Nõmme linnaosa sooline ja ealine koosseis REL 2011 andmetel.

Joonis 66. Nõmme keskuse ümbruse elanike tihedus.

Kui vaadelda Nõmme volikogude valimistulemusi, võib märgata, et ajalooliselt, juba alates alevi perioodist, toimub elanike pidev liikumine parempoolsete ja konservatiivsete vaadete poole. See protsess on korrelatsioonis nõmmelaste jõukuse kasvu ning majaomanike arvu suurenemisega.

10.2.5 Teenused ja vaba aeg

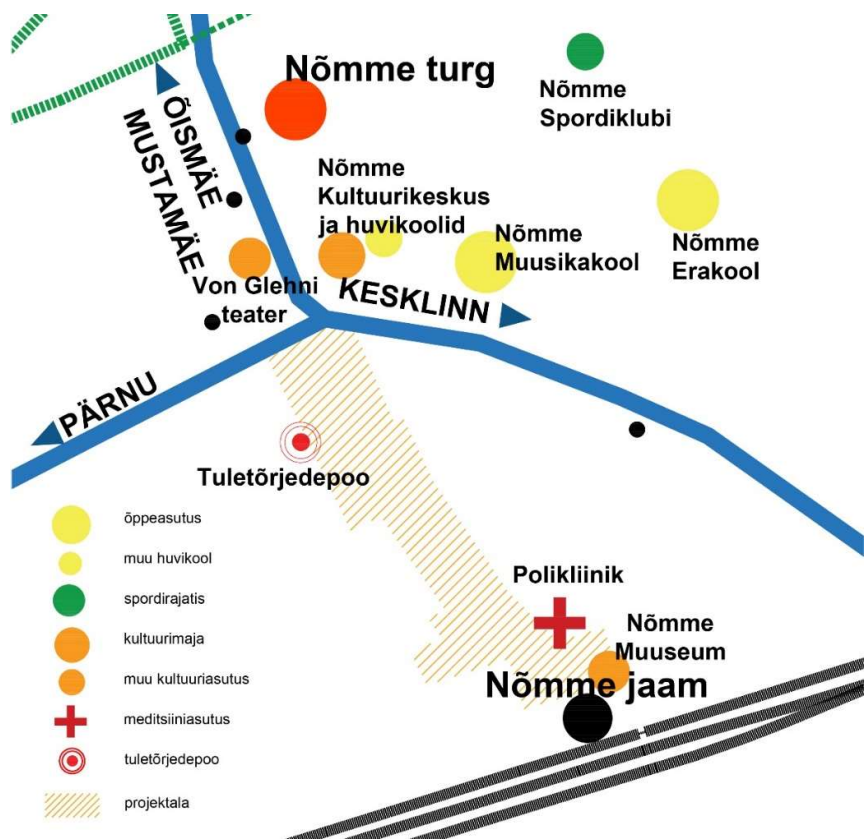
Praeguses linnaosa keskses on väljakujunenud mitmekesine äri- ja teenindussektor ning erinevad vaba aja veetmise võimalused.

Kaubandusettevõtetest leidub siin lisaks suurele turule toidu-, raamatu- ja lillepood ning mitmed rõiva- ja spetsiaalkauplused (Joonis 68). Teenindusettevõtetest on esindatud kõik igapäevaelus vajalikud esmased teenused – alates polikliinikust, postkontorist ja pangast kuni ilusalongide ja parandus- ning õmblustöökodadeni välja (Joonis 67, Joonis 68). Vaba aja veetmiseks on samuti üsna lai valik – kohvikud, pubid ja restoranid, kohalik teater, mitme saaliga kultuurikeskus, Nõmme muuseum jne (Joonis 67). Kultuurikeskuses ja muuseumis toimub huviringide töö, lisaks tegutsevad areaalis nii Nõmme Erakool, muusikakool kui spordiklubi. Nõmme-Mustamäe maastikukaitsealal, keskuse läheduses asuvad ka mäesportikeskus Nõmme Lumepark ning Tallinna ja kogu Põhja-Eesti ainukesed suusahüppetornid.

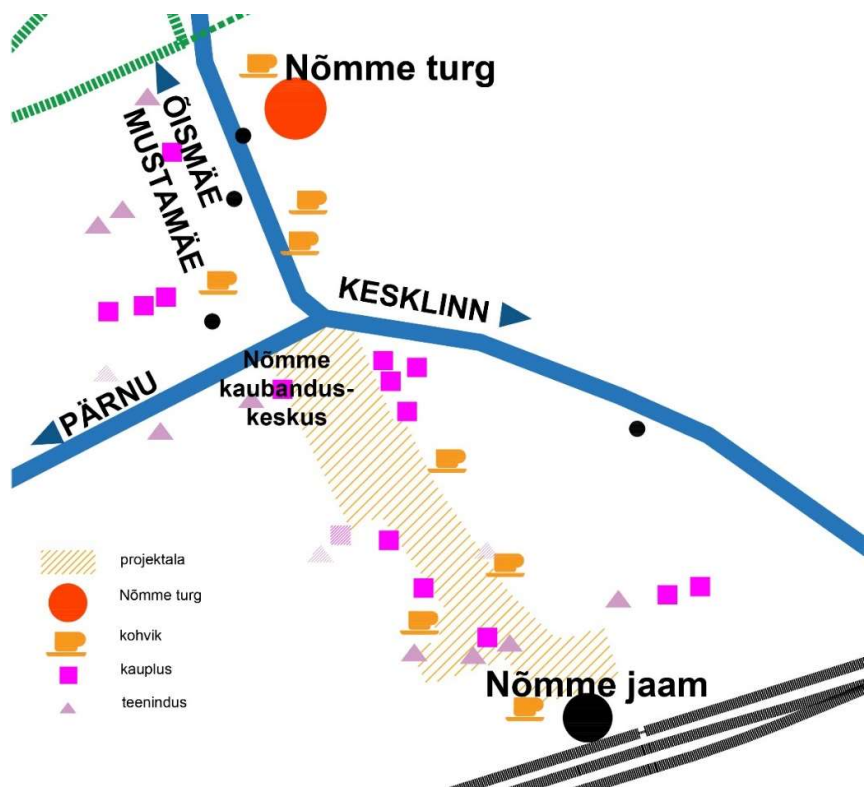
Nõmme keskuse nägu kujundavad kõige enam Nõmme turg, tuletõrjedepoo, kultuurikeskus, kaubanduskeskus ja Nõmme jaam. Hiljuti renoveeritud Nõmme tervisekeskusest on samuti saanud keskses oluline sihtmärk. Arhitektuurselt on domineerivad ka nn Kahro maja (endine kino- ja pangahoone) ning Glehni maja (algsest postkontor), kuid mõlema olulisus on funktsionaalses plaanis ajas kahanenud.

¹¹⁸ Tallinna statistikaatlas <http://statistika.tallinn.ee/>

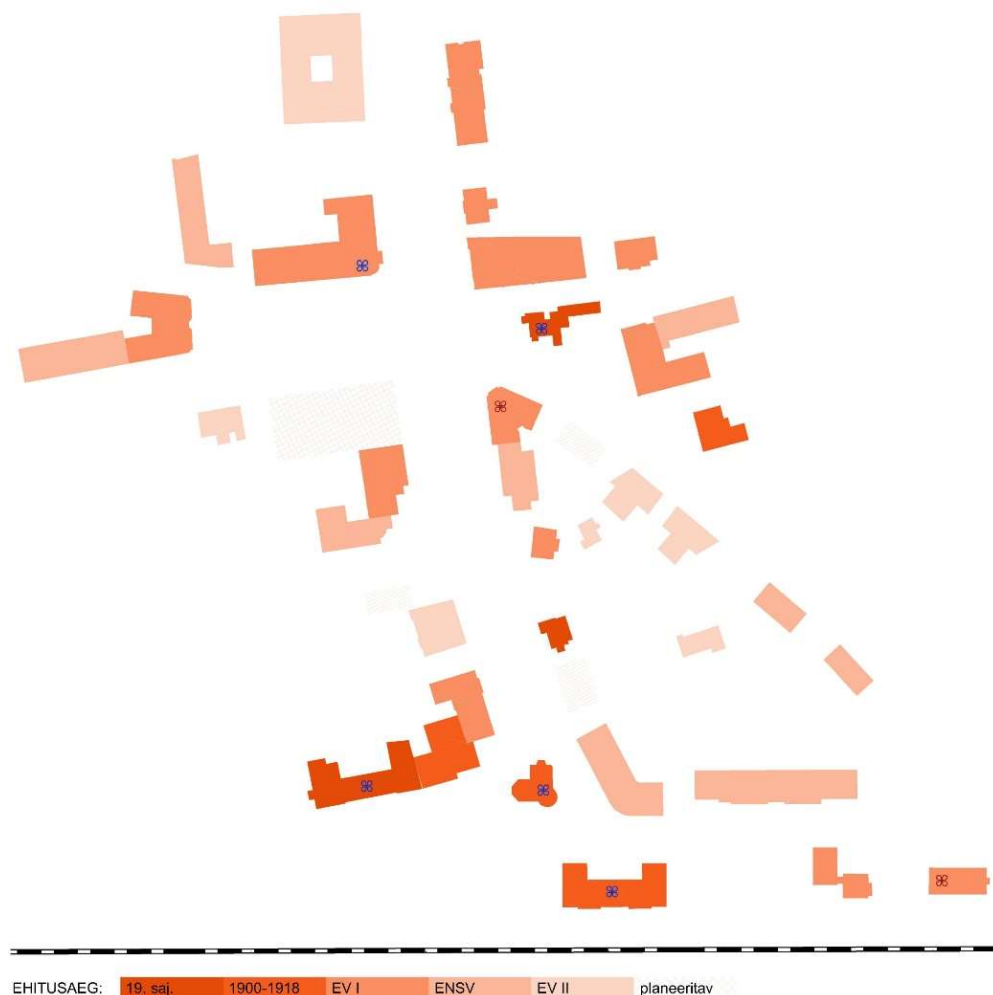
Joonis 67. Haridus-, kultuuri- ja sotsiaalasutused Nõmme keskuses.

Joonis 68. Äri- ja teenindusasutused Nõmme keskuses.

10.2.6 Hoonestus

Nõmme keskuse hoonestus on pärit kõigist Nõmme ajaloo perioodidest (Joonis 69). Hoonestus on arhitektuuriliselt üsna ebaühtlane, kuid moodustab koos hoonestuslaadi, haljastuse ja aastakümnetega väljakujunenud elukeskkonnana tervikliku metsalinna miljöö. Mitmed elamualad ning hooned on kõrge miljööväärtusega. Vanima kihistuse Nõmme arhitektuuris moodustavad tsaariaegsed puitvillad, milliseid on säilinud ka keskuse alal. Suhteliselt palju tsentrumi hooneid on pärit esimese vabariigi ajast ja ka sellele eelnenud perioodist (nt. Kahro maja, praegune raamatupoe hoone, turuhoone, kultuurimaja ning muusikakooli ja tuletõrjedepoo vanemad osad). Nn. Glehni ajast on silmapaistvamad jaamahoone ja endine postkontor.

Joonis 69. Nõmme keskuse hoonestuse ehitusperioodid.

Iseseisva linna perioodil kavandati väljaku äärde funktsionalistlikus laadis tavapärasest Nõmme ehitusmahust suuremaid ühiskondlikke hooneid. Need väljaku ääres domineerivad ehitised lisavad keskusesse vajalikku linnalist mõõdet ning esinduslikkust. Peale sõda jäi sobilikku linnaliku arhitektuuriga hoonete ehitamine pooleli ning tühimikud ja ebaühtlased ehitusjooned eksisteerivad linnaruumis siiani. Nõukogude perioodil tihendati kortermajadega peamiselt ala Pärnu mnt poolset külge, ehitati polikliinik ja rajati puidust restoranihoone asemele uus. Teise vabariigi perioodi ehitistest hakkab silma ebasobivalt suure mahuga seitsmekorruseline kortermaja turu vastas (1995, arh. R. Puusepp) ning Nõmme keskuse

nimeline ostukeskus (renoveeritud 1996). Ülejäänud uuemad majad on mahult Nõmmele sobivamad, kuid siiski üsna tagasihoidliku linnalise kvaliteediga.

Nõmme keskusele on iseloomulik, et tänavafondi äärses asuvad üle kahekorruselised hooned on multifunktsionaalsed - esimestel korrustel paiknevad teenindus ja kaubandusfunktsioonid ning ülemistel korrustel asuvad eluasemed.

10.3 Kontseptsiooni lähtekohad

Nõmme keskus on orgaaniliselt oma praegusel asukohal kujunenud alates Nõmme algusaastatest. Tsentrum on arenenud koos Nõmme linna(osa)ga, kandes endas kontsentreeritult Nõmme identiteeti ja kujunemislugu. Siin on olemas kõik vajalikud eeldused aktiivse linnasüdame arenemiseks ja tsentrumi ühe olulisema elemendi – linna peaväljaku kujunemiseks. Siia, oluliste teede ristumiskohal kujunenud piirkonda on koondunud enamik Nõmme olulisi ühiskondlikke hooneid ja funktsioone – siin asuvad nii tuletõrje, polikliinik, turg, raudteejaam, postkontor, pank, teater, kultuurimaja, haridusasutused, muuseum kui erinevad kauplused ja teenindusasutused. Ala on hea ligipääsetavusega – siia saab mugavalt nii ühistranspordi, rongi ja autoga kui jalgsi ja rattaga. Ala asub linnaliselt kõrge aktiivsusega piirkonnas ning siin on potentsiaalne arvukas kasutajaskond. Perspektiivne väljakuruum on piiritletud ning selle piirid moodustavad enamasti avalikud hooned. Alalt avanevad vaated piirkonna olulistele maamärkidele, suundadele ning hoonetele. Kõik eelnev loob omakorda tugeva kohatunnetuse ja identiteedi, mida ümber mõtestades ja tõlgendades on võimalik luua kultuurimälu väärtustava ja kaasaegse kuvandiga Nõmme peaväljak.

Väljakute ümber mõtestamise käigus on tänapäeval üheks olulisemaks väljakutseks nende mitmekesiste ajalookihistuste ja mineviku pärandi säilitamine ja interpreteerimine. Võtmetähtsusega on siin, kuidas selle nn kultuurimäluga suhestuda ja seda taas esitada nii, et minevik, olevik ja tulevik moodustaksid harmoonilise terviku.

AJATELG. Nõmme kujunemisloos on selgesti eristuvad 5 perioodi: tsaariaegsed algusaastad, tormilise arenguga Glehni aeg, iseseisva linna periood esimese vabariigi päevil, nõukogude periood ning II Eesti Vabariigi periood. Nõmme ühel olulisemal jalakäijate liikumisteljel – turg-jaamahoone-Nõmme Maja – kavandatav väljakukett on kui ajatelj, mis viib läbi Nõmme ajaloo (Joonis 70).

AJALOOKIHTIDE MOSAIK väljendab koha identiteeti ja kultuurimälu. Minevik on küll möödas, kuid see ei ole meie elust, ühiskonnast, linnaruumist ega väljakutelt kadunud. Minevikku saab erinevate taasesituste ja representatsioonide vahendusel taas kohalolevaks muuta.¹¹⁹ Nõmme kultuurimälu on ääretult mitmekesine ning leides tasakaalu ajaloo ja kaasaja vahel on võimalik luua uusi väärtuslikke kihistusi.

INIMMÕÕTMELISUS. Keskus ei ole praegu ruumilise keskkonna lahendusest tulenevalt inimõõtmeline. Tuues jalakäijaid kujunduse fookusesse – andes neile linnaruumis eesõiguse ning pakkudes esteetilisest keskkonnast mitmekesiseid võimalusi erinevateks tegevusteks, muutub linnakeskus veelgi aktiivsemaks ning atraktiivsemaks. See omakorda suurendab kasutajaskonda ning arendab kohalikku linnaelu. Tekib kvaliteetsest avalikust ruumist „toituv“ ahel, mille väärtus kasvab ja „toitub“ enda edust.

MITTE-KOMMERTSLIKKE TEGEVUSI toetaval väljakuruumil on koht nii äridele kui sotsiaalsetele avalikele tegevustele, mis omavahelises tasakaalustatud sümbioosis soodustavad samuti aktiivse ja võimalusterohke linnaruumi teket.

---

¹¹⁹ Tamm, M. (2012). Monumentaalne ajalugu : Looming Raamatukogu 28-30. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.

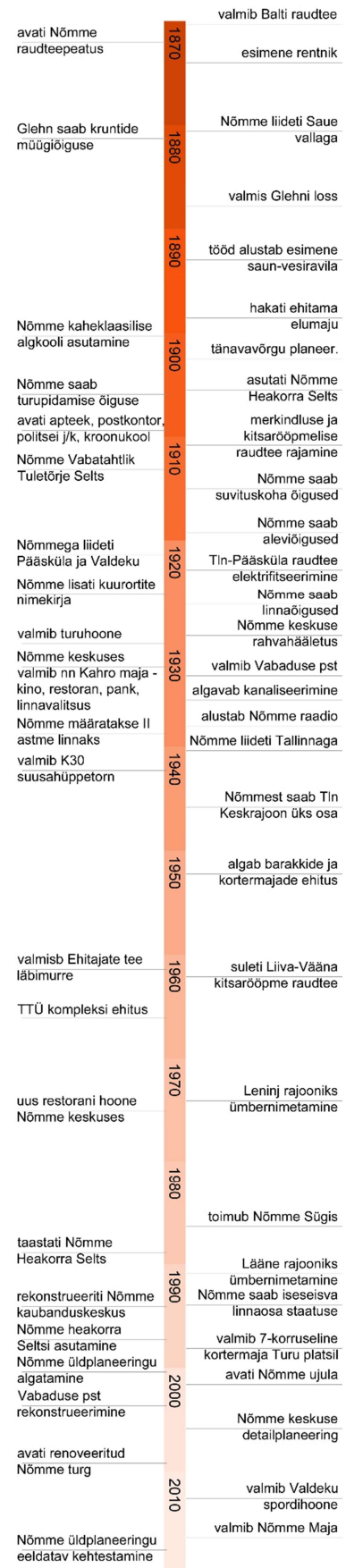
TÜHI RUUM ühe kujunduselemendina pakub paindlikku ruumikorraldust, kus identifitseerimata kohad võimaldavad keskkonda erinevalt interpreteerida. Elamusnarratiivi kõrval on väljakuruumi kujundades kasutatud ka teiselaadseid objekte – salajastest soppidest tühjuseni välja.

ÜHTNE EHITUSJON tagab väljakuruumile selge piiritletuse ja sobivad proportsioonid. Uued hooned on planeeritud konkreetseid hoonestuse liine silmas pidades. Võtmetähtsusega on uus multifunktsionaalne keskusehoone, mis kavandatakse vana ostukeskuse asemele. Tänu sellele, et see on viidud muu hoonestusega ühele ehitusjoonele, kaob ristmiku äärest kitsas „pudelikael“ ning väljakust saab selgepiiriline ja avatud linnaruum. Seda märkab juba kaugelt nii jalgsi kui sõidukiga liikuja, keda nähtavad maastikupildid väljakut kasutama meelitavad.

VAATED ja MAASTIKU ORIENTIIRID kutsuvad inimest, samas võimaldavad asukohta maamärkide abil identifitseerida, suunavad ja pakuvad turvatunnet. Juba ürgsel ajal otsis ja tajus maastikul liikuv inimene ümbrust läbi erinevate maamärkide ja teetähiste ning see käitumismuster pole ajas oluliselt muutunud. Pikad vaated kavandatavale jalakäijate väljakule avanevad nii turu kui jaama poolt. Markeerimaks väljaku algust ja lõppu, on fookuspunktina mõlemasse otsa kavandatud maamärk-fontään, mida ühendab omavahel nn veekanal.

VESI on Nõmmel olnud alati hinnaline vara ning olukorras, kus nii looduslikud kui tehnilised vee-lemendid linnaruumis praktiliselt puuduvad, võiks vesi olla väljaku oluline atraktor. Vesi kutsub inimesi väljakule, seob väljakuketi tervikuks ning suunab sealse liikleja trajektoori ja pilku. Vesi on elu sümbol ja erinevates vormides kulgedes sümboliseerib Nõmme ajaloo erinevaid etappe.

HOMOGEENSUS MITMEKESISUSEST tekib erinevate füüsiliste, mentaalsete ja aegruumiliste karakteristikute äärmiselt tihedast kihistuste võrgustikust, mille omavaheline kombinatsioon moodustab ainulaadse ja kohaspetsiifilise väljakuruumi.

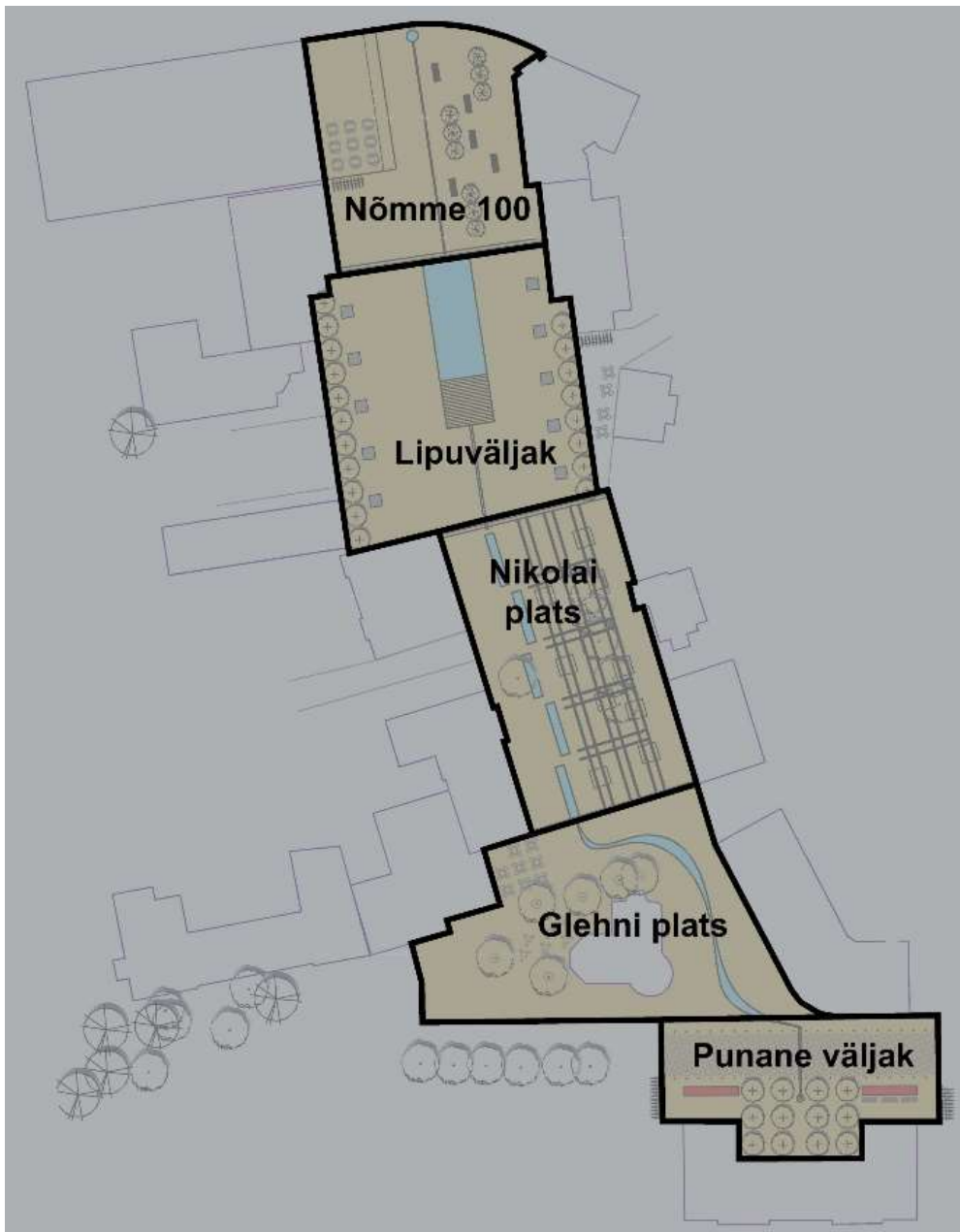
Joonis 70. Nõmme ajatelj.

10.4 Ideelahendus

10.4.1 Asendiplaaniline tsoneerimine

Projekteeritav ala on looduslikust reljeefist, linnalisest situatsioonist ning Nõmme ajaloost tulenevalt jagatud viieks väljakuruumiks, mis üheskoos moodustavad nn väljakute keti. Raudtee poole langevast maapinnast tingituna astub iga järgnev väljakuruum eelnevast paar trepiastet madalamale, luues selliselt nende vahel mõttelise, aga ka füüsilise piiri.

Iga väljakuruum – Nõmme 100, Lipuväljak, Nikolai plats, Glehni plats ja Punane väljak - on pühendatud ühele Nõmmele olulisele perioodile. Kuigi igaühel neist oma selge identiteet, moodustavad nad koos ühtse tervikliku linnaruumi piki Nõmme keskuse olulisemat telge (Joonis 71).

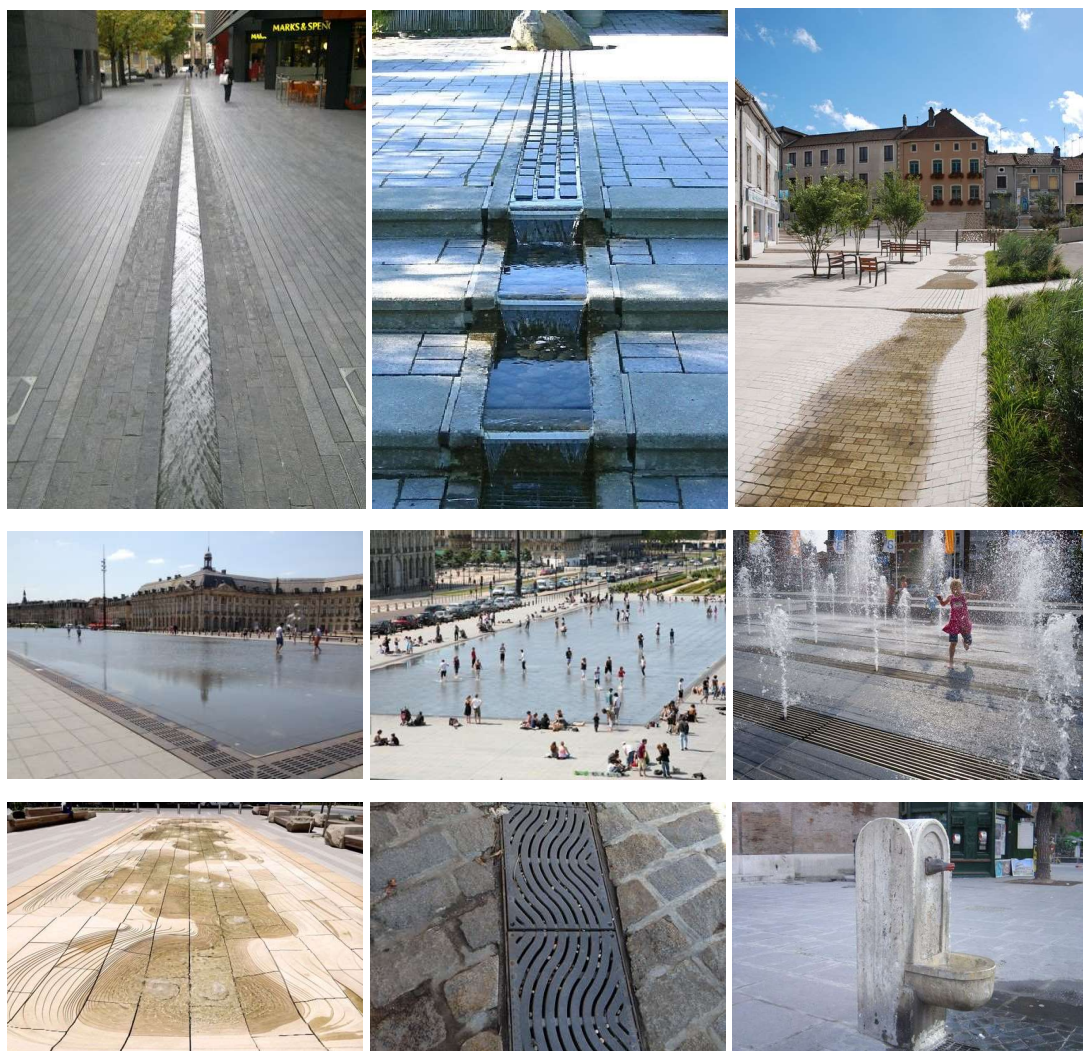
Joonis 71. Asendiplaaniline tsoneerimine.

10.4.2 Glehni kanal

Ambitsioonika mehena unistas Glehn omal ajal kanalist, mis ühendaks Nõmme Kopli lahega ja mida mööda sõitvad laevad randuksid Nõmme sadamas Mustamäe nõlva all. Glehni utoopia ei realiseerunud, kuid selle auks ja mälestuseks on kavandatud väljaku vee-
elemendiks miniatuurne Glehni kanal. Nii hakkavad piki väljakutelge kulgevat kanalit mööda, turu ja jaama vahel, liikuma kaubad ja inimesed – peaaegu nii nagu Glehn kunagi fantaseeris.

Väljakuruumi ühtseks tervikuks siduv veekanal sümboliseerib eluteed ja -kulgu laiemalt. Tema erinevad olekud – rahulik peegelpind, vulisev kärestik, purskuvad veejoad, kiirevoolulised kanalid – väljendavad Nõmme kujunemisperioodi erinevaid etappe ja olemust (Ideepildid 1).

Turu pool on veekanalilähteks oma praegusest asukohast fookusesse tõstetud Nõmme Ema skulptuur-purskkaev, kust vesi oma erinevates olekutes jookseb raudtee poole ning lõpeb jaamahoone ees kätepesu-fontäänina.

Ideepildid 1. Erinevad vee-elementid väljakul.

10.4.3 Väljakud

Nõmme 100

Tänapäevane, moderne ja tulevikku vaatav linnaväljak (Joonis 72), kus Nõmme 100 tähistab:

*lähiminevikku – Nõmme ametlikuks suvituslinnaks saamisest täitus 2014. aastal 100 aastat;

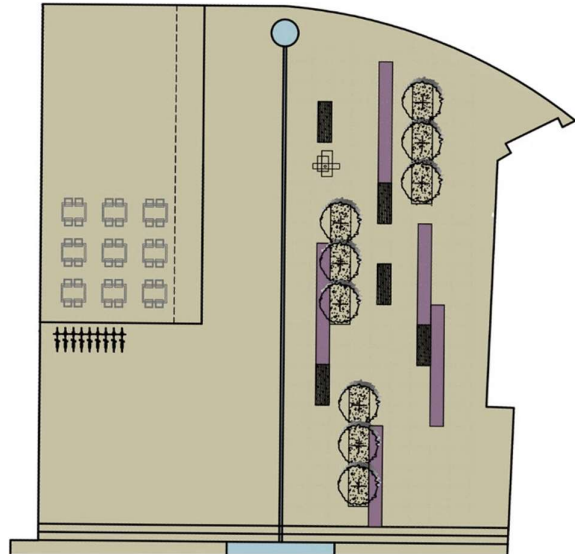
*olevikku – 2017. aastal tähistas Nõmme aleviõiguste saamise 100. aastapäev;

*lähitulevikku – 2026. aastal täitub 100 aastat linnaõiguste saamisest.

Muuhulgas viitab väljaku nimi ka Eesti 100 raames toimuvale „Hea avalik ruum“ peaväljakute korrastamise kampaaniale.

Veekanaliga poolitatud väljak koosneb tinglikult kolmest alast. Ühele poole jääb pikisuunalist liikumist rõhutavate haljastuslike elementidega dünaamiline väljakuruum. See on keskses üks linnaliselt aktiivsemaid alasid, mida läbib või millest moodub palju liiklejaid. See suunab inimeste kulgemist ja pilku piki väljakuketi peatelge, samuti pakub kohtumispaijana võimalust istuda ning linnamelu nautida.

Uue keskuse hoone ette on kavandatud plats välikohvikutele. Planeeritav hoone, mis jätkab tänavafrendil teiste hoonetega sama ehitusjoont, astub kõrgemal konsoolina väljakuruumi kohale tagasi. Tekkinud kolmas mõõde pea kohal loob kohviku kasutajatele vajaliku turvalise tunde ning pakub kaitset sademete eest.

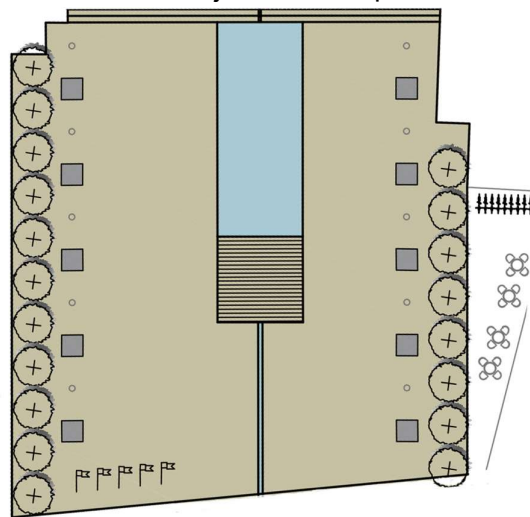
Joonis 72. Nõmme 100 väljak.

Lipuväljak

Klassikaline linna peaväljak (Joonis73) on pühendatud esimese vabariigi ajastule ning meenutab lühikest perioodi (1926-1940), kui Nõmme oli iseseisev linn. Sellest tulenevalt kannab plats, mis on kõige kesksema asukohaga suurim ala kogu „väljakuteketis“, linna peaväljaku ideed ja esteetikat. See on esinduslik paraadväljak, kus võiksid toimuda avalikud üritused, kontserdid, kogunemised jmt. Selleks otstarbeks on väljaku keskele planeeritud ka igasse külge avanev linnalava.

Tuletõrjedepoo väljaku ääres on samuti väga sümbolne ehitis - mängis ju kohalik tuletõrjeselts 20. sajandi alguses olulist rolli Nõmme elu ning korra kujundamisel. Depoost võiks saada pool-avalik asutus, kus on võimalik tutvuda Nõmme Tuletõrjeseltsi ajaloo ning tänase päästeteenistuse igapäevase töö, varustusega ning masinapargiga.

Talvel saab maapinnaga tasa oleva veepeegli asemele ning selle ümber kujundada atraktiivse uisuplatsi, mis koos kõrvale kavandatava jõulukülaga võiks olla keskuse talvine külgetõmbenumber.

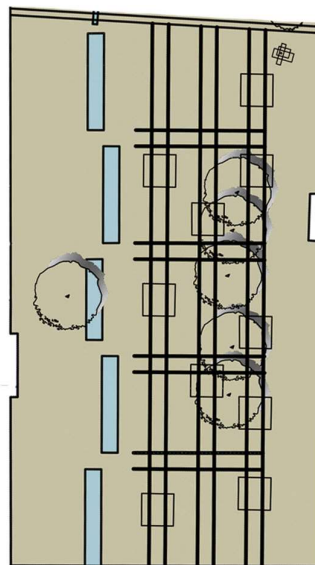

Joonis 73. Lipuväljak.

Nikolai plats

Tsaari-Venemaa perioodist inspireeritud platsi (Joonis 74) identiteet on seotud tolaegse tööstusrevolutsiooni ning Nõmme ajalugu suuresti mõjutanud raudteega. Väljakul on rööbastest võrgustik, mida mööda saavad inimesed vastavalt oma äranägemisele liigutada tegelusvaguneid.

Multifunktsionaalseid vagunimooduleid (Joonis 88) võib ümber paigutada ning neid saab kerge vaevaga ümber kujundada erinevateks tegevusteks – kas varjualuseks, istumiskohaks, müügiletiks, turuputkaks, piknikupaigaks, päevituskohaks jne. Moodulitesse saab ühe variatsioonina paigaldada ka sõbrakiige – nn kiigevagunis saab kahekesi kiikudes aega veeta nii, et teistele ruumis kulgejatele oleks see ohutu. Talveperioodil, lükates tegevusvagunid näiteks platsi äärmistele rööbastele rivisse, saab nendest kujundada jõuluküla või -turu. Plats on sobiv koht tasuta müügikohtadega nn. munitsipaalturuks, mis Nõmmel praegu puudub. Müüjad saavad kasutada selleks kohaldatavaid vagunimooduleid.

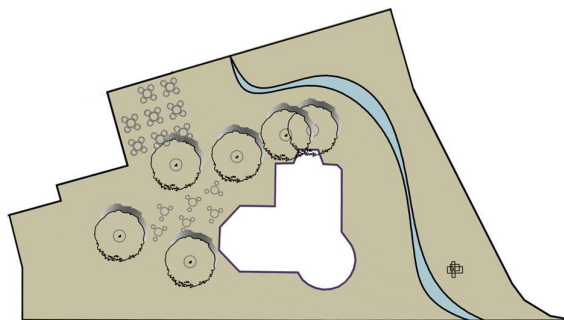

Joonis 74: Nikolai plats.

Gleхни plats

Nõmme ajaloo väarikamale ja värvikaimale persoonile - Nikolai von Glehnile pühendatud väljak (Joonis 75). Platsi keskmes on historitsistlik Gleхни-aegne postkontor nn Gleхни maja, mille ümber moodustavad Nõmme parkmetsa motiivi vanad ja väarikad puud. Nende varjus on sobiv koht auväärse eas inimestele.

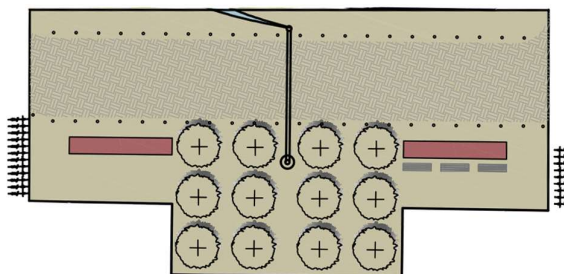
Läheduses asuvad polikliinik, turg, kauplused, rongijaam ja vanema generatsioonile armsaks saanud Sõõrikukohvik. Gleхни platsil on rahulikud istumiskohad, kus jalga ja vaimu puhata. Samas on loodud võimalus suhtluseks. Siia on kavandatud nii omavahelist sotsialiseerumist kui Nõmmel edukalt tegutsevat maleklubi silmas pidades välimalle ja mõttemängude laud.

Joonis 75. Gleхни plats.

Punane väljak

Raudteejaama ees platsil (Joonis 76) läbib jalakäijate tsooni jagatud ruumi põhimõttel autotee. Nõukogude perioodile omaselt - nagu toonane poliitika lõikas läbi Nõmme kui iseseisva üksuse ajaloo - lõikab siin turvalisse väljaku aeg-ruumi sisse tugev suunatud jõud (autod), millede olemasolu ei ole võimalik ignoreerida. Ka väljaku ääres asuv polikliinik ning raudtee ise on mitmeski mõttes kõnekad kujundid toona valitsenud riigikorrast – liikudes mööda (raudtee) etteantud rada, on võimalik soovitud tulemuseni (kohta) jõuda, kui aga ettenähtud teelt kõrvale juhtuda...

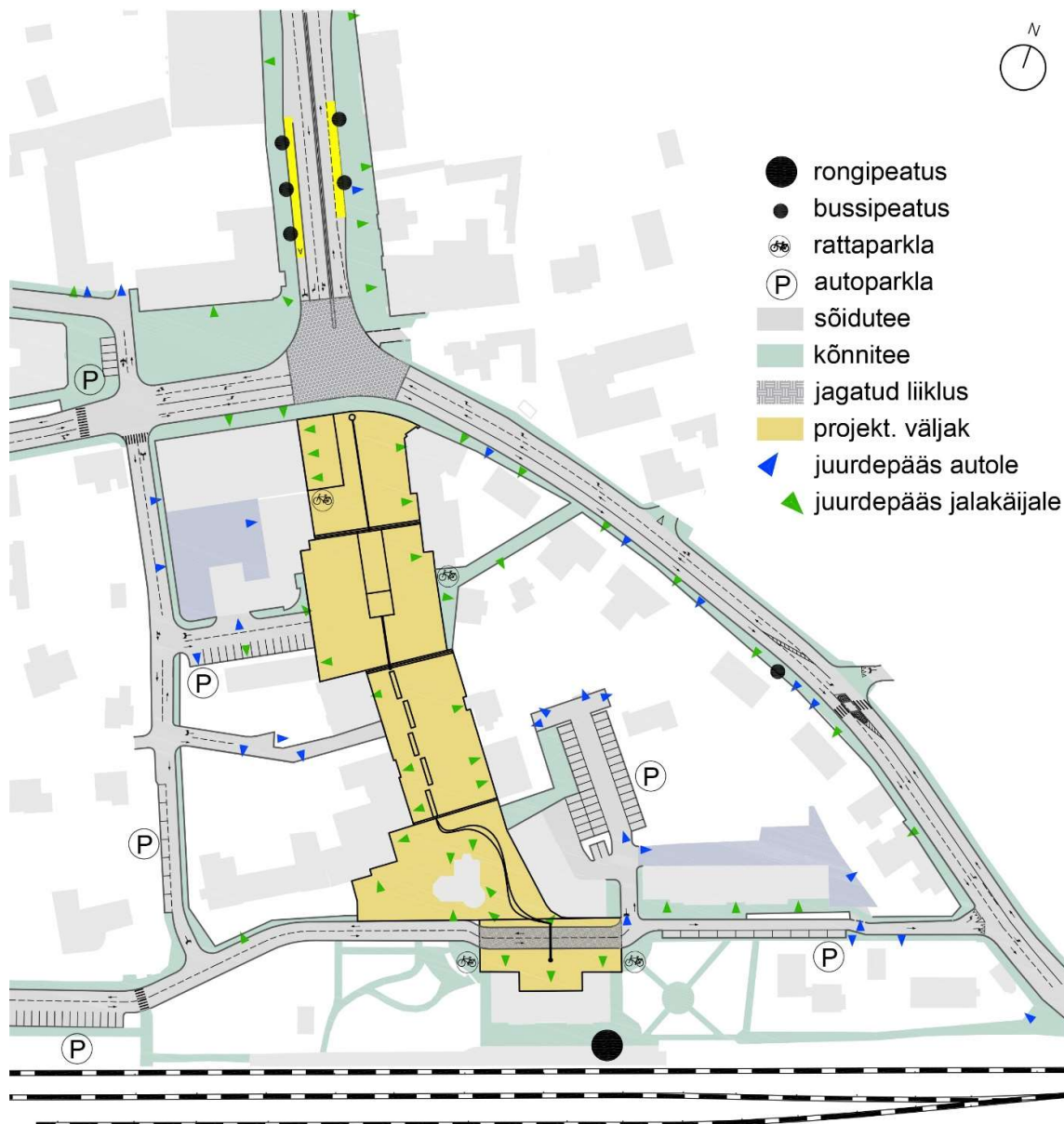
Joonis 76. Punane väljak.

10.4.4 Liiklus

Väljakud on kavandatud kahe erandiga (vt täpsemalt allpool), autoliiklusele sulgeda ning anda kogu ala jalakäijate kasutusse. Täpne liikluslahendus on ära toodud Joonis 77.

Tuletõrje depoo liikluse põhimõtet on muudetud selliselt, et päästeautod hakkaksid väljakutsetele ja sealt tagasi sõitma renoveeritava Kõvera tn kaudu, kasutades depoo hoovipoolseid väljapääse. Väljaku poole avaneva depoo peafassaadi esine ala on lahendatud jagatud ruumi põhimõttel ja erandjuhtudel on võimalik seal ka sõidukitega liigelda. Selle jaoks on sõidukite teetrajektorile ettenähtud nn intelligentne katend, kuhu sisse süvistatud erineva valgusrežiimiga led-valgustriibud juhivad punaste tulede süttimisega jalakäijate tähelepanu ettevaatlikkusele.

Joonis 77. Kavandatav liikluslahendus.

Rongijaama esist platsi läbib muidu ainult jalakäijatele mõeldud väljakualal autotee. See on samuti lahendatud jagatud ruumi põhimõttel, kus jalakäijatel on eesõigus ning sõidukite kiirus

on lisaks liikluskorralduslike märkidele ka füüsiliste abinõudega (struktuurne katend, kõrgendus ja suunamuutused) piiratud.

Rongijaama kõrvale on ette nähtud rattaparklad, et soodustada ratta ja rongiga liiklemist. Näiteks saavad nõmmekad kodunt rattaga jaama sõita ja sealt rongiga soovitud kohta edasi liikuda. Ratta saab aga jätta turvaliselt parklasse.

Nõmme keskuses on jalgsi liiklemine igati soodustatud ning siia on võimalik hõlpsasti pääseda nii ühistranspordi, rongi kui rattaga. Lisa autode parkimiskohad on ette nähtud uue keskuse hoone alla, ning ümbritsevate tänavate äärde kavandatud „taskutesse“. Suuremad parkimisplatsid on veel täiendavalt turu kõrval ning Ehitajate tee ja Pärnu mnt vahelise platsil.

10.4.5 Haljastus

Nõmme on läbi aega olnud tuntud metsalinnana. Peamiselt nõmme-männikutega kaetud piirkonna roheline (elu)keskkond on säilinud siiani ning see on üks väga oluline osa Nõmme identiteedist. Rohke kõrghaljastust ning iseloomulikud parkmetsad teevad Nõmmest Tallinna kõige rohelisema linnaosa. Igal nõmmekal on jalutuskäigu kaugusel mõni puhkeotstarbeline haljasala ning paljudel ka oma aed. Täiendava roheluse lisamine piirkonnas ei ole seega esmane vajadus. Eelneva tõttu ei ole Nõmme keskuse väljakuruumi oluliselt uut haljasmassi lisatud. Praegune Nõmme Ema skväär ja mõned vabakujulised puudegrupid peaväljakul on plaanis likvideerida.

Tulenevalt majadevahelise ruumi geomeetrisusest on ka haljastus kõikjale kavandatud geomeetrilise joonega. Võrgustikul põhineva alusplaani istutusalaadele lisavad pehmemat joont lopsakas ja voogav taimestus. Joonis 78.

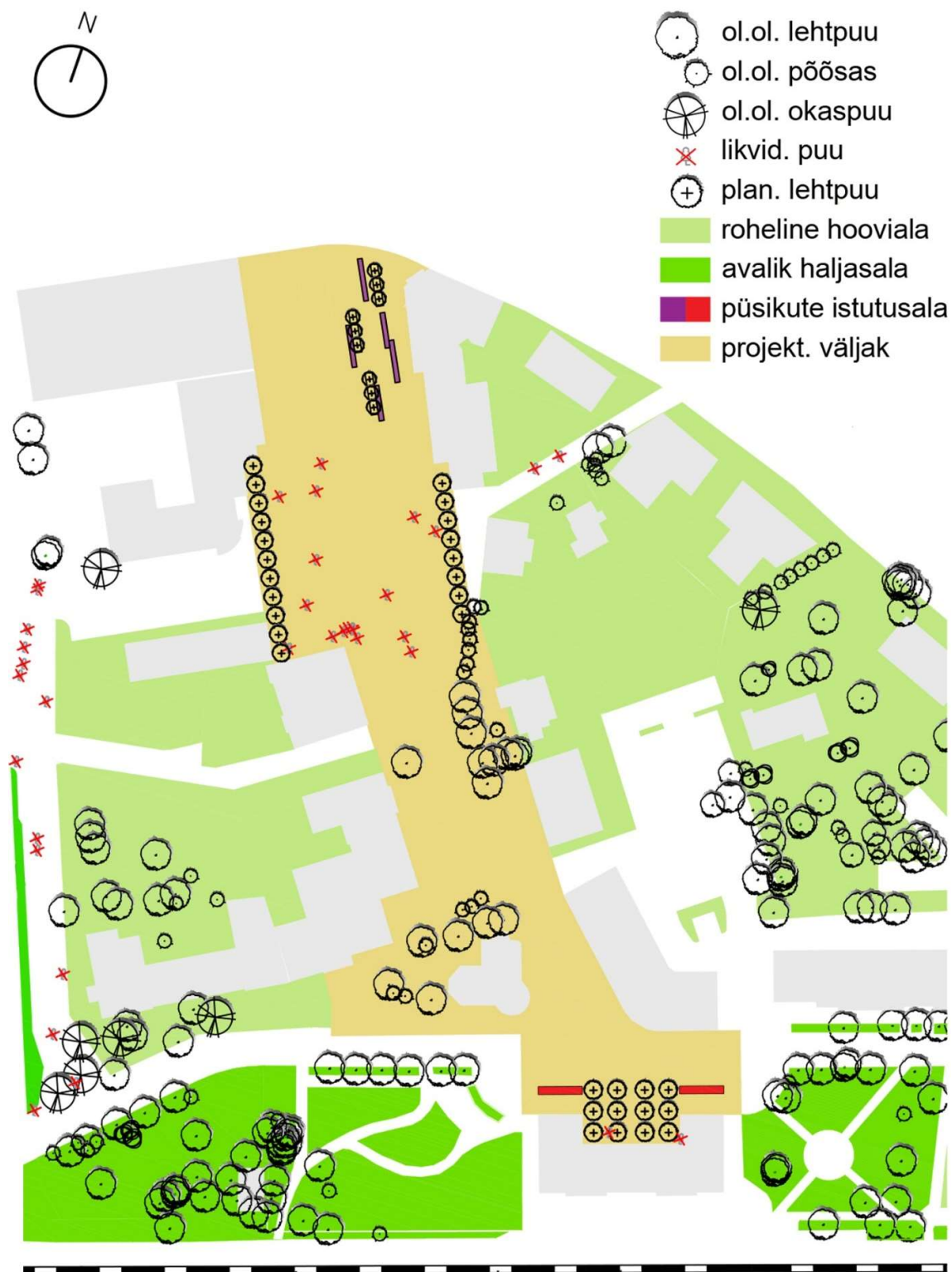
Peaväljaku kahelt poolt suletud servadesse on täiendavalt ette nähtud formaalsed puude rivid, mis bosketipuudena palistavad väljakuruumi ning sellele selge ja ühtlase raamistiku annavad. Puudeks on ette nähtud kasutada hariliku pooppuu (*Sorbus Intermedia*) sorti 'Brouwers' (Taimevalik 1).

Nõmme 100 väljakul on kahte tüüpi taimesilud: püsikute istutusalaad ja kolmesed puudegrupid. Puudest on kasutatud hariliku kase (*Betula pendula*) sorti 'Schneverdingen Goldbirke' (Taimevalik 1), millel on kogu kasvuperioodil kollased lehed ja väiksem kasvukuju kui põhiliigil. Istutusalaades on kasutatud maksimaalselt pika dekoratiivsusega arhitektuurselt huvitava vormiga kõrrelisi ning püsikuid (Joonis 79 ja Taimevalik 2)

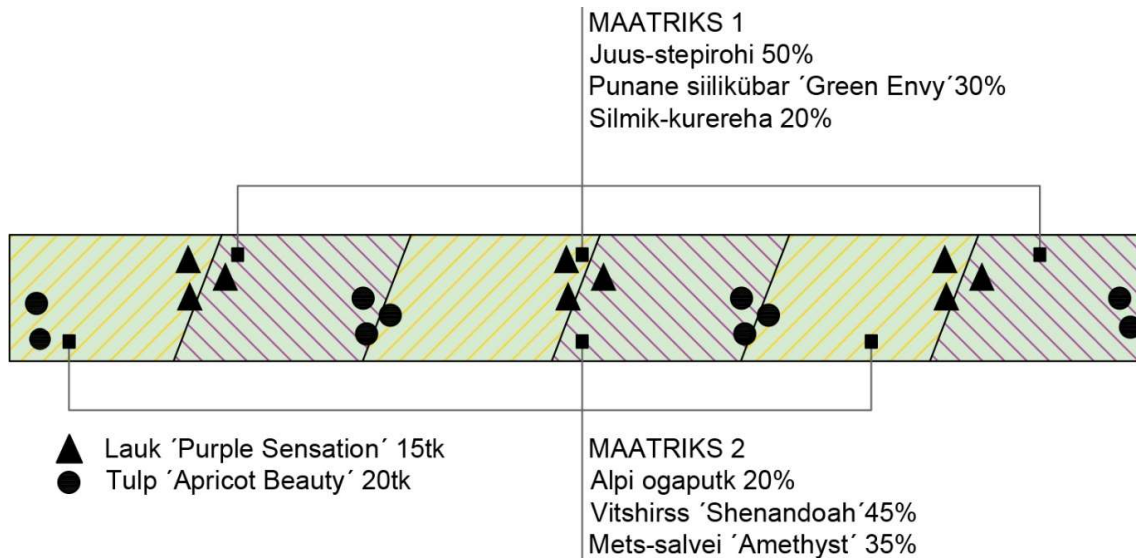
Taimevalik 1. Lehtpuud: harilik vaher *Acer platanoides* 'Crimson King', harilik kask *Betula pendula* 'Schneverdingen Goldbirke', harilik pooppuu (*Sorbus Intermedia*) 'Brouwers'.

Punasel väljaku sümmeetrilise kujunduse juures on kasutatud stiliseeritud puudesalu motiivi, kuhu on planeeritud hariliku vahtra (*Acer platanoides*) punaselehine ja suhteliselt väikesekasvuline sort 'Crimson King' (Taimevalik 1). Jaamahoone esisele platsile on ette nähtud ka kaks lipupunaste õitega tulpide ja püsikutega istutusala (Joonis 80 ja Taimevalik3).

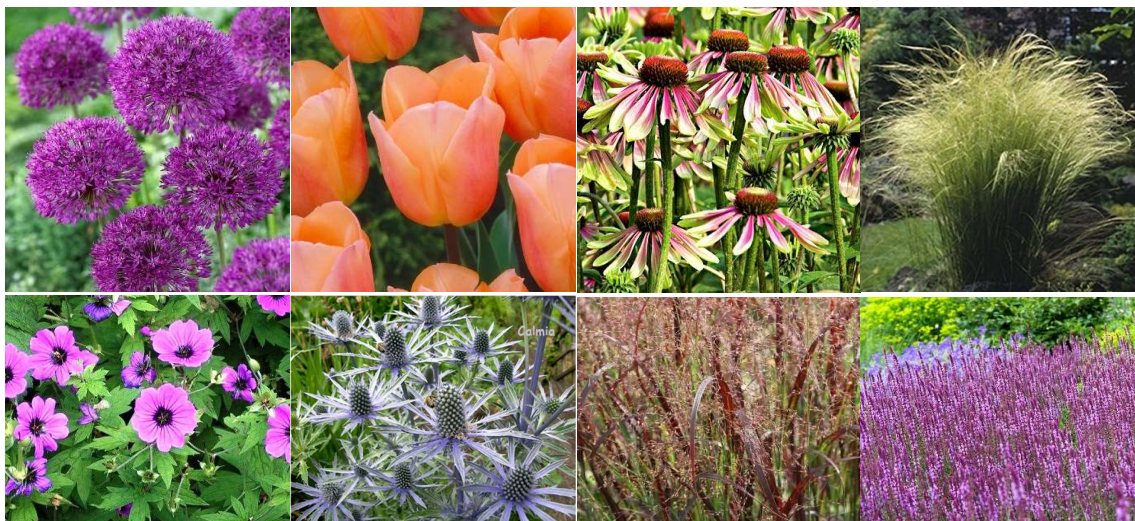

Joonis 78. Haljastuslahendus.

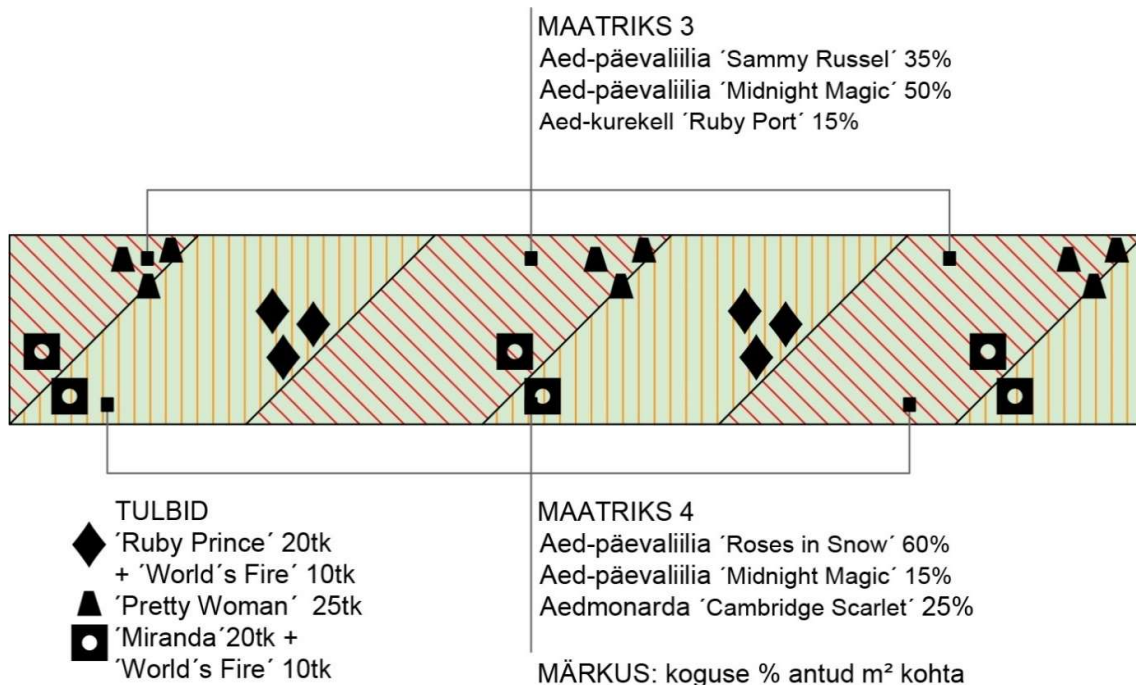

Joonis 79. Istutusplaan Nõmme 100 väljakute istutusalaadele.

Taimevalik 2. Nõmme 100 istutusaladesse: lauk 'Purple Sensation', tulp 'Apricot Beauty', punane siilikübar 'Green Envy', juus-stepirohi, silmik-kurereha, alpi ogaputk, vitshirss 'Shenandoah' ja mets-salvei 'Amethyst'.

Joonis 80. Istutusplaan Punasele väljakute istutusladele.

Taimevalik 3. Punase väljaku istutuslase: tulbid 'Ruby Prince', 'Miranda', 'World's Fire', 'Pretty Woman', aedmonarda 'Cambridge Scarlet', aedpäevaliiliad 'Sammy Russel', 'Midnight Magic', 'Roses in Snow' ja kurekell 'Ruby Port'.

10.4.6 Mälupuud

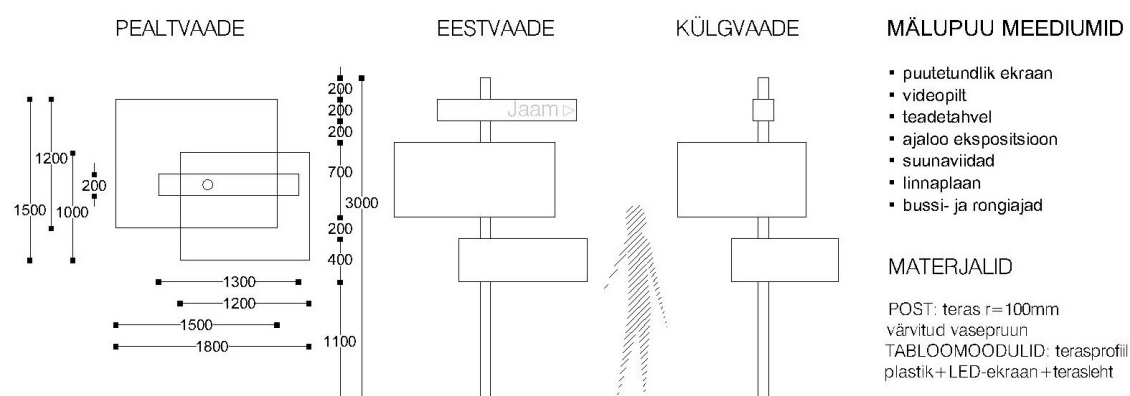
Nõmme ajalugu tutvustavad mälupuud on omamoodi teetähised, kus läbi visuaalse ja digitaalse info antakse edasi Nõmme ajalugu. Mälupuude vorm on inspireeritud Nõmme ühest tunnusest ja kohale väga iseloomulikust objektist – männist (Joonis 81). Stiliseeritud määnd koosneb postist ehk tüvest ja selle külge lükitud kuubikumahtudest ehk võrast (Joonis 82).

Joonis 81. Männi vormi stiliseerimine mälu puuks.

Kuubikuid saab ümber tüve keskelje keerata ja nende tahud on kui ekraanid, kuhu kuvatakse pilte, teksti või muud soovitud informatsiooni. Nn andmepuu meediumid sobivad kasutamiseks kohalike koolide haridusprogrammi lisana, aga ka turistidel jt asjahuvilistel Nõmme kultuurilooga tutvumiseks. Mineviku kõrval pakuvad mälu puud teavet ka kohaliku elu kohta – siia saab kuvada nii järgmised rongi- ja bussiajad, suunaviidad, tulevaste sündmuste info kui ka reaalarajas pildi ümbruskonnas toimuvast.

Joonis 82. Mälu puu ideekavand.

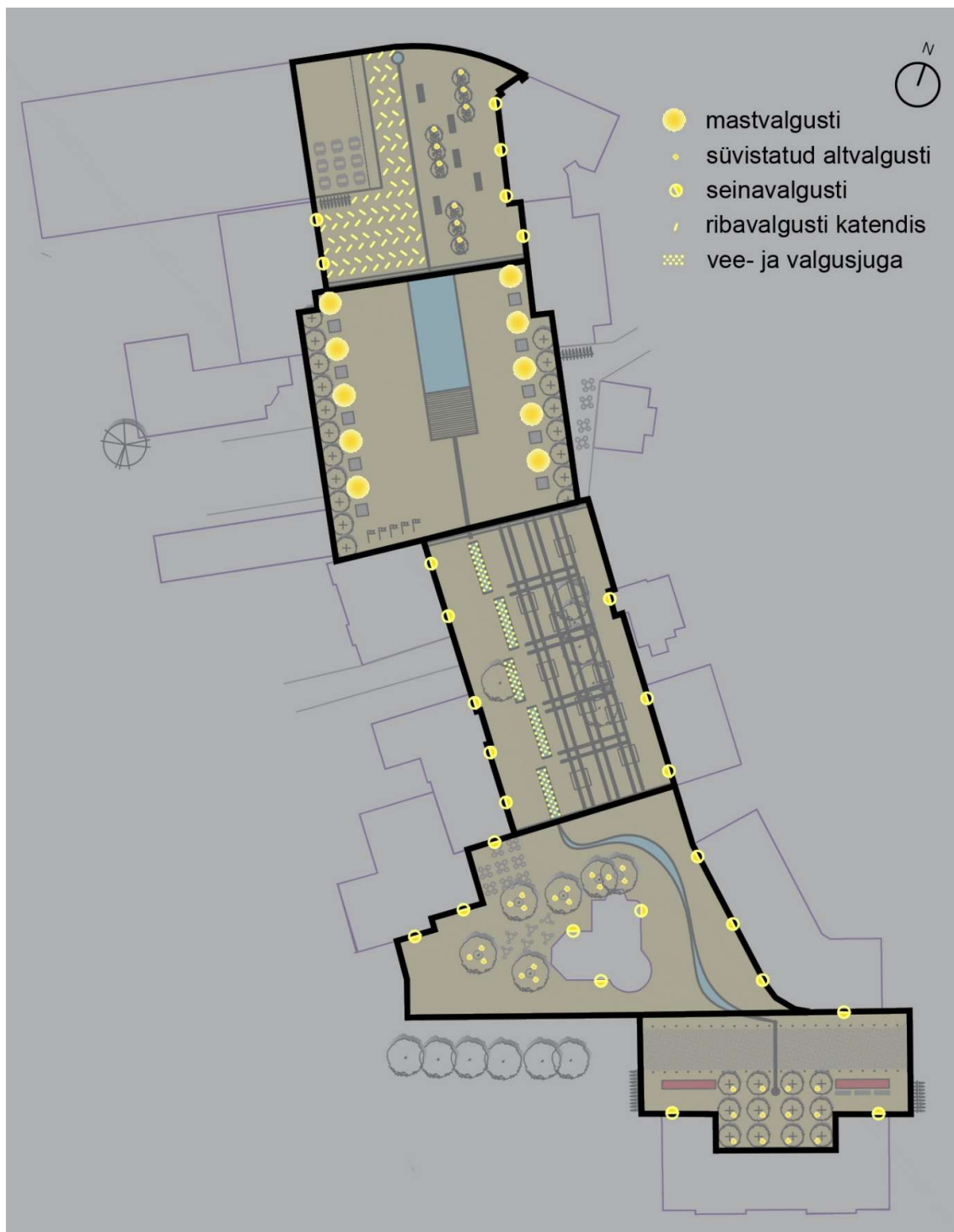
10.4.7 Valgustus

Väljaku valgustuse märksõnad on funktsionaalne, tagasihoidlik ja lihtne. Rõhk on eelkõige valgusel ning erinevatel valgusrežiimidel. Valgustusplaan on esitatud Joonis 83.

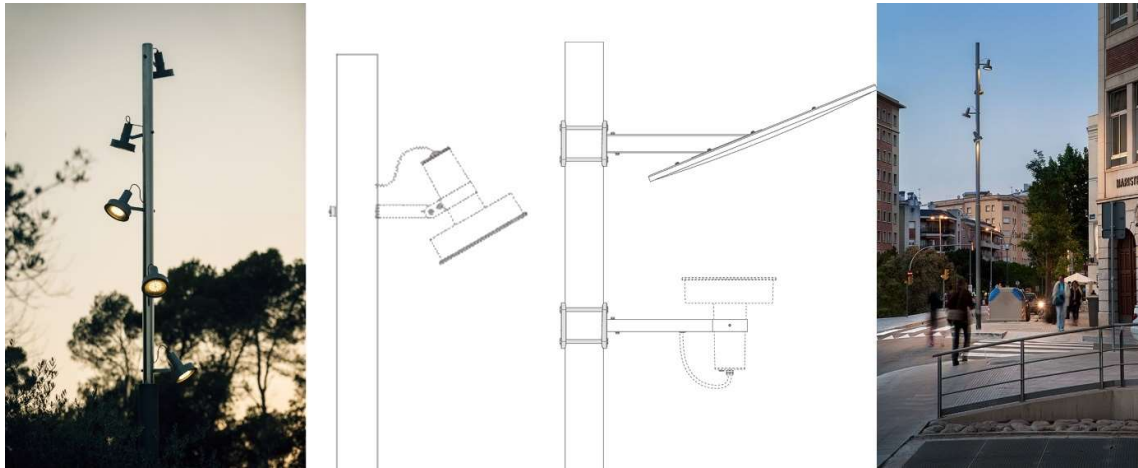
Väljakuketis on kasutatud kahte tüüpi funktsionaalseid tänava üldvalgusteid: lipuväljakul on kavandatud esinduslikud mastvalgustid suunatavate prožektoritega (Joonis 84) ja igale poole mujale seinavalgustid (Joonis 85). Ümbritsevate hoonete fassaadidele paigaldatavad klassikalise vormiga laternat meenutavad tänavalambid loovad Nõmmele sobiliku õdusa ja koduselt kutsuva miljöö, tagades ühtlasi linnaruumi vajaliku valgustustaseme.

Effektvalgustusest on väljakuketi erinevatel „lülidel“ kasutatud erinevaid lahendusi. Puude alla on nii Nõmme 100, Glehni platsil kui Punasel väljakul kavandatud pinnasesse süvistatavad altvalgustid, mis suunatakse puude võrudele. Nikolai platsile koos veejugadega

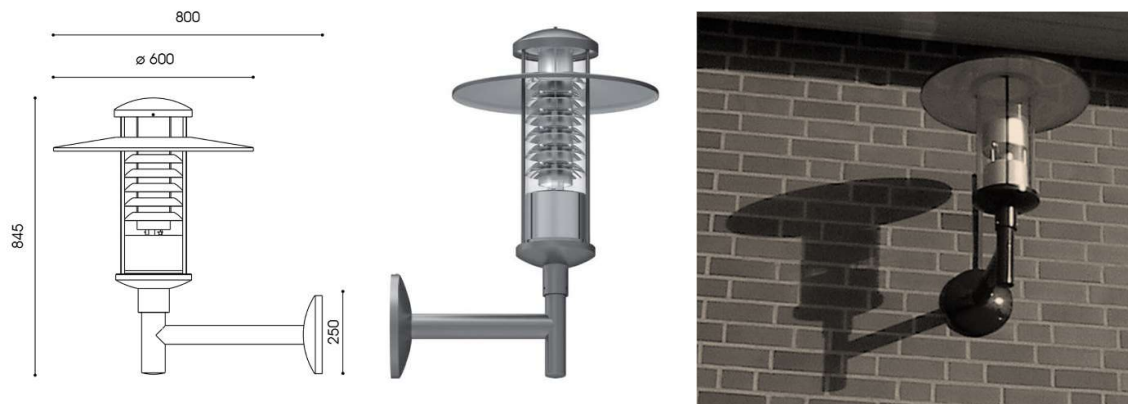
on kavandatud ka valgusjoad, mis muutuvad sünkroonis veemängudega. Lipuväljaku mastvalgustite vahele, üle väljaku on ette nähtud tõmmata valgusketid, mis on eriti sobilikud linnaruumi illumineerima pidulikel juhtudel ning liuvälja ja jõulude ajal. Tuletõrje depoo ette, päästeautode ja jalakäijate nn ühisruumi katendisse on kavandatud sisseehitatud led-ribad. Selle erinevad valgusrežiimid on tavaolekus mõeldud meeleolu loomiseks, kuid võimaliku väljakutse korral muutuvad hoiatavalt punaseks.

Joonis 83. Valgustusplaan.

Joonis 84. Lipuväljaku mastvalgusti Santacole Arne.

Joonis 85. Fassaadivalgusti hoonete seintele Leipziger-Leuchten Richard

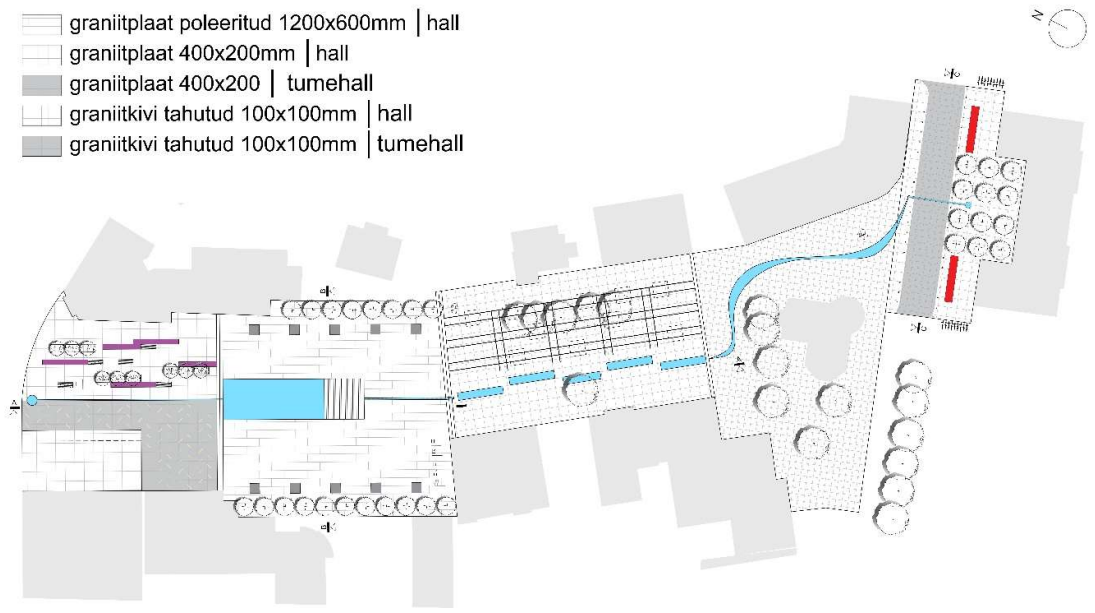
10.4.8 Materjalivalik

Väljaku materjalivalik on ühteaegu lihtne ja väarikas, sobitudes Nõmme aedlinna miljööga ning arhitektuurikeelega. Eelistatud on nn. modernse joonega ajatud klassikat, mis seoks ümbritseva linnaruumi ühtseks tervikuks ning oleks peaväljakule omaselt esinduslik ja vastupidav.

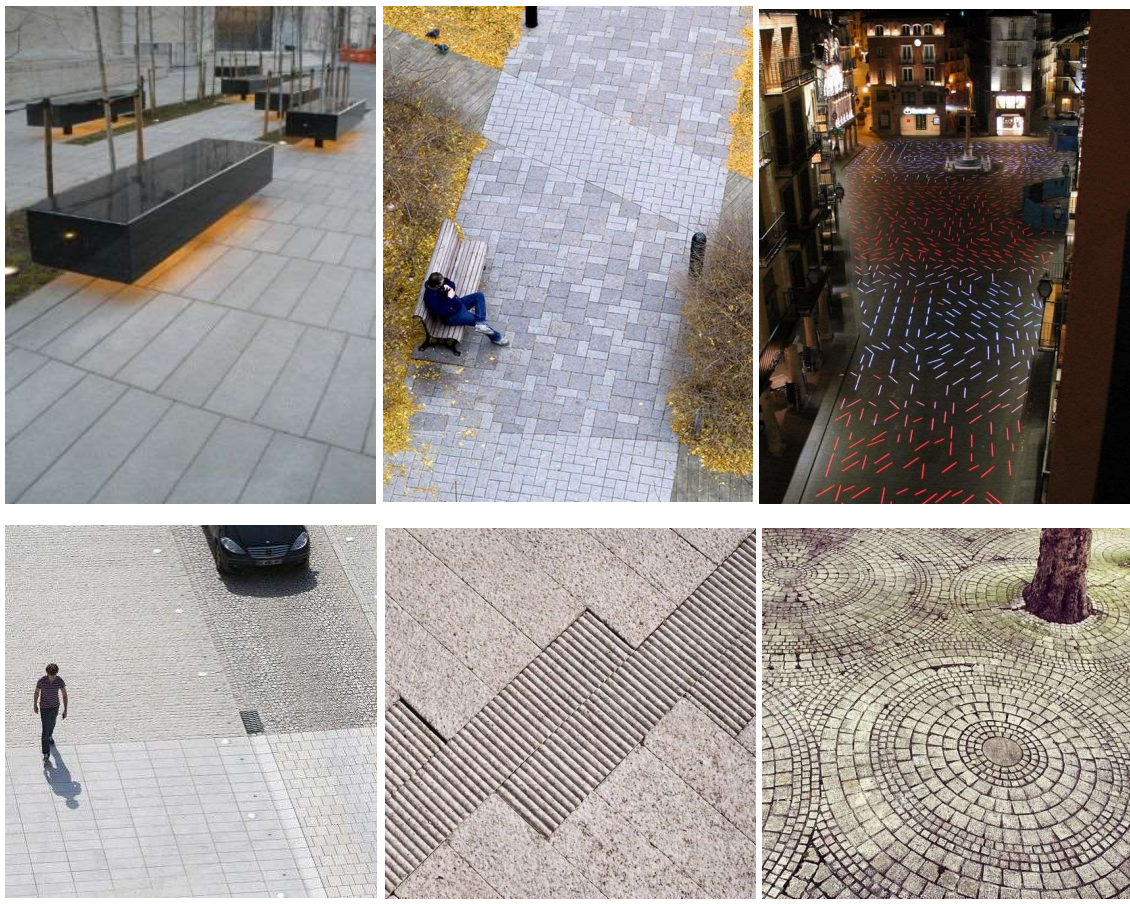
Väljakuketi katend on kavandatud tagasihoidlikust, kuid väarikast graniitplaadist, mille viimistlus ja suurus varieerub sõltuvalt asukohast (Joonis 86 ja Ideepildid 2). Lipuväljakul on kasutatud esinduslikke ja mastapseite poleeritud graniitplaate mõõduga 1200x600mm. Kordustena - nii kõrvalasuvatel Nõmme 100 ja Nikolai platsil kui ka Punasel väljakul - on kasutatud sama helehalli tooni, kuid poleerimata ja väiksemaid graniitplaate mõõdus 400x200mm. Jalakäijate ja sõidukite jagatud alal – tuletõrjedepoo ja jaamahoone ees - on ainsa erisusena plaatidel tumehall viimistlus. Erikujulisel Glehni platsil on seal trooniva hoonega ühes võttes kasutatud nn täringukive – 100x100mm tahutud graniidist.

Väikevormide juures on kasutatud graniidiga harmoneeruvaid ja seda täiendavaid materjale - tiigipuud (istepingid), poleeritud kivi (isteplokid) ja metalldetailide juures tumehalliks värvitud terast (vagunimoodulid, rööpad, valgusti mastid).

Joonis 86. Katendijoonis.

Ideepildid 2. Katendite põhimõttelised lahendused.

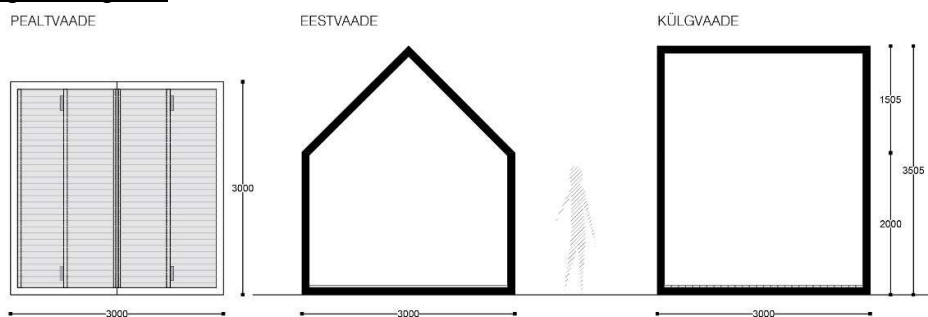
10.4.9 Väikevormid

Istemööbel

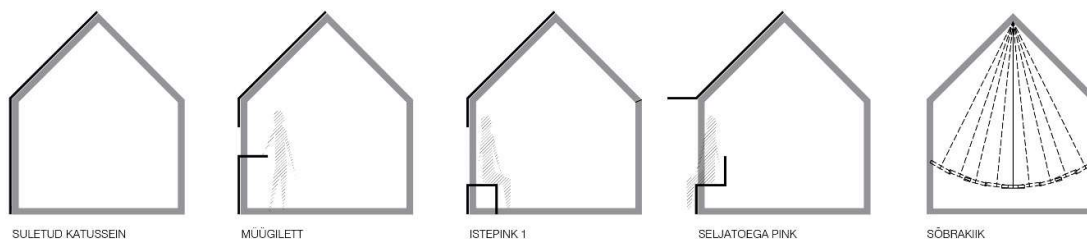
Joonis 87. Pinkide ja isteplokkide mooduli variatsioonid Marshalls'i Demetra seeriast.

Tegelusvagnid

KÄRKASS: 100x100mm terasprofiil
kokku keevitatud / värvitud vasepruum
ALUSPÖRAND: PUJTLAUDIS siberi lehis 28x145
VOLDITAV KATUSSEIN: siberi lehis 28x145

TEGELUSVAGUNI VÕIMALIKUD STSENAARIUMID

Joonis 88. Tegelusvagnite joonis.

Puukaitse restid

Ideepildid 3. Puukaitse restide põhimõtteline lahendus.

KOKKUVÕTE

Väljakud on linnades kujunenud pika aja jooksul. Väljakute, mille vaimsed ja füüsilised parameetrid varieeruvad väga laial skaalal, ühisteks joonteks on:

- * asukoht oluliste teede ristumiskohas, linnaliselt aktiivses keskses;
- * väljakuruumi füüsiline ja mõtteline piiritletus;
- * läheduses paiknevad avalikud funktsioonid ja ühiskondlikud hooned, millest tihti moodustuvad ka väljaku piirid;
- * piiridest tulenevad väljakujunenud proportsioonid;
- * väljakut kasutavad inimesed ja rahvahulga.

Väljakud on lahutamatud oma asukohast – nende olemus, areng, planeerimine ja ehitamine on sõltuv samadest protsessidest linnas. Aktiivse avaliku ruumina kannavad väljakud endas äärmiselt komplektset teavet ümbritseva linna kohta. Väljakud pakuvad kontsentreeritud läbilõiget linna identiteedist, iseloomust, ajaloost, kultuurist, looduskeskkonnast, rahvastikust, poliitikast, majandusest ja arhitektuurikeelest.

Läbi aegade välja kujunenud väljakuruumid on võtnud kaasa ja väljendavad erinevate perioodide tõekspidamisi ning ideaale, mis sinusoidsete tsüklitena järjest korduvad. Iga uue stiili kunstilised põhitõed leitakse kordamööda kas Antiik-Kreeka või Antiik-Rooma kujundusprintsipi hulgast. Nii on väljakute kujunduslikud lähtekohad inspireeritud vaheldumisi kord looduse harmooniast, kord maailmakorrast.

Väljakutele talletatud kultuurimälu on väga rikkalik. Väljaku füüsiline, mentaalne ja aegruumiline struktuur on ideaalis niivõrd mitmeplaaneline, et sellest mitmekesisusest joonistub välja tihe kihistuste võrgustik. Erinevaid, tihti lausa vastuolulisi linnalisi kihte ja karakteristikuid võib leida nii palju, et sellest moodustuv väljakuruumi muster on lõpuks homogeenne oma mitmekesisusest. Selles mitmekesisusest tulenevas homogeenuses peitub ühteaegu nii väljaku linnaline elu ja pinget kui tasakaal ja harmoonia.

Enamus Eesti linnade keskusküsi oma peaväljakutega on kujunenud loomulikult, pika aja jooksul. Järgides väljakujunenud traditsioone ja linnastruktuure on väljakud arenenud linnadega sünkroonis, peegeldades oma linna arengulugu ja identiteeti. Olles suuremad kui enamik Eesti linnasid, millel kõigil on mingis vormis oma peaväljak, võiks ka igal Tallinna linnaosas olla oma peaväljak. Need võiks paikneda linnaosa lokaalses sõlmpunktis ning sümboliseerides asumi identiteeti, pakkuda kohalikele elanikele vajalikke teenuseid ja mitmekesiseid avaliku ruumi kvaliteete. Mõnes linnaosas on keskväljaku jaoks sobiv aktiivne tuumik selgelt eristatav, mõnes tuleb vastav koht alles leida ja kujundada.

Nõmme keskus hakkas oma asukohas kujunema juba asustuse algperioodil. Tänapäevaks on saanud sellest linnaosa kõige intensiivsem sõlmpunkt, kuhu on head ligipääsuvõimalused ning kuhu on koondunud suur osa piirkonna avalikke teenuseid ja funktsioone. Aktiivsel ja atraktiivsel linnaosa keskusel puudub praegu toimiv ja selgelt identifitseeritav peaväljak. Käesoleva töö praktilise osa raames on välja pakutud Nõmme peaväljaku ideelahendus. Väljakule on leitud sobiv asukoht ja vorm, mis seoks orgaaniliselt kokku Nõmme peamise jalakäijate liikumissuuna linnalised võimalused ning pakuks nii kohalikele elanikele kui turistidele kvaliteetset, mitmekesist ja erinevaid tegevusi võimaldavat avalikku ruumi. Esindusliku sümbolruumina kannab tekkinud väljakukett Nõmme kujunemisloost inspireeritud tugevat identiteeti ja kohatunnetust, mida ümber mõtestades ja tõlgendades on loodud kohaliku kultuurimälu väärtustav ning kaasaegse kuvandiga Nõmme peaväljak.

SUMMARY

Squares have developed in cities within a long period of time. Although the mental and physical parameters of squares vary on a wide scale, they share some common features:

- * location at the intersection of major roads, in the active city centre;*
- * physical and mental demarcation of the space of the square;*
- * proximity of the public functions and public buildings which are often forming borders of the square;*
- * developed proportions within its borders;*
- * usage by people and bigger crowds.*

Squares are inseparable from their location – their character, development, planning and building depends on the relevant processes occurring in the town. As active public spaces, squares encompass extremely complex information on the surrounding town. Squares represent a concentrated cross-section of the identity, character, history, culture, natural environment, population, policies, economics and the architecture of the town.

As developed throughout the centuries, squares reflect principles and ideals from different time periods, and these principles and ideals tend to recur in sinusoidal cycles. The main artistic principles of every new style can be traced back to principles used in design in either ancient Greece or ancient Rome, and thus, the design of squares have been alternately inspired by the harmony of nature and the order of the world.

Squares act as extremely rich reservoirs of cultural memory. The physical, mental and spatiotemporal structure of a square is multi-layered to such an extent that a dense network of stratification is forming out of this diversity. There are so many different, often controversial urban layers and characteristics found in a square, that a homogeneous pattern is finally forming out of this diversity. In this homogeneity both the urban life and tension as well as the balance and harmony of the square are hidden.

The majority of the town centres of Estonia as well as their central squares have formed naturally and over a long period of time. These squares have developed hand in hand with the surrounding towns, following the traditions and the existing urban structure, and reflecting the historical developments and the identity of the town. Considering the size of different districts of Tallinn – all of them are bigger than the majority of Estonian towns – it would be natural if each of them had a main square of their own. These squares could locate in the junction of the districts, symbolizing the identity of the settlement and providing local residents with the necessary services and variety of other qualities related to the public space. In some of these districts, one can easily distinguish the active “core” suitable for the main square while in others the place for such a square is still to be found and modelled accordingly.

The centre of Nõmme district started to develop hand in hand with its earliest settlement. Today, this centre is the district’s busiest junction, which is easy to approach and into which the vast part of the public services and functions have been assembled. Nevertheless, this active and attractive centre is missing a clearly recognizable central square. In the practical part of current master thesis a solution for the design of central square of Nõmme district is proposed. An appropriate location for the square was found and its form was developed while keeping in mind its necessity to offer a versatile public space providing possibilities for different activities to both local residents and tourists. As a representative symbolic place, the envisioned square of Nõmme bears both a strong identity and sense of place inspired by the history of the district as well a modern image.

KASUTATUD MATERJALID

Käsikirjad

Härmson, P. (1984). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide I. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : KRPI 1984 VII.

Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Kirjandus

Augé, M. (2012). Kohad ja mittekohad : Sissejuhatus ülmodernsuse antropoloogiasse. Tallinn : Tallinna Ülikool.

Bruns, D. (1993). Tallinn: Linnaehituslik kujunemine. Tallinn : Valgus.

Bruns, D. (1998). Tallinn: Linnaehitus Eesti Vabariigi aastail 1918-1940. Tallinn : Valgus.

Gehl, J. (2015). Linnad inimestele. Tallinn : Yoko oma

Framton, K. (2011). Moodne arhitektuur : kriitiline ajalugu. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia.

Hallas-Murula, K. (2002). Tallinna 20. sajandi arhitektuur : Arhitektuurijuht. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum.

Hallas-Murula, K. (2005). Suurlinn Tallinn : Eliel Saarineni „Suur-Tallinna“ projekt, 1913. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum ja Soome suursaatkond.

Hansar, L. (2010). Linnast muinsuskaitsealaks: Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.-20. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia.

Härmson, P. (1984). Linnad läbi aegade. Tallinn : Valgus.

Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus.

Kangilaski, J. (1998). Üldine kunstiajalugu. Tallinn : Kirjastus Kunst.

Lehari, K (2000). Tee viib ja viitab. - Koht ja paik. Place and location. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.

Lõhmus, L. (1996). Nikolai von Glehnist Nõmme linnani : Ülevaade Nõmme ajaloost. Tallinn : Nõmme Linnaosa Valitsus.

Lõhmus, L. (2001). Nõmme läbi aegade. Tallinn : Inreko Press.

Lõhmus, L. (2006). Nõmme ajalugu. Tallinn : Koolibri.

Nermann, R ja Viirand, T. (2006). Tallinn aeg ja muutused. Tallinn: Kirjastus Kunst.

Pärn, A. (2007). Tallinna Ülikool: Linnatopograafia: linnatüübid. Plaanipärased ja -päratud linnad. www.tlu.ee/UserFiles/.../Anton%20Pärna%20loeng%20linnatopograafiast.pdf

Raisma, M. (2004). Tallinna Raekoda. Tallinn : Tallinna Linnakantselei / Kirjastus Kunst.

Sitte, C. (1889). Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Basel : Birkhäuser.

Sitte, C. (1945). The art of building cities. New York : Reinhold Publishing Corporation.

Tamm, M. (2012). Monumentaalne ajalugu : Looming Raamatukogu 28-30. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.

Volkov, L. (1980). Eestimaa asustus. Tallinn : Eesti Raamat.

Zobel, R. (2009). Tallinn (Reval) keskajal : Linnaehitus 13.-14. sajandil. Tallinn : Eesti Kunstiakadeemia.

Eesti arhitektuur : 1 : Tallinn. (1993). / üldtoimetaja V. Raam. Tallinn : Valgus.

Eesti kunsti ajalugu : I osa. (1975). / toimetajad: B. Bernštein, E. Jansen, J. Kahk, K. Kirme, E. Pihlak, I. Solomõkova, V. Tiik ja V. Vaga. Tallinn : Kirjastus Kunst.

Nõmme juht. (1926). Tallinn : Nõmme omavalitsus.

Tallinn ajaloolistel linnaplaanidel 1634-1989. (2011). / toimetaja L. Suurmaa. Tallinn : Grenader Grupp.

Tallinna 20. sajandi arhitektuur : arhitektuurijuht. (2002). / toim: K. Hallas-Murula. Tallinn : Eesti Arhitektuurimuuseum.

Internetileheküljed

<https://www.stat.ee/20391> (02.11.2017)

<https://www.turismiweb.ee/et/company/nomme-keskus/13384/> (18.10.17)

<http://www.tallinn.ee/nomme/Ajalugu> (16.10.17)

http://www.nhs.ee/nikolai_von_glehn_n_mme_planeerijana_1872_1908 (10.12.17)

<http://www.tallinn.ee/nomme/Ajalugu> (30.10.17)

Artiklid

Kadakas, V. (2009). Heinaturg - Peetri plats - Vabaduse väljak. *Eesti Ekspress*, 21. august.

Karro-Kalberg, M. (2017). Kirurgiline sekkumine väikelinna. EV100 „Hea avalik ruum. – *Sirp*, 11. august.

Lillepõld, R. (2014). Tühiku tõlgendamine: postsotsialistlik linnaplaneerimine pärast monumentide eemaldamist. - *Urbanistide väljaanne U*, mai, 16.

Lõhmus, A. (2017). Sada aastat Nõmme omavalitsust. - *Nõmme Sõnumid* 12.sept.

Mauer, P. (2000). Võim ja väljak. – *Sirp*, 24. märts, 11.

Mutso, M. (2011). Tark piilub vana varjust. – *Sirp*, 10. juuni.

Pae, K. (2017). Toomas Paaver : Avaliku ruumi saadik. – *Maja*, 3, 91.

Normdokumendid

Linnatänavate standard EVS 843:2016. (2016). Osa 9 : Väljakud. Parklad. Terminalid - *Eesti Standardikeskus*.

Eesti ehitusteabe normdokumentide kogu ET-1 0315-0218. (1999). Linnatänavad. Osa 7. Väljakud. Parklad. Terminalid – *ET-kartoteek, Eesti Ehitusteave*.

Planeeringud

Nõmme Keskuse detailplaneering. (2005). Entec AS, töö nr 565/04.

Tallinna üldplaneering (2001). Tallinna Linnaplaneerimine amet.
<http://www.tallinn.ee/est/ehitus/Tallinna-linna-uldplaneering> (08.10.2017)

Graafiline material

Joonis 1. erineva lahendusega väljaku tüüpide skeemid EVS 843:2016 standardist. Allikas: Linnatänavate standard EVS 843:2016. (2016). Osa 9 : Väljakud. Parklad. Terminalid. *ET-kartoteek, Eesti Ehitusteave*.

Joonis 2. Sakkaro hauaehitiste rekonstruktsioon. Allikas:
<https://www.pinterest.com/pin/334462709798850701> (18.10.17)

Joonis 3. Ateena Akropolis. Allikas: Sitte, C. (1945). The art of building cities.. New York : Reinhold Publishing Corporation.

Joonis 4. Pompei foorumi plaan ja lõiked. Allikas: Sitte, C. (1945). The art of building cities.. New York : Reinhold Publishing Corporation ja Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 5. Forum Romanumi plaan. Allikas: Sitte, C. (1945). The art of building cities.. New York : Reinhold Publishing Corporation.

Joonis 6. Pisa katedraali väljaku plaan. Allikas: Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 7. Gdanski Długi Targ asendiplaan. Allikas: Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 8. Firenze keskväljaku plaan. Allikas: Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 9. Sienna peaväljaku plaan. Allikas: Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 10. Veneetsia Markuse väljaku plaan. Allikas: Härmson, P. (1985). Ansamblikujundus linnaehituses. Köide II. Tallinn. Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut : Nr IV-83056 : A-1339.

Joonis 11. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris. Allikas [WWW]: Wikipedia.

Joonis 12. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris 1909.a. Allikas [WWW]: Wikipedia.

Joonis 13. Ooperi väljak Place de l'opéra Paris plaan. Allikas [WWW]: Wikimedia.

Joonis 14. Charles de Gaulle'i väljaku vaade täna. Allikas [WWW]: Wikipedia.

Joonis 15. Charles de Gaulle'i väljaku plaan. Allikas: Sitte, C. (1945). The art of building cities.. New York : Reinhold Publishing Corporation.

Joonis 16. Tartu peaväljak 1880Allikas: Eesti Rahvusrhiiv.

Joonis 17. Tartu peaväljak 1910. Allikas: Eesti Ajaloomuseum.

- Joonis 18. Viljandi peaväljak 1953. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 20. Tapa keskväljak 1950ndad. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 21. Lenini väljak Haapsalus 1953. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 19. Jõhvi keskväljak 1955. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 22. Pärnu keskväljak 1964. Allikas: Eesti Arhitektuurikeskus.
- Joonis 23. Pärnu oblastikeskuse maketifoto. Allikas: Eesti Arhitektuurikeskus.
- Joonis 24. Rakvere keskväljak linnulennult. Allikas [WWW]: <http://studiotallinn.ee/rakvere-keskplats/> (5.12.17)
- Joonis 25. Rakvere keskväljaku fragment. Allikas [WWW]: <http://www.mgrupp.ee/galerii> (5.12.17)
- Joonis 26. Vaekoja hoone Raekoja platsil. Allikas [WWW]: <http://aerling.blogspot.com/2011/05/havinud-vaekoda-raekoja-platsil.html> (28.11.17)
- Joonis 27. Raekoja plats linnulennul täna. Allikas [WWW]: <https://esto2019.com/et/content/tallinn-p%C3%A4ev-ii> (28.11.17)
- Joonis 28. Heinaturg Vabaduse väljakul 20. saj. alguses. Allikas [WWW]: [//forte.delfi.ee/news/juskegaavastamas/jaak-juskega-kadunud-eesit-avastamas-2-tallinn-vabaduse-valjak?id=74251389](http://forte.delfi.ee/news/juskegaavastamas/jaak-juskega-kadunud-eesit-avastamas-2-tallinn-vabaduse-valjak?id=74251389) (28.11.17)
- Joonis 29. Peeter I ausammas Peetri platsil 1910. Allikas: Haapsalu ja Läänemaa muuseumid.
- Joonis 30. Vabaduse plats 1925. Allikas [WWW]: <http://aerling.blogspot.com/2010/03/heinaturg-peetri-plats-vabaduse-valjak.html> (29.11.17)
- Joonis 31. Võidu väljak 1975. Allikas: Eesti Rahva Muuseum.
- Joonis 32. Vabaduse väljak täna. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum
- Joonis 33. Vabaduse väljaku tulevikuvision. Allikas: Alver Arhitektid.
- Joonis 34. Nevski kabel Vene turul Viru väljaku kohal. 19.saj lõpp. Allikas: Eesti Arhitektuuri muuseum.
- Joonis 35. Kalevi aed Viru väljakul 1928. Allikas: Eesti Rahva Muuseum.
- Joonis 36. Viru Väljaku Vene turg 1930ndad. Allikas: Eesti Ajaloomuuseum.
- Joonis 37. Viru väljaku sõjapurustused 1955. Allikas: Eesti Ajaloomuuseum.
- Joonis 38. E. Saarineni Tallinna Raekoja võistlustöö 1912 ja Suur-Tallinna projekt Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 39. E. J. Kuuskiku Tallinna Raekoja võistlustöö 1936-1937. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 40. Stalini väljak ja Nõukogude maja kavandid. Allikas: Kalm, M. (2001). Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn : Prisma Prindi Kirjastus.
- Joonis 41. Viru väljak 1975. Allikas: Eesti Rahva Muuseum.

- Joonis 42. Viru keskus ja hotell 2017. Foto: K. Kalda.
- Joonis 43. Väljakuruumi karakteristikud. Allikas: autori joonis.
- Joonis 44. Väljakuruumi karakteristikute kontseptsioon. Allikas: autori joonis.
- Joonis 45. Väljakute kujundusprintsiipe iseloomustav sinusoid. Allikas: autori joonis.
- Joonis 46. Tallinna linnaosad. Allikas [WWW]: https://et.wikipedia.org/wiki/Tallinna_linnaosad (28.11.17)
- Joonis 47. Haabersti linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 48. Kesklinna linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 49. Kristiine linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 50. Lasnamäe linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 51. Mustamäe linnaosa peaväljaku asukoht. autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 52. Pirita linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 53. Põhja-Tallinna linnaosa peaväljaku asukoht. Allikas: autor + Maa-ameti kaardiserver.
- Joonis 54. Holmbergi kaart 1689. Allikas: Eesti Ajalooarhiiv.
- Joonis 55. Nõmme raudteejaama ümbrus 1910ndatel, taustal Glehni torniga maja. Allikas: Eesti Ajaloomuuseum.
- Joonis 56. Nõmme keskus 1921. aastal. Allikas: Leho Lõhmus, erakogu.
- Joonis 57. Nõmme keskus linnulennul 1930ndatel aastatel. Allikas: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Joonis 58. Nõmme linna plaan 1939 M1:10000. Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu digiarhiiv DIGAR.
- Joonis 59. Nõmme linnaosa Tallinnas. Allikas: Wikipedia kaart + autori joonis.
- Joonis 60. Linnaosa struktuur ja projekt-ala asukoht. Allikas: Tallinna digitaalne kaart.
- Joonis 61. Projekteeritava ala linnaline situatsioon. Allikas: maa-ameti kaardiserver + autori joonis.
- Joonis 62. Nõmme keskuse peamised liikumissuunad ja -viisid. Allikas: autori joonis.
- Joonis 63. Nõmme keskuse ristmiku liikluslahenduse eskiis. Allikas [WWW]: http://www.tallinn.ee/est/nomme/Nomme_kestuse_ristmik (20.10.2017)
- Joonis 65. Nõmme linnaosa sooline ja ealine koosseis REL 2011 andmetel. Allikas [WWW]: http://www.urban.ee/xtra/Tallinna_rahvastikuproгноos_2011-2030.pdf (03.12.17)
- Joonis 66. Nõmme keskuse ümbruse elanike tihedus. Allikas: Nõmme-Mustamäe maastikukaitseala puhkevõimaluste teemaplaneering. 2009. Koostaja: E-Konsult.
- Joonis 64. Rohealad ja haljastus. Allikas: autori joonis.
- Joonis 67. Haridus-, kultuuri- ja sotsiaalasutused Nõmme keskuses. Allikas: autori joonis.
- Joonis 68. Äri- ja teenindusasutused Nõmme keskuses. Allikas: autori joonis.

Joonis 69. Nõmme keskuse hoonestuse ehitusperioodid. Allikas: autori joonis.

Joonis 70. Nõmme ajatelg. Allikas: autori joonis.

Joonis 71. Asendiplaaniline tsoneerimine. Allikas: autori joonis.

Joonis 72. Nõmme 100 väljak. Allikas: autori joonis.

Joonis 73. Lipuväljak. Allikas: autori joonis.

Joonis 74: Nikolai plats. Allikas: autori joonis.

Joonis 75. Glehni plats. Allikas: autori joonis.

Joonis 76. Punane väljak. Allikas: autori joonis.

Joonis 77. Kavandatav liikluslahendus. Allikas: autori joonis.

Joonis 78. Haljastuslahendus. Allikas: autori joonis.

Joonis 79. Istutusplaan Nõmme 100 väljakute istutusaladele. Allikas: autori joonis.

Joonis 81. Männi vormi stiliseerimine mälupuuks. Allikas: autori joonis.

Joonis 82. Mälupuu ideekavand. Allikas: autori joonis.

Joonis 83. Valgustusplaan. Allikas: autori joonis.

Joonis 84. Lipuväljaku mastvalgusti Santacole Arne. Allikas [WWW]: <http://www.santacole.com/> (03.01.17)

Joonis 85. Fassaadivalgusti hoonete seintele Leipziger-Leuchten Richard. Allikas [WWW]: <http://www.leipziger-leuchten.com> (03.01.17)

Joonis 87. Pinkide ja isteplokkide mooduli variatsioonid Marshalls´i Demetra seeriast. Allikas [WWW]: <https://www.marshalls.co.uk> (03.01.17)

Joonis 88. Tegelusvagunite joonis. Allikas: autori joonis.

Ideepildid 1. Erinevad vee-elementid väljakul. Allikas [WWW]: Pinterest (21.12.17)

Ideepildid 2. Katendite põhimõttelised lahendused. Allikas [WWW]: Pinterest (21.12.17)

Ideepildid 3. Puukaitse restide põhimõtteline lahendus. Allikas [WWW]: Pinterest + <http://www.archiexpo.com> (03.01.18)

Taimevalik 1. Allikas [WWW]: austinbotany.wordpress.com, sadowniczy.pl, lorberg.com

Taimevalik 2. Allikas [WWW]: jarvselja.ee, gardengoodsdirect.com, paradiisiaed.eu, garden.ee, aiasober.ee, calmia.ee.

Taimevalik 3. Allikas [WWW]: juhanipuukool.ee, garden.ee, jarvselja.ee

Tabel 1: Tallinna elanike arv 2015. Allikas: Eesti Siseministerium, Rahvastikuregister.

Tabel 2: Eesti linnade elanike arv 2015. Allikas: Eesti Siseministerium, Rahvastikuregister.

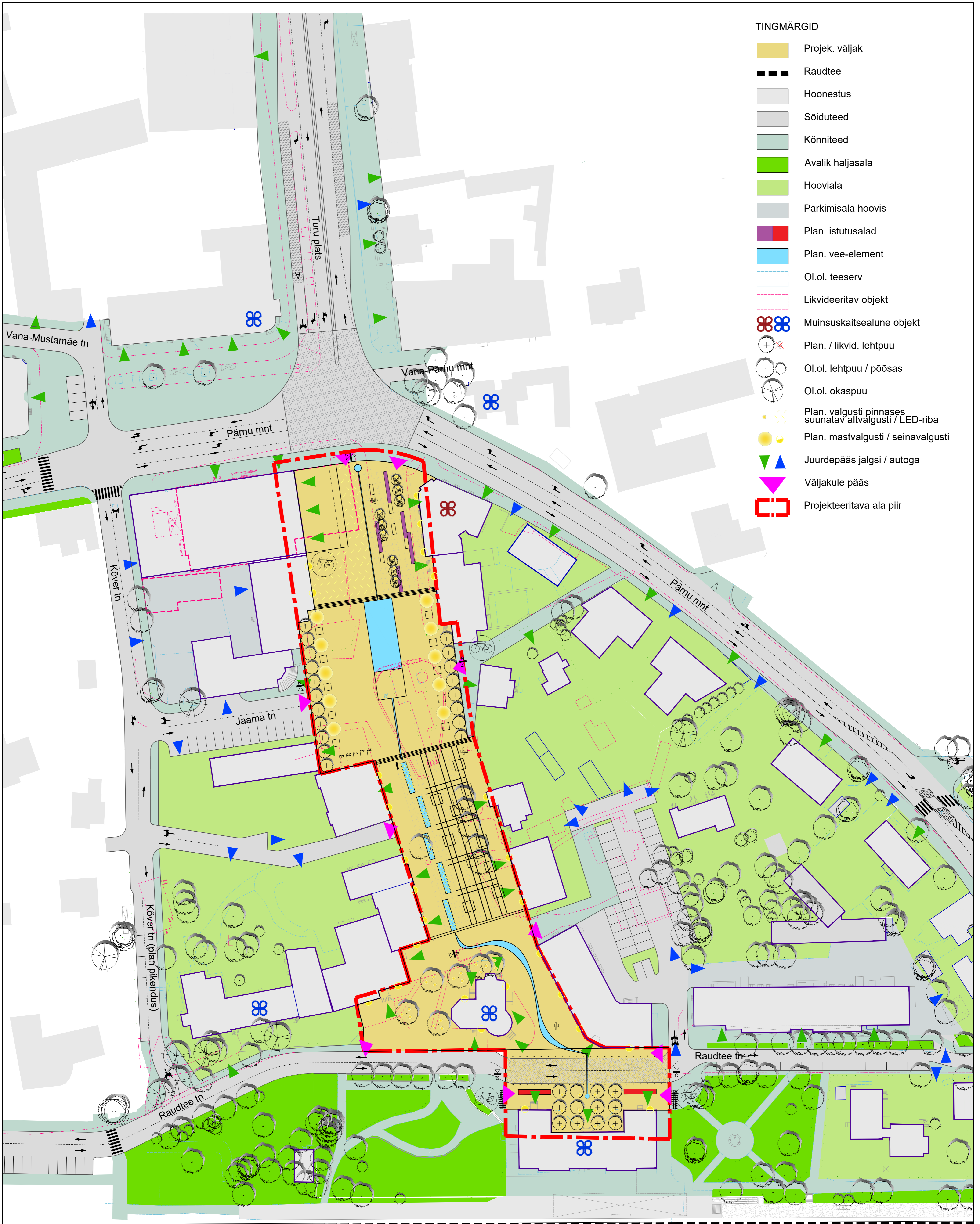
Tabel 3: Hea avalik ruum konkursi tulemused. Allikas: Eesti Arhitektide Liit.

Fotokollaz: projekteeritav väljaku ala täna. Foto nr 1 Kerstin Sonts, ülejäänud autori fotod.

JOONISED

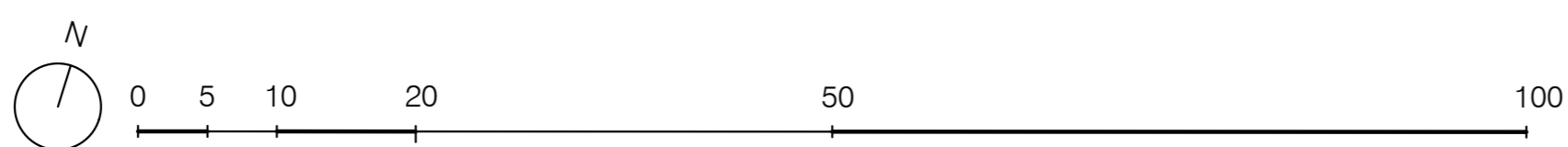
**Asendiplaan
Kujundusplaan
Lõiked**

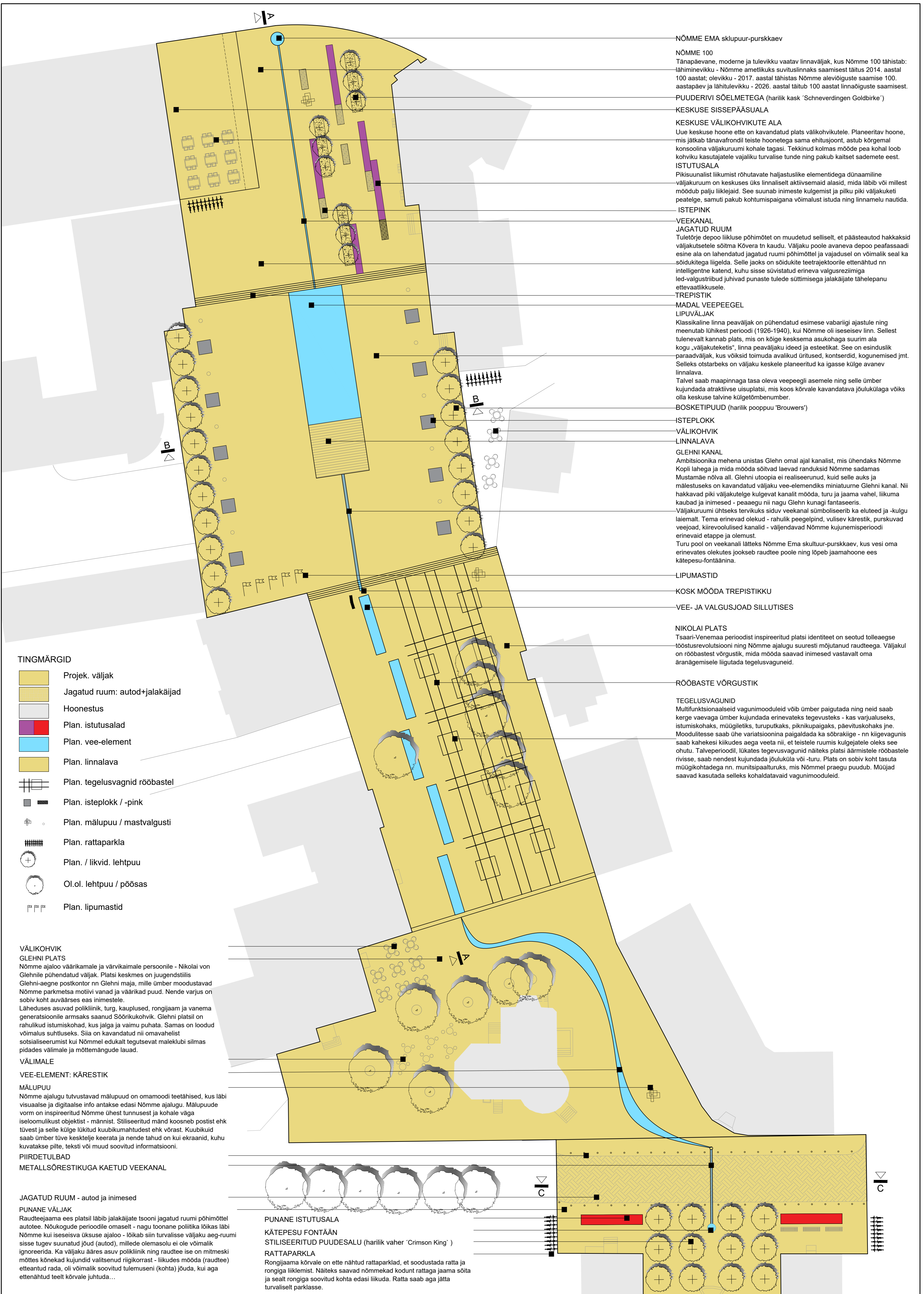
TINGMÄRGID

- Projek. väljak
- Raudtee
- Hoonestus
- Sõiduteed
- Kõnniteed
- Avalik haljasala
- Hooviala
- Parkimisala hoovis
- Plan. istutusala
- Plan. vee-element
- Ol.ol. teeserv
- Likvideeritav objekt
- Muinsuskaitsealune objekt
- + Plan. / likvid. lehtpuu
- o Ol.ol. lehtpuu / põõsas
- o Ol.ol. okaspuu
- o Plan. valgusti pinnases suunatav altvalgusti / LED-riba
- o Plan. mastvalgusti / seinvalgusti
- Juurdepääs jalgsi / autoga
- Väljakule pääs
- Projekteeritava ala piir

TTÜ INSENERITEADUSKOND		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/3
Koostaja: Maarja Gustavson	10.01.2018	Asendiplaan	Mõõtkava: 1:500
Juhendaja: Andres Levald, Ülle Grisakov	10.01.2018		
Maastikuarhitektuur		Väljakute anatoomia: antiigist Nõmme peaväljakuni	

NÕMME EMA skulptuur-purskkaev

NÕMME 100

Tänapäevane, moderne ja tuleviku vaatav linnaväljak, kus Nõmme 100 tähistab lähiminekku - Nõmme ametlikuks suvituslinnaks saamisest täitus 2014. aastal 100 aastat; olevikku - 2017. aastal tähistas Nõmme aleviõiguste saamise 100. aastapäev ja lähitulevikku - 2026. aastal täitub 100 aastat linnaõiguste saamisest.

PUUDERIVI SÕELMETEGA (harilik kask 'Schneeverdingen Goldbirke')

KESKUSE SISSEPÄÄSUALA

KESKUSE VÄLIKOHVIKUTE ALA

Uue keskuse hoone ette on kavandatud plats välikohvikutele. Planeeritav hoone, mis jätkab tänavafondil teiste hoonetega sama ehitusjoont, astub kõrgemal konsoolina väljakuruumi kohale tagasi. Tekkinud kolmas mööde pea kohal loob kohviku kasutajatele vajaliku turvalise tunde ning pakub kaitses sademete eest.

ISTUTUSALA

Pikisuunalist liikumist rõhutavate haljastuslike elementidega dünaamiline väljakuruum on keskuses üks linnaliselt aktiivsemad alasid, mida läbib või millest moodub palju liiklejaid. See suunab inimeste kulgemist ja pilku piki väljakuketi peatelt, samuti pakub kohtumispaigana võimalust istuda ning linnamelu nautida.

ISTEPINK

VEEKANAL

JAGATUD RUUM

Tuletõrje depoo liikluse põhimõtet on muudetud selliselt, et päästeautod hakkaksid väljakutetele sõitma Kõvera tn kaudu. Väljaku poole avanema depoo peafassaadi esine ala on lahendatud jagatud ruumi põhimõttel ja vajadusel on võimalik seal ka sõidukitega liigelda. Selle jaoks on sõidukite teetrajatoorile ettenähtud nn intelligentsed katend, kuhu sisse süvistatud erineva valgusrežiimiga led-valgustribud juhivad punaste tulede süttimisega jalakäijate tähelepanu ettevaatlikkusele.

TREPISTIK

MADAL VEEPEEGEL

LIPUVÄLJAK

Klassikaline linna peaväljak on pühendatud esimese vabariigi ajastule ning meenutab lühikest perioodi (1926-1940), kui Nõmme oli iseseisev linn. Sellest tulenevalt kannab plats, mis on kõige kesksema asukohaga suurim ala kogu „väljakutekettis“, linna peaväljaku ideed ja esteetikat. See on esinduslik paraadväljak, kus võiksid toimuda avalikud üritused, kontserdid, kogunemised jmt. Selleks otstarbeks on väljaku keskele planeeritud ka igasse külge avanev linnalava.

Talvel saab maapinnaga tasa oleva veepeegli asemele ning selle ümber kujundada atraktiivse uisuplatsi, mis koos kõrvale kavandatava jõulukülaga võiks olla keskuse talvine külgetõmbenumber.

BOSKETIPUUD (harilik pooppuu 'Brouwers')

ISTEPLOKK

VÄLIKOHVIK

LINNALAVA

GLEHNI KANAL

Ambitsioonika mehena unistas Glehni omal ajal kanalit, mis ühendaks Nõmme Kopli lahega ja mida mööda sõitvad laevad randuksid Nõmme sadamas Mustamäe nõiva all. Glehni utopia ei realiseerunud, kuid selle auks ja mälestuseks on kavandatud väljaku vee-elementideks miniatuurne Glehni kanal. Nii hakkavad piki väljakutele kulgevat kanalit mööda, turu ja jaama vahel, liikuma kaubad ja inimesed - peaaegu nii nagu Glehni kunagi fantaseeris.

Väljakuruumi ühtseks tervikuks siduv vee kanal sümboliseerib ka eluteed ja -kulgu laiema. Tema erinevad olekud - rahulik peegelpind, vilisev kärestik, purskuvad veejoad, kiirevoollised kanalid - väljendavad Nõmme kujunemisperioodi erinevaid etappe ja olemust.

Turu pool on vee kanalil läteks Nõmme Ema skulptuur-purskkaev, kus vesi oma erinevates olekutes jookseb raudtee poole ning lõpeb jaamahoone ees kätepesu-fontäänina.

LIPUMASTID

KOSK MÖÖDA TREPISTIKKU

VEE- JA VALGUSJOAD SILLUTISES

NIKOLAI PLATS

Tsaari-Venemaa perioodist inspireeritud platsi identiteet on seotud tolaeagse tööstusrevolutsiooni ning Nõmme ajalugu suuresti mõjutanud raudteega. Väljaku on rööbastest võrgustik, mida mööda saavad inimesed vastavalt oma äranägemisele liigutada tegelusvagnideid.

RÖÖBASTE VÕRGUSTIK

TEGELUSVAGUNID

Multifunktsionaalseid vagunimooduleid võib ümber paigutada ning neid saab kerge vaevaga ümber kujundada erinevateks tegevusteks - kas varjualuseks, istumiskohaks, müügilavaks, piknikupaigaks, päevituskohaks jne. Moodulitesse saab ühe variatsioonina paigaldada ka sõbraikiire - nn kiirevagunis saab kahekesi kiikudes aega veeta nii, et teiste ruumis kulgevatele oleks see ohtu. Talveperioodil, lükates tegevusvagnid näiteks platsi äärmistele rööbastele rivise, saab nendest kujundada jõuluküla või -turu. Plats on sobiv koht tasuta müügikohtadega nn. munitsipaaluuruks, mis Nõmmel praegu puudub. Müüjad saavad kasutada selleks kohaldatavaid vagunimooduleid.

TINGMÄRGID

- Projek. väljak
- Jagatud ruum: autod+jalakäijad
- Hoonestus
- Plan. istutusosalad
- Plan. vee-element
- Plan. linnalava
- Plan. tegelusvagnid rööbastel
- Plan. isteplokk / -pink
- Plan. mälupuu / mastvalgusti
- Plan. rattaparkla
- Plan. / liikvid. lehtpuu
- Ol.ol. lehtpuu / põõsas
- Plan. lipumastid

VÄLIKOHVIK

GLEHNI PLATS

Nõmme ajaloo väärikamale ja värvikamale persoonile - Nikolai von Glehni pühendatud väljak. Platsi keskmes on juugendstiilis Glehni-aegne postkontor nn Glehni maja, mille ümber moodustavad Nõmme parkmetsa motiivi vanad ja väärikad puud. Nende varjus on sobiv koht auväärse ees inimestele.

Läheduses asuvad polikliinik, turg, kauplused, rongijaam ja vanema generatsioonile armsaks saanud Sõõrikukohvik. Glehni platsil on rahulikud istumiskohad, kus jalga ja vaimu puhata. Samas on loodud võimalus suhtluseks. Siia on kavandatud nii omavahelist sotsialiseerumist kui Nõmmel edukalt tegutsevat maleklubi silmas pidades välimale ja mõtlemängude laud.

VÄLIMALE

VEE-ELEMENT: KÄRESTIK

MÄLUPUU

Nõmme ajalugu tutvustavad mälupuud on omamoodi teetähised, kus läbi visuaalse ja digitaalse info antakse edasi Nõmme ajalugu. Mälupuude vorm on inspireeritud Nõmme ühest tunnusest ja kohale väga iseloomulikest objektist - männist. Stiiliseeritud määnd koosneb postist ehk tüvest ja selle külge lükitud kuubikumahtudest ehk võrast. Kuubikuid saab ümber tüve keskelte keerata ja nende tahud on kui ekraanid, kuhu kuvatakse pilte, teksti või muud soovitud informatsiooni.

PIIRDETULBAD

METALLSÕRESTIKUGA KAETUD VEEKANAL

JAGATUD RUUM - autod ja inimesed

PUNANE VÄLJAK

Raudteejaama ees platsil läbib jalakäijate tsooni jagatud ruumi põhimõttel autotee. Nõukogude perioodile omaselt - nagu toonane poliitika lõi kas läbi Nõmme kui iseseisva üksuse ajaloo - lõikab siin turvalisse väljaku aeg-ruumi sisse tugev suunatud jõud (autod), millele olemasolu ei ole võimalik ignoreerida. Ka väljaku ääres asuv polikliinik ning raudtee ise on mitmeski mõttes kõnekad kujundid valitsenud riigikorras - liikudes mööda (raudtee) etteantud rada, oli võimalik soovitud tulemuseni (kohta) jõuda, kui aga ettenähtud teelt kõrvale juhtuda...

PUNANE ISTUTUSALA

KÄTEPESU FONTÄÄN

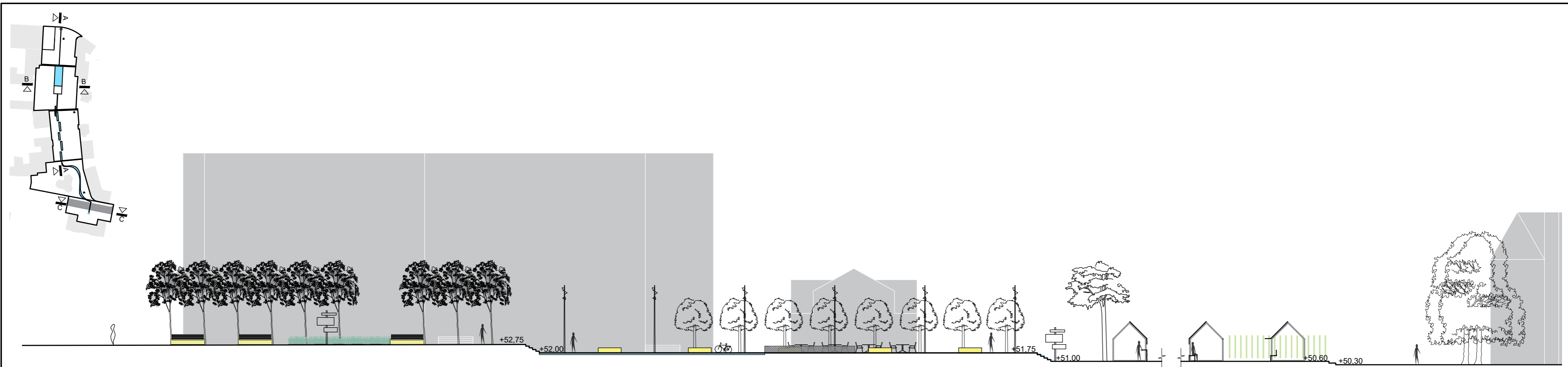
STILISEERITUD PUUDESALA (harilik vaher 'Crimson King')

RATTAPARKLA

Rongijaama kõrvale on ette nähtud rattaparklad, et soodustada ratta ja rongiga liiklemist. Näiteks saavad nõmmekad kodunt rattaga jaama sõita ja sealt rongiga soovitud kohta edasi liikuda. Ratta saab aga jätta turvaliselt parklasse.

TTÜ INSENERITEADUSKOND		Magistritöö	Leht / Lehti: 2/3
Koostaja: Maarja Gustavson	10.01.2018	Kujundusplaan	Mõõtkava: 1:250
Juhendaja: Andres Levald, Ülle Grisakov	10.01.2018		
Maastikuarhitektuur		Väljakute anatoomia: antiigist Nõmme peaväljakuni	

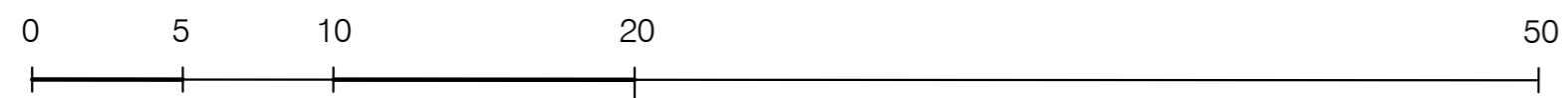
LÕIGE A-A

LÕIGE B-B

LÕIGE C-C

 TTÜ INSENERITEADUSKOND Koostaja: Maarja Gustavson Juhendaja: Andres Levald, Ülle Grīšakov	10.01.2018	Magistritöö	Leht / Lehti: 3/3
	10.01.2018	Lõiked A-A, B-B, C-C	Mõõtkava: 1:250
Maastikuarhitektuur		Väljakute anatoomia: antigist Nõmme peaväljakuni	

Autorideklaratsioon

Deklareerin, et käesolev lõputöö, mis on minu iseseisva töö tulemus, on esitatud Tallinna Tehnikaülikooli diplomi taotlemiseks ning selle alusel ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi ega diplomit.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjanduslikest allikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Autor: .....

(Maarja Gustavson 10.01.2018)

Üliõpilaskood: 153238BAAM

Töö vastab kehtivatele nõuetele.

Juhendajad: .....

(Andres Levald, 10.01.2018)

.....

(Ülle Grišakov, 10.01.2018)

Kaitsmisele lubatud: "....." 2018

TTÜ kaitsmiskomisjoni esimees:

.....

(nimi, allkiri)